

Gedragscode Soortenbescherming voor de Unie van Waterschappen

Bestendig beheer en onderhoud

Aangewezen in de Omgevingsregeling op 1 april 2025

Versie: 18 maart 2025

Voorwoord

Na ruim twee jaar van voorbereiding is de gedragscode Bestendig beheer en Onderhoud Omgevingswet (Natuur) afgerond. De Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur heeft de gedragscode op 1 april 2025 aangewezen in de Omgevingsregeling. De gedragscode is van toepassing op een breed scala van werkzaamheden die de waterschappen uitvoeren, zoals het maaien van walkanten, baggeren en schonen van waterlopen. Het gaat hier om bestendig beheer en onderhoud zoals belicht op de website van [RVO](#). Als volgens de regels van de gedragscode wordt gewerkt, voldoen de waterschappen aan de voorwaarden voor de vrijstelling van een drietal verbodsbepalingen van het Besluit activiteiten leefomgeving (artikelen 11.37, 11.46 en 11.54) onder de Omgevingswet. Zonder de gedragscode moet er, als sprake is van een schadelijke handeling als bedoeld in de verbodsbepalingen, een omgevingsvergunning worden aangevraagd. Om te voorkomen dat elke keer een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd, is er deze gedragscode. De gedragscode maakt het dus eenvoudiger op een zorgvuldige manier om te gaan met de belangen van flora en fauna. De Omgevingswet geeft uitvoering aan de nationale en internationale doelstellingen voor de natuurbescherming in Nederland.

De waterschappen kunnen nu aan de slag met deze gedragscode. Het bestuur van elk waterschap besluit of het met de gedragscode wil werken. Indien een waterschap bij bepaalde werkzaamheden niet aan de gedragsregels kan voldoen en er is sprake van de schadelijke handelingen als bedoeld in de wet, dan dient een omgevingsvergunning te worden aangevraagd. In alle gevallen is het noodzakelijk de naleving van de gedragscode goed te documenteren, zodat aangetoond kan worden dat volgens de gedragscode is gehandeld. De gedragscode biedt ruimte om locatie-specifiek te werken. Voorwaarde is dat onderbouwd kan worden dat geen afbreuk wordt gedaan aan het duurzaam voortbestaan van populaties beschermde soorten, en voor de Vogelrichtlijnsoorten dat de activiteit niet leidt tot verslechtering van de Staat van instandhouding. Natuurvriendelijk werken hoort bij maatschappelijk verantwoord handelen. Ecologische doelstellingen zijn onlosmakelijk verbonden met het duurzaam beheer van het watersysteem.

De aanwijzing van de gedragscode geldt voor een periode van vijf jaar. Op basis van een door de Unie van Waterschappen uit te voeren evaluatie van de doeltreffendheid en werkbaarheid van de gedragscode, zal de Staatssecretaris van LNV na die periode opnieuw besluiten over een gedragscode of een passend alternatief. De gedragscode is gebaseerd op de huidige juridische kaders. Deze zijn de afgelopen jaren strenger geworden. Deze nieuwe gedragscode vergt dan ook een extra inspanning van de waterschappen, ten opzichte van de vorige gedragscode. Op bepaalde punten is de vraag in hoeverre de strengere regels bijdragen aan versterking van de biodiversiteit. Hierover blijft de Unie het gesprek aangaan met het ministerie en RVO, om bij een volgende actualisatie te komen tot een voor de waterschappen beter werkbaar gedragscode die bovendien beter is voor de natuur.

Erik den Hertog, Bestuur Unie van Waterschappen, portefeuillehouder Watersystemen

Verschillen met de vorige versie

Van de Gedragscode soortenbescherming van de Unie van Waterschappen verschenen drie eerdere versies: juli 2006, februari 2012 en januari 2019. Deze versie van de gedragscode bevat substantiële wijzigingen ten opzichte van de versie uit 2019.

De aanpassingen zijn om verschillende redenen substantieel:

- Deze gedragscode is gebaseerd op de Omgevingswet die op 1 januari 2024 in werking is getreden. De Wet natuurbescherming is met de inwerkingtreding van de Omgevingswet komen te vervallen. Bij de overgang van de regels van de Wet natuurbescherming en de daarop gebaseerde uitvoeringsregeling naar de Omgevingswet is het uitgangspunt van beleidsneutrale overgang gehanteerd.
- De Omgevingswet introduceert nieuwe terminologie: een activiteit met gevolgen voor in het wild levende dieren of planten wordt aangeduid als een flora- en fauna-activiteit. De ontheffing op grond van de Wet natuurbescherming is gewijzigd in een omgevingsvergunning voor een flora- en fauna-activiteit.
- Het Besluit activiteiten leefomgeving bevat een specifieke zorgplicht. De specifieke zorgplicht geeft concreet aan wat in ieder geval onder de specifieke zorgplicht valt.
- Onder de Omgevingswet kan een gedragscode worden aangewezen door de Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur. Onder de Wet natuurbescherming werd de gedragscode goedgekeurd (goedkeuringsbesluit).
- De nieuwe gedragscode is mede gebaseerd op de evaluatie van de vorige (2019) gedragscode van de Unie van Waterschappen (Van Kreveld, december 2022).
- De ontwikkelingen in de jurisprudentie hebben geleid tot aanscherping van de juridische eisen (Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State van 21 april 2021, ECLI:NL:RVS:2021:853).
- De resultaten van traject 'Gedragscode, hoe verder?' van het Ministerie van LNV en de ontwikkelingen in de jurisprudentie hebben geleid tot het RVO Reikwijdtedocument en de daarbij behorende Maatregelencatalogus (actuele versie november 2023). Het gebruik van deze documenten is door RVO verplicht gesteld voor het opstellen of wijzigen van een gedragscode.

De belangrijkste wijzigingen in deze gedragscode zijn de volgende:

- De onderzoeksinspanning is verzwakt, onder andere doordat het locatiebezoek ten behoeve van broedende vogels ook bij gebruik van de habitatbenadering weer noodzakelijk is. Hiervoor is de zogenoemde kaartlagenmethode ontwikkeld.
- Een aantal maatregelen is geschrapt omdat deze (nog) niet door RVO zijn geaccepteerd als 'bewezen effectief'.
- Er is geen ruimte voor maatwerk.
- De indeling van wat valt onder bestendig beheer en onderhoud en wat valt onder ruimtelijke ingrepen is op enkele punten aangepast of verhelderd (conform het Reikwijdtedocument van RVO, versie november 2023).
- De indeling van de werkzaamheden en de daaronder vallende activiteiten is aangepast (conform het Reikwijdtedocument van RVO, versie november 2023).

- De beschrijving van de habitatbenadering is nader geconcretiseerd. Ook is de habitatbenadering inhoudelijk verbeterd:
 - Het is nu verplicht om vegetatie te sparen in de winter. Hier zullen onder druk staande soorten zoals kleine marterachtigen, zangvogels, roofvogels en uilen van profiteren.
 - De datum van het 'wisselen van oever' is vastgesteld op 15 juli. Hiermee wordt geregeld dat de oever die met de meeste begroeiing het broedseizoen in gaat, en dus de meeste broedvogels trekt, pas na het broedseizoen wordt gemaaid. De exacte datum is weersafhankelijk en effecten moeten door een ecologische deskundige worden bepaald.
- Voor een aantal zeer zeldzame soorten is een meldplicht ingevoerd voordat maatregelen kunnen worden uitgevoerd.
- Klepelen mag niet langer overal en altijd worden toegepast. Er wordt onderzoek uitgezet om te bepalen onder welke omstandigheden klepelen ecologische voordelen biedt.

In 2025 wordt de RVO-maatregelencatalogus met bewezen effectieve maatregelen geëvalueerd. Tijdens deze evaluatie kunnen nieuwe maatregelen worden toegevoegd, maar het is ook mogelijk dat reeds goedgekeurde maatregelen worden aangepast of verwijderd. Al deze wijzigingen zullen vermoedelijk worden doorgevoerd in deze gedragscode. De consequenties van de evaluatie zijn niet te voorzien.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Verschillen met de vorige versie	1
1 Inleiding	3
1.1 Waterschappen en flora- en fauna-activiteiten	3
1.2 Doel van de gedragscode	3
1.3 Aanwijzing en evaluatie	4
1.4 Participatie	4
1.5 Leeswijzer	4
2 Toepassing van de gedragscode	6
2.1 Algemeen	6
2.2 Samenhang met andere wet- en regelgeving	6
2.3 Reikwijdte van de gedragscode	7
2.3.1 Door wie mag met deze gedragscode worden gewerkt?	7
2.3.2 Gebruik door derden	7
2.3.3 Wanneer mag met deze gedragscode worden gewerkt?	8
2.3.4 Bestendig beheer en onderhoud	8
2.3.5 Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting	10
2.3.6 Belangen van werkzaamheden in de gedragscode	11
2.4 Alternatievenafweging	15
2.5 Bijzondere omstandigheden	16
2.5.1 Ongewone voorvallen (ongeluk, calamiteit, storing etc.)	16
2.5.2 Omgang met soorten die onverwacht verschijnen	18
3 Verantwoordelijkheid waterschap	20
3.1 Algemene uitgangspunten	20
3.2 Beleid en organisatie	20
3.3 Ketenverantwoordelijkheid	21
3.4 Ecologie	21
3.4.1 Ecologisch onderzoek	21
3.4.2 Ecologisch deskundige	26
3.4.3 Opstellen van ecologische werkprotocollen	27
3.5 Documentatie ten behoeve van controle op de naleving	29
4 De praktische uitvoering	30
4.1 Werken met de voorgeschreven maatregelen	30
4.2 Habitatbenadering	30
4.3 Specifieke zorgplicht	31
4.4 Vogels en hun nesten	31
4.5 Voorgeschreven maatregelen bij beheer en onderhoud	33
4.5.1 Schonen en maaien wateren, incl. oevers en onderhoudspaden	33
4.5.2 Maaien van bermen, dijken en gazons	50
4.5.3 Baggeren van wateren (onderhoud)	59
4.5.4 Snoeien en dunnen van opgaande beplanting	71
4.5.5 Onderhoud waterkeringen, duikers, kaden (incl. herprofilering) en kunstwerken	82
4.5.6 Onderhoud verhardingen	91

4.5.7	Begrazen	96
4.5.8	Het voorkomen van schade door muskus- en beverratten	99
Bijlage 1: Begrippenlijst		102
Bijlage 2: Wettelijk kader		105
Bijlage 3: Format Evaluatie		111
Bijlage 4: Format EWP		114
Bijlage 5: Lijst beschermde soorten		116
Bijlage 6: Jaarrond beschermde vogelnesten		122
Bijlage 7: Gebruik van de klepelmaaier		125
Bijlage 8: Bever- en dassenprotocol		131
Bijlage 9: Toelichting onderzoeksverplichting		138

1 Inleiding

1.1 Waterschappen en flora- en fauna-activiteiten

In deze Gedragscode Soortenbescherming, onderdeel bestendig beheer en onderhoud, staat beschreven welke maatregelen waterschappen en opdrachtnemers van waterschappen nemen wanneer zij flora- en fauna-activiteiten verrichten. Dit zijn activiteiten met mogelijke gevolgen voor van nature in het wild levende dieren of planten.¹

Het Rijk heeft in het Besluit activiteiten leefomgeving algemene regels gesteld over flora- en fauna-activiteiten om soorten te beschermen. Voor een flora- en fauna-activiteit kan een omgevingsvergunningplicht gelden. Als er een gedragscode is aangewezen, dan is er geen omgevingsvergunning nodig voor de flora- en fauna-activiteit. Het verrichten van de flora- en fauna-activiteit moet wel plaatsvinden volgens de regels in de gedragscode. De Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur wijst een gedragscode aan in de Omgevingsregeling.

Dit document presenteert de gedragscode flora- en fauna-activiteiten voor waterschappen voor werkzaamheden in het kader van bestendig beheer en onderhoud.

1.2 Doel van de gedragscode

Deze Gedragscode Soortenbescherming, onderdeel bestendig beheer en onderhoud, stelt de waterschappen in staat gebruik te maken van de vrijstellingsmogelijkheden van de omgevingsvergunningplicht voor een flora- en fauna-activiteit onder de Omgevingswet, voor zover deze activiteit in deze gedragscode is opgenomen.²

De gedragscode voorkomt dat waterschappen die activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud uitvoeren, waarbij een kans bestaat dat de verboden worden overtreden, steeds individuele omgevingsvergunningen voor de flora- en fauna-activiteiten moeten aanvragen. De gedragscode draagt daarom bij aan vermindering van bestuurlijke en administratieve lasten.

Door te werken volgens een door de Staatssecretaris van LVVN aangewezen gedragscode:

- zijn waterschappen voor activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud vrijgesteld van een omgevingsvergunning voor flora- en fauna-activiteiten, voor zover activiteiten worden verricht in overeenstemming met deze gedragscode;
- vervalt de procedurele onzekerheid die met het aanvragen van omgevingsvergunningen is gemoeid.

De gedragscode bevordert daarnaast de structurele inbedding van soortenbescherming in het handelen van de waterschappen en schept voorafgaand aan het verrichten van activiteiten duidelijkheid over de bescherming van soorten. Dit bevordert een probleemloze voortgang van het verrichten van activiteiten.

¹ Artikel 1.1 lid 1 en de bijlage bij de Omgevingswet.

² Zie de artikelen 11.45, 11.53 en 11.59 van het Besluit activiteiten leefomgeving.

1.3 Aanwijzing en evaluatie

Aanwijzing

De Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) kan een gedragscode bij ministeriële regeling (Omgevingsregeling) aanwijzen. De gedragscode geldt voor heel Nederland, dus niet voor één bepaald gebied of plaats. De gedragscode wordt gepubliceerd op de website van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO).

Evaluatie

De gedragscode wordt in jaar 4 na aanwijzing geëvalueerd. De evaluatie wordt gebruikt bij het opstellen van een nieuwe gedragscode. Aanpassingen kunnen bijvoorbeeld nodig zijn naar aanleiding van opgedane ervaringen met het werken volgens de gedragscode. De evaluatie wordt gedeeld met RVO en er wordt aangegeven op welke wijze de onderdelen van de evaluatie verwerkt zijn in de nieuwe gedragscode. RVO heeft een vragenlijst opgesteld met verplichte vragen voor het opstellen van een evaluatieformulier. In bijlage 3 bij deze gedragscode is deze vragenlijst met verplichte vragen opgenomen. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering en financiering van de evaluatie ligt bij de Unie van waterschappen (UvW). Deze evaluatie maakt deel uit van het proces om een nieuwe gedragscode aan te laten wijzen door de Staatssecretaris van LVVN.

1.4 Participatie

De UvW heeft soortenbeschermingsorganisaties betrokken bij actualisatie van de onderhavige Gedragscode Soortenbescherming, onderdeel bestendig beheer en onderhoud.³ In het kader van participatie heeft de UvW soortenbeschermingsorganisaties verzocht om de onderbouwing van de habitatbenadering te beoordelen voor de relevante beschermde soort(groep)en voor de soortenbeschermingsorganisatie. Hiertoe heeft de UvW eerst conceptversies van de onderbouwingen van de habitatbenadering opgesteld. Vervolgens zijn de conceptversie van de gedragscode en de onderbouwingen van de habitatbenadering gedeeld met soortenbeschermingsorganisaties met het verzoek om een inhoudelijke reactie te geven op de documenten. De meeste soortenorganisaties hebben een reactie gegeven. Voor zover mogelijk en relevant heeft de UvW de reacties verwerkt in de documenten. Daarna heeft de UvW de documenten nogmaals aan de betrokken soortenbeschermingsorganisaties gestuurd, met het verzoek om een eindadvies te geven op de documenten voor onderbouwing van de habitatbenadering. Soortenbeschermingsorganisaties hebben van deze gelegenheid gebruikgemaakt en per brief gereageerd op de onderbouwing van de habitatbenadering. Deze brieven zijn gedeeld met RVO.

1.5 Leeswijzer

Deze gedragscode is bedoeld als vrijstelling om werkzaamheden te verrichten in het kader van bestendig beheer en onderhoud wanneer er beschermde soorten aanwezig zijn. In deze gedragscode staat onder welke voorwaarden en voor welke activiteiten en soorten de gedragscode kan worden gebruikt.

³ De UvW heeft de volgende soortenorganisaties benaderd: Ravon, Floron, De Vlinderstichting, Stichting Anemoon, de Zoogdiervereniging, EIS Kenniscentrum Insecten en Kenniscentrum Akkervogels.

Hoofdstuk 2 beschrijft door wie en in welke gevallen met de gedragscode mag worden gewerkt. Dit hoofdstuk bevat een toelichting op het gebruik van de gedragscode door onderhoudsplichtigen, pachters, vergunninghouders en (mede)gebruikers van waterschapsterreinen. Verder staat beschreven wanneer sprake is van bestendig beheer en onderhoud. Daarnaast wordt ingegaan op de wettelijke belangen, de alternatievenafweging en bijzondere omstandigheden.

Hoofdstuk 3 beschrijft de taken en verantwoordelijkheden van de waterschappen bij de toepassing van deze gedragscode. Dit hoofdstuk bevat onder andere een toelichting op de definitie van het begrip 'ecologische deskundige' en de voorwaarden die worden gesteld aan het ecologische werkprotocol. Tot slot staat in dit hoofdstuk ook beschreven op welke wijze documentatie dient plaats te vinden ten behoeve van controle op de naleving van de gedragscode.

Hoofdstuk 4 gaat in op de maatregelen die het waterschap treft om schade aan het duurzaam voortbestaan van soorten bij bestendig beheer en onderhoud te voorkomen of te beperken. In dit hoofdstuk wordt onder andere ingegaan op de zorgplicht, de vrijgestelde soorten, vogels en hun nesten en de voorgeschreven maatregelen bij bestendig beheer en onderhoud.

Bijlage 1 bevat begripsomschrijvingen. In bijlage 2 staat het relevante juridisch kader. In bijlage 3 is een format voor evaluatie van de gedragscode opgenomen. Bijlage 4 bevat een format voor het ecologisch werkprotocol. Een lijst met beschermde soorten staat in bijlage 5. Bijlage 6 bevat een lijst met jaarrond beschermde vogelnesten om na te gaan welke soorten hun nesten het hele jaar door gebruiken. Bijlage 7 geeft aan waar onder bepaalde voorwaarden de klepelmaaier mag worden ingezet. Bijlage 8 bevat het bever- en dassenprotocol. Bijlage 9 geeft illustreert de wijze waarop de onderzoeksverplichting wordt ingevuld.

2 Toepassing van de gedragscode

In dit hoofdstuk wordt toegelicht door wie en in welke gevallen met deze gedragscode kan worden gewerkt.

2.1 Algemeen

Deze gedragscode geldt uitsluitend als vrijstelling van de omgevingsvergunningplicht in het geval van een (dreigende) overtreding van de genoemde verboden in artikel 11.37 (Vogelrichtlijnsoorten), 11.46 (Habitatrichtlijnsoorten) en 11.54 (andere soorten) van het Besluit activiteiten leefomgeving.⁴ Het wettelijk kader is opgenomen in bijlage 2 bij deze gedragscode.

Deze vrijstelling geldt:

- voor activiteiten die worden uitgevoerd door of in opdracht van een waterschap; en,
- uitsluitend voor het verrichten van activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud (paragraaf 2.3.4); en,
- uitsluitend voor zover er een beroep kan worden gedaan op een van de relevante wettelijke belangen (paragraaf 2.3.6); en,
- voor zover er aantoonbaar conform de voorwaarden in deze gedragscode gehandeld wordt.

In paragraaf 2.3.4 wordt nader toegelicht wat onder het begrip ‘bestendig beheer en onderhoud’ wordt verstaan. Bestendig beheer en onderhoud betreft activiteiten die het waterschap verricht in het kader van zijn wettelijk opgedragen waterschapstaken en in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid en/of de bescherming van de flora- en fauna. Een toelichting op en onderbouwing van deze belangen staat in paragraaf 2.3.6.

De gedragscode is niet van toepassing op activiteiten die verslechterende of significant verstorende gevolgen voor een Natura 2000-gebied of bijzondere nationale gebied kunnen hebben, waarvoor (tevens) een omgevingsvergunning voor een Natura-2000 activiteit nodig is (gebiedsbescherming). Ook (vlak) buiten die gebieden dient degene die de activiteiten verricht steeds alert te zijn op een mogelijke vergunningplicht voor activiteiten met mogelijke gevolgen voor Natura 2000-gebieden. De gedragscode geldt ook niet voor andere vergunningen of ontheffingen die nodig kunnen zijn bij het verrichten van bestendig beheer en onderhoud. De gedragscode geldt uitsluitend als vervanging van een omgevingsvergunning voor een flora- en fauna-activiteit. Voor Natura 2000-activiteiten en andere wet- en regelgeving kunnen andere vergunningen nodig zijn.

2.2 Samenhang met andere wet- en regelgeving

Bij het verrichten van activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud spelen naast de regels over soortenbescherming ook de regels uit andere wet- en regelgeving een belangrijke rol. In het bijzonder zijn daarbij regels over waterbeheer (Omgevingswet) en regels over veiligheid van werknemers (Arbeidsomstandighedenwet) van belang. Uit deze wet- en regelgeving volgen verplichtingen waaraan bij het

⁴ Bijlage IX van het Besluit activiteiten leefomgeving geeft een overzicht van de soorten die in Nederland juridische bescherming genieten.

verrichten van activiteiten moet worden voldaan. Dit levert regelmatig een spanningsveld op. Zo kan begroeiing in het nat profiel van een watergang de doorstroming belemmeren (peilbeheer) en gelden er voor waterkeringen prestatie-eisen, zoals een erosiebestendige grasmat (waterveiligheid). Hoge begroeiing belemmert daarnaast het zicht van de onderhoudsmedewerkers die geen zicht meer hebben op ontstane kuilen en gaten, hetgeen gevaarlijke werksituaties kan opleveren. Daarnaast gelden de regels voor de bescherming van flora en fauna (Omgevingswet). Bij het verrichten van activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud door waterschappen gelden al deze wettelijke regimes naast elkaar en moet aan alle wettelijke eisen en verplichtingen die daaruit voortvloeien worden voldaan.

2.3 Reikwijdte van de gedragscode

2.3.1 Door wie mag met deze gedragscode worden gewerkt?

De onderhavige gedragscode kan alleen worden gebruikt door medewerkers van het waterschap en door personen of partijen die in opdracht van een waterschap activiteiten uitvoeren. De activiteiten op het gebied van bestendig beheer en onderhoud in deze gedragscode worden uitgevoerd in het kader van de wettelijk opgedragen waterschapstaken. Deze gedragscode is gelet op de onderbouwing en onderzoeken geschreven voor het bestendig beheer en onderhoud van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, wegen en bijbehorende terreinen door waterschappen of personen die in opdracht van het waterschap werken.

2.3.2 Gebruik door derden

Het waterschap bevordert het zorgvuldig handelen van onderhoudsplichtigen, pachters en van (mede)gebruikers van waterschapsterreinen en door waterschappen beheerde wegen, dijken, terreinen en wateren.

Het waterschap bevordert de naleving van de gedragscode door partijen die in opdracht van het waterschap handelen (bijvoorbeeld aannemers). Dit doet het waterschap bijvoorbeeld door middel van voorlichting en het beschikbaar stellen van informatie over de aanwezigheid van beschermde soorten. Derden die in opdracht werken van het waterschap vallen onder de verantwoordelijkheid van het betreffende waterschap. Hiertoe worden afspraken gemaakt en vastgelegd. Er bestaat tussen hen een civielrechtelijke relatie (bijvoorbeeld op grond van een overeenkomst). Het waterschap zal zich er in de opdrachtverlening van moeten verzekeren dat derden die in opdracht van het waterschap werken, in overeenstemming met de gedragscode activiteiten (werkzaamheden) verrichten.

Het voorgaande laat onverlet dat derden die in opdracht van het waterschap werken ook een eigen verantwoordelijkheid hebben. Dit wil zeggen dat zij dienen te handelen conform een goedgekeurde gedragscode. Het verrichten van activiteiten moet nodig zijn vanwege een in de wet genoemd belang en er moet sprake zijn van handelingen in het kader van bestendig beheer en onderhoud. Indien niet wordt voldaan aan de voorwaarden in deze gedragscode, dan kan niet op grond van de gedragscode worden gewerkt en dient er een omgevingsvergunning voor een flora- en fauna-activiteit te worden aangevraagd bij het bevoegd gezag (gedeputeerde staten van de provincie of in voorkomend geval de Minister).

Onderhoudsplichtigen

Het waterschap kan op grond van de waterschapsverordening een onderhoudsplicht opleggen aan derden. Bij het verrichten van onderhoud dient te worden voldaan aan de regels over flora- en fauna-activiteiten. Het waterschap heeft belang bij een duurzame voortzetting van deze onderhoudsplicht. Dat betekent dat het waterschap ook belang heeft te bevorderen dat de uitvoering van deze verplichtingen in goede orde verloopt en binnen de wettelijke kaders van de Omgevingswet wordt uitgevoerd.

Onderhoudsplichtigen zijn zelf verantwoordelijk dat zij zich aan de wet houden. Dit wil zeggen dat zij bij het uitvoeren van de onderhoudsplicht dienen te handelen in overeenstemming met een gedragscode of een omgevingsvergunning voor flora- en fauna-activiteiten dienen aan te vragen, als sprake is van een flora- en fauna-activiteit waarvoor een omgevingsvergunningplicht geldt.

2.3.3 Wanneer mag met deze gedragscode worden gewerkt?

In de Omgevingsregeling staat voor welke flora- en fauna-activiteiten er een gedragscode is aangewezen. Voor die flora- en fauna-activiteiten geldt geen vergunningplicht als de gebruiker handelt volgens de gedragscode. Daarnaast moet het verrichten van de activiteit plaatsvinden in het kader van bestendig beheer en onderhoud. De wettelijke grondslag voor de gedragscode dient daarnaast te worden gegeven. Die grondslag kan tevens bestendig beheer en onderhoud zijn, maar kan ook een andere zijn. Op grond van de Omgevingswet kunnen, afhankelijk van de beschermde soorten, bijvoorbeeld de volgende de wettelijke belangen aan de orde zijn: het voorkomen van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren, de bescherming van de wilde flora of fauna, volksgezondheid of openbare veiligheid (paragraaf 2.3.6).

Het is van belang om duidelijk te maken wanneer sprake is van bestendig beheer en onderhoud. In de volgende paragrafen (paragraaf 2.3.4 en 2.3.5) wordt toegelicht wanneer sprake is van bestendig beheer en onderhoud en wanneer sprake is van ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.

2.3.4 Bestendig beheer en onderhoud

Deze gedragscode is opgesteld voor activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud. Bij het bestendig beheer en onderhoud waarvoor de in deze gedragscode beschreven activiteiten worden verricht, gaat het om het voortzetten van de ter plaatse bestaande praktijk.⁵ Om te beoordelen of beheer en onderhoud bestendig zijn, moet worden gekeken naar de aard van de activiteiten en de middelen, en naar het tijdstip, de frequentie en de schaal waarop de activiteiten worden ondernomen. Daarbij moet gedacht worden aan regelmatig terugkerend beheer of onderhoud dat al langere tijd plaatsvindt, zonder dat dit beheer of onderhoud in de weg heeft gestaan aan de vestiging en het behoud van individuen van beschermde soorten in de gebieden waar het beheer of onderhoud plaatsvindt. De activiteiten zijn gericht op het handhaven van de bestaande situatie met inbegrip van de aanwezige soorten. Dat kan bijvoorbeeld blijken uit een beheer- of onderhoudsplan.⁶

In de toelichting op het Aanvullingsbesluit natuur Omgevingswet worden de volgende voorbeelden van beheer en onderhoud gegeven:

- het maaien om bepaalde vegetaties in een natuurgebied in stand te houden;

⁵ Stb. 2021, 22, p. 255 (NvT Aanvullingsbesluit Natuur).

⁶ Stb. 2021, 22, p. 256 (NvT Aanvullingsbesluit Natuur).

- het beheer van waterlopen in het kader van de waterschapsverordening;
- het maaien van bermen vanwege de verkeersveiligheid; en
- het maaien van weilanden voor kuilvoer.⁷

In de toelichting staat verder dat kaalkap of verjongingskap qua soortenbescherming geen bestendig beheer is, vanwege de rigoureuze verandering van de situatie die pas over lange tijd weer is hersteld. Dit is een ruimtelijke inrichting of ontwikkeling omdat de aanwezige soorten zich hier niet kunnen handhaven (biotoop is gewijzigd).

Daarnaast volgt uit de toelichting dat ook nieuwe vormen van beheer of onderhoud, intensivering van beheer of onderhoud qua omvang of frequentie en het gebruik van nieuwe technieken in het kader van beheer of onderhoud niet zijn aan te merken als bestendig maar als ruimtelijke ingrepen of ontwikkeling moeten worden gezien.

In onderhavige gedragscode wordt onder bestendig beheer en onderhoud verstaan:

Bestendig beheer en onderhoud betreft regelmatig terugkerend beheer of onderhoud dat al langere tijd plaatsvindt zonder dat dit beheer of onderhoud in de weg heeft gestaan aan de vestiging en het behoud van individuen van beschermde soorten in de gebieden waar het beheer of onderhoud plaatsvindt. De activiteiten zijn gericht op het handhaven van de bestaande functionaliteit van het leefgebied of de situatie met inbegrip van de aanwezige soorten.⁸

In paragraaf 4.5 van deze gedragscode zijn maatregelen opgenomen voor het verrichten van activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud. De activiteiten zijn onderverdeeld over de volgende categorieën:

- schonen en maaien van wateren (inclusief oevers en onderhoudspaden);
- maaien van bermen, dijken en gazons;
- baggeren van wateren (onderhoud)
- snoeien en dunnen van opgaande beplanting
- onderhoud waterkeringen, duikers, kaden (incl. herprofilering);
- onderhoud verhardingen en kunstwerken;
- begrazen;
- het voorkomen van schade door muskus- en beverratten.⁹

Bovenstaande categorieën kunnen worden gespecificeerd in de volgende activiteiten van het waterschap:

- Onderhoud of beheer van:
 - waterkeringen
 - kaden en stapelmuren
 - wateren
 - ecologische verbindingen
 - oeverbeplanting en andere beplanting
 - beekbegeleidende en andere beplantingen in beheer bij een waterschap

⁷ Stb. 2021, 22, p. 256 (NvT Aanvullingsbesluit Natuur).

⁸ RVO, Reikwijdtedocument (versie 1.1 - november 2023), p. 4.

⁹ Deze gedragscode geldt niet als een vrijstelling voor het vangen en doden van de muskusratten en beverratten, maar uitsluitend als vrijstelling voor het overtreden van de verbodsbepalingen zoals genoemd in bijlage 2 van deze gedragscode.

- (natuurvriendelijke) oevers, inclusief herstel van verzakking, uitspoeling, erosie en graafschade
 - beschoeiingen
 - meestromende bergingen en nevengeulen
 - kikkerpoelen langs wateren
 - retentie- en bergingsgebieden
 - waterbuffers inclusief instroom- en uitstroomvoorzieningen
 - natte en droge kunstwerken, zoals duikers, stuwen, drempels, terugslagkleppen, spindels, zandvang, vuilvang, vispassages.
 - strandhoofden
 - transportstelsels
 - zuiveringsinstallaties
 - helofytenfilters
 - slibverwerkingsinstallaties
 - wegen, wegbermen, bermsloten
 - bermen en onderhoudspaden langs wateren, inclusief herstel van verzakking, uitspoeling en erosie
 - faunavoorzieningen, zoals ecoduikers en looprichels
 - kunstwerken van wegen en wateren
 - vaarwegen
 - voorzieningen ten behoeve van de bescherming van de waterstaatkundige infrastructuur of ter bescherming van flora en fauna, zoals hekwerken en afrasteringen, welke onder andere zijn getroffen in het kader van recreatief medegebruik
- Baggeren, schonen of herprofiëren voorzover gericht op het handhaven van de bestaande situatie van:
 - wateren
 - zandvangers in beken
 - poelen en dobben
 - stedelijk water
 - vaarwegen en havens
 - depots

2.3.5 Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting

Activiteiten die plaatsvinden in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling vallen niet onder de reikwijdte van deze gedragscode. Voor ruimtelijke ontwikkeling of inrichting kan een andere gedragscode gelden of moet in voorkomend geval een omgevingsvergunning voor een flora en fauna-activiteit worden aangevraagd.

In het Besluit activiteiten leefomgeving wordt het begrip 'ruimtelijke ontwikkeling of inrichting' gebruikt.¹⁰ RVO maakt gebruik van het begrip 'ruimtelijke ingreep'. Ook wordt in de praktijk gebruik gemaakt van het begrip 'kleinschalige ruimtelijke ingrepen'.

Onder 'ruimtelijke ingrepen' wordt verstaan:

Ruimtelijke ingrepen omvatten activiteiten, die een functieverandering van de werklocatie tot gevolg hebben. Het bevat ook beheer- en onderhoudsactiviteiten, die niet op reguliere schaal, wijze of frequentie plaatsvinden of die niet in een beheerplan zijn vastgelegd. Het zijn

¹⁰ Het begrip 'ruimtelijke ontwikkeling of inrichting' is niet in de bijlage bij het Besluit activiteiten leefomgeving opgenomen.

daarnaast activiteiten, die tot gevolg hebben dat rust- of voortplantingsplaatsen en leefgebied van een beschermde soort significant wordt aangetast of permanent verdwijnen op de betreffende locatie. Deze significante aantasting kan soms tijdelijk zijn wanneer geen sprake is van permanent ruimtebeslag.¹¹

Daarnaast wordt ook grootschalig onderhoud aangemerkt als een ruimtelijke ingreep. Grootschalig onderhoud heeft negatieve impact op de functionaliteit van het leefgebied van de soort, waardoor zonder inzet van effectieve maatregelen biotoop verdwijnt. Kleinschalig onderhoud heeft niet of nauwelijks negatieve impact op de functionaliteit van het leefgebied van de soort. De biotoop blijft grotendeels in stand, mede dankzij de inzet van effectieve maatregelen.¹²

2.3.6 Belangen van werkzaamheden in de gedragscode

Gebruikmaken van een vrijstelling door te werken met de gedragscode kan alleen als een beroep kan worden gedaan op één van de in de wet genoemde belangen, de activiteit niet leidt tot verslechtering van de staat van instandhouding van de soort en er geen andere bevredigende oplossing bestaat. De belangen zijn opgenomen in de artikelen 8.74j lid 1 onder b, artikel 8.74k lid 1 onder b en artikel 8.74l lid 1 onder b van het Besluit kwaliteit leefomgeving. De belangen verschillen per categorie beschermde soorten. Het Besluit kwaliteit leefomgeving maakt een onderscheid tussen drie categorieën beschermde soorten te weten, soorten Vogelrichtlijn, soorten Habitatrichtlijn en andere soorten. Activiteiten die worden verricht ten behoeve van andere belangen dan de belangen die hieronder zijn opgesomd, kunnen niet op basis van deze gedragscode worden uitgevoerd.

Voor de activiteiten beschreven in deze gedragscode gelden de volgende wettelijke belangen per categorie beschermde soorten:

Vogelrichtlijnsoorten:

- in het belang van de volksgezondheid of de openbare veiligheid;
- voor het voorkomen van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren; en
- ter bescherming van flora en fauna.

Habitatrichtlijnsoorten:

- in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats;
- voor het voorkomen van ernstige schade aan met name gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom;
- in het belang van de volksgezondheid, openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten.

Andere soorten:

- in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats;

¹¹ RVO, Reikwijdtedocument (versie 1.1 – november 2023), p. 4.

¹² RVO, Reikwijdtedocument (versie 1.1 – november 2023), p. 5.

- voor het voorkomen van ernstige schade aan met name gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom;
- in het belang van de volksgezondheid, openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;
- in het kader van bestendig beheer of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, wegen, bermen;
- in het algemeen belang.

Hieronder is een overzicht opgenomen van de verbodsbepalingen en de wettelijke belangen die gelden voor toepassing van de gedragscode.

Soorten Vogelrichtlijn <i>artikel 1 VRL</i>		
artikel 11.37 lid 1 en lid 3 Bal	Verbods- bepaling	a. het opzettelijk doden of opzettelijk vangen* b. het opzettelijk vernielen of opzettelijk beschadigen nesten, rustplaatsen en eieren c. het rapen en onder zich hebben van eieren d. het opzettelijk storen (tenzij het storen niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de vogelsoort)
artikel 8.74j lid 1 onder b onder 1, 3 en 4 Bkl	Wettelijk belang	- in het belang van volksgezondheid of de openbare veiligheid - voor het voorkomen van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren - ter bescherming van flora en fauna

Soorten Habitatrichtlijn <i>bijlage IV onder a HRL, bijlage II verdrag van Bern, bijlage I verdrag van Bonn</i>		
artikel 11.46 lid 1 Bal	Verbods- bepaling	a. het in hun natuurlijk verspreidingsgebied opzettelijk doden of opzettelijk vangen* b. het opzettelijk verstoren c. het in de natuur opzettelijk vernielen of rapen van eieren d. het beschadigen of vernielen van voortplantingsplaatsen of rustplaatsen e. het opzettelijk plukken, verzamelen, afsnijden, onwortelen of vernielen van planten van soorten
artikel 8.74k lid 1 onder b onder 1, 2 en 3 Bkl	Wettelijk belang	- in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna, of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats - voor het voorkomen van ernstige schade aan met name gewassen, veehouderijen,

		bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom - in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten
--	--	---

Andere soorten

bijlage IX onder A en onder B van het Bal

artikel 11.54 lid 1 en lid 3 Bal	Verbods- bepaling	a. het opzettelijk doden of vangen* b. het opzettelijk beschadigen of vernielen van de vaste voorplantingsplaatsen, rustplaatsen of eieren c. het opzettelijk in hun natuurlijke verspreidingsgebied plukken en verzamelen, afsnijden, ontwortelen of vernielen van vaatplanten van soorten
artikel 8.74l lid 1 onder b onder 1, 2, 3, 7, 8, 11 en 13 Bkl	Wettelijk belang	- in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna, of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats, - voor het voorkomen van ernstige schade aan met name gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom - in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten - in het kader van het bestendig beheren of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer; - in het algemeen belang

*Het opzettelijk doden van dieren valt niet onder de vrijstelling van een gedragscode. Het doden van dieren moet worden voorkomen. Met de voorgeschreven werkwijze in deze gedragscode, inclusief de maatregelen en de zorgvuldigheidseisen, wordt doden in beginsel voorkomen. Het is in absolute zin niet uit te sluiten dat een enkel individu kan worden gedood. In dat geval is geen sprake meer van (voorwaardelijk) opzet tot doden van dieren.

De werkzaamheden in deze gedragscode worden door of in opdracht van waterschappen uitgevoerd vanwege de aan waterschappen wettelijk opgedragen taken. Deze zijn nodig om Nederland droog en waterveilig te houden, om het water schoon te houden (waterkwaliteit) en te zorgen voor voldoende water (waterkwantiteit). Daarnaast beheren sommige waterschappen wegen en vaarwegen.

Voor alle activiteiten gelden de belangen van volksgezondheid of openbare veiligheid en de belangen in het kader van bestendig beheer en onderhoud en de bescherming van (wilde) flora en fauna. In het navolgende worden deze belangen nader toegelicht.

Volksgezondheid of openbare veiligheid

Waterschappen zijn verantwoordelijk voor het beheer van waterkeringen, het regionale watersysteem en het zuiveren van afvalwater. De in deze gedragscode genoemde werkzaamheden zijn gericht op het beschermen van ons land tegen overstromingen, het voorkomen van wateroverlast en watertekorten, en het verbeteren van de kwaliteit van het oppervlaktewater. Hiermee wordt voorkomen dat mensen- en dierenlevens, woningen, (bedrijfs-) gebouwen, oogsten en natuur verloren gaan. Door de bescherming en verbetering van de chemische en ecologische waterkwaliteit (ingevolge de Kaderrichtlijn Water) wordt voorkomen dat wateren door vervuilende bronnen (onder andere ongezuiverd rioolwater) stinken, schadelijke stoffen of ziektekiemen bevatten en de natuur en volksgezondheid schade lijdt. Door het uitvoeren van de werkzaamheden door waterschappen wordt onder andere de grootschalige vorming van blauwalg voorkomen zodat mens en dier veilig van het water gebruik kunnen maken. De waterschappen die mede een wegenbeheertaak hebben, dragen er zorg voor dat de betreffende wegen zodanig worden onderhouden dat ze in een goede en veilige staat verkeren.

De bescherming van ons land tegen overstromingen is letterlijk en figuurlijk van levensbelang. Door het onderhouden van de primaire en regionale waterkeringen (inclusief de duinen) zorgen de waterschappen ervoor dat water vanuit zee, rivieren, beken, kanalen- en IJsselmeer of regenwater het land niet kan inunderen. Dit doen zij aan de hand van de hiervoor wettelijk vastgelegde veiligheidsnormen. Daarbij houden zij rekening met ontwikkelingen die in de toekomst de veiligheid kunnen bedreigen, zoals klimaatverandering, bodemdaling en stijging van de zeespiegel.

Het oppervlaktewater moet aan bepaalde milieukwaliteitsnormen voldoen, vastgelegd in de Kaderrichtlijn Water. De waterschappen werken in dat kader onder meer aan de verbetering van de ecologische kwaliteit van waterafhankelijke natuur. Een belangrijk instrument om die doelstellingen te realiseren vormt de exploitatie van rioolwaterzuiveringsinstallaties. Ook worden voor dit doel natuurvriendelijke oevers onderhouden en wordt soms intensief beheer gepleegd.

Het waterkwantiteitsbeheer van de waterschappen, ter beheersing van de hoeveelheid oppervlaktewater in een bepaald gebied, richt zich op het realiseren van regionaal vastgestelde doelen. Hiervoor beheren en onderhouden de waterschappen watergangen, sluizen, stuwen, gemalen en waterbergingen.

In het kader van beheer en onderhoud en bescherming van (wilde) flora en fauna

Door activiteiten te verrichten in het kader van beheer en onderhoud worden leefgebieden van beschermde soorten in stand gehouden. Het maaien en afvoeren van maaisel leidt tot verschraling van de bodem en gunstige omstandigheden voor

beschermde soorten. Ook het regelmatig schonen en baggeren levert een bijdrage aan de waterkwaliteit en daarmee aan de bescherming van soorten.

Om de functionaliteit en veiligheid van de waterstaatswerken in stand te houden is beheer en onderhoud nodig. Zo onderhouden en beheren waterschappen direct en indirect (via de waterschapsverordening) ruim 225.000 kilometer watergangen, die voor een juiste aanvoer en afvoer van water zorgen, door deze te baggeren en te schonen. Hiermee worden overschotten en tekorten van water voorkomen. Naast een belangrijke taak voor de borging van waterkwantiteit hebben de waterschappen ruim 17.500 km aan waterkeringen onder haar beheer. Het beheer van deze keringen is essentieel om achterliggende gronden te beschermen tegen (hoog) water. Verder vindt beheer en onderhoud plaats van onder andere schouwpaden, wegen (7.500 km), dijken, sluizen, stuwen, gemalen, waterbergingen, helofytenfilters en (natuurvriendelijke) oevers.

Met bestendig beheer en onderhoud worden leefgebieden in stand gehouden van onder andere beschermde soorten die anders zouden verdwijnen. Het gevoerde bestendig beheer of onderhoud vindt al langere tijd op dezelfde wijze plaats en staat niet in de weg bij de vestiging en het behoud van beschermde soorten in de gebieden waarin de werkzaamheden plaatsvinden. Deze terugkerende werkzaamheden zullen ertoe leiden dat de aangetroffen beschermde soorten ter plekke kunnen voortleven. Het baggeren, schonen, maaien en afvoeren van slib, schoonsel en maaisel levert hieraan een belangrijke bijdrage. Het voorkomt het dichtgroeien van watergangen en leidt op graslanden tot verschraling van de bodem en gunstige groeiomstandigheden voor waardevolle en beschermde plantsoorten en biotoop voor (beschermde) diersoorten.

Het regelmatig schonen van sloten en baggeren levert tevens een bijdrage aan waterkwaliteit en daardoor eveneens aan een goede leefomgeving voor flora en fauna. Het snoeien, dunnen en terugzetten van beplanting en bomen resulteert in de instandhouding van ecologische structuren.

Dwingende redenen van groot openbaar belang

De dwingende redenen van groot openbaar belang zijn te vinden in de wettelijke taken van de waterschappen, namelijk het regionaal water- en wegbeheer. De beheer- en onderhoudswerkzaamheden zijn nodig om Nederland droog en veilig te houden, het water schoon te houden of maken en voldoende water te hebben. Daarnaast ook het veilig en operationeel houden van (vaar)wegen, waardoor onder meer de hulpdiensten hiervan gebruik kunnen maken

Publiek algemeen belang

Een veilig, leefbaar en bewoonbaar Nederland is van publiek algemeen belang. Het regionaal waterbeheer door de waterschappen is hierbij essentieel. Zij beheren dijken, watergangen, gemalen en waterzuiveringen. Hiermee zorgen zij voor veiligheid en beschermen Nederland tegen overstromingen. De waterschappen zorgen voor schoon en voldoende water in sloten, rivieren, meren en beken.

2.4 Alternatievenafweging

Voor toepassing van deze gedragscode geldt het vereiste dat geen andere bevredigende oplossing bestaat voor de activiteit. Dit vereiste ligt besloten in het criterium dat 'in redelijkheid alles wordt gedaan of gelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te

beperken dat schadelijke effecten voor beschermde soorten optreden'.¹³ Voor activiteiten in het kader van bestendig beheer en onderhoud is een onderbouwing nodig van het ontbreken van andere bevredigende oplossingen (de zogenoemde alternatievenafweging). Hierna wordt ingegaan op:

- alternatieve locaties
- alternatieve werkwijze
- alternatieve planning

Alternatieve locaties

Het uitvoeren van beheer en onderhoud is locatie-gebonden en wordt op specifieke locaties uitgevoerd om de waterkwaliteit en waterkwantiteit te waarborgen. Het gaat bijvoorbeeld om beheer en onderhoud van watergangen om verruiging van bermen en het dichtgroeien van wateren te voorkomen. Het beheer en onderhoud kan niet op een andere plek worden uitgevoerd. Een alternatieve locatie-afweging is niet aan de orde.

Alternatieve werkwijze

De maatregelen in deze gedragscode houden rekening met de levenswijze van beschermde soorten én de wettelijke verplichtingen die op waterschappen rusten ten aanzien van het beheer en onderhoud van regionale wateren en wetgeving op het gebied van arbeidsomstandigheden. De beheer en onderhoudswerkzaamheden in deze gedragscode dragen bij aan het voortbestaan van reeds aanwezige beschermde soorten. Het toepassen van de maatregelen die in deze gedragscode zijn opgenomen draagt bij aan het behoud van voldoende leefgebied voor soorten om de bestaande staat van instandhouding van de beschermde soorten te waarborgen en zo mogelijk verbeteren. Het achterwege laten van beheer en onderhoud is ongunstig voor veel van de reeds aanwezige beschermde soorten vanwege het verdwijnen van habitat als dit niet actief in stand wordt gehouden.

Alternatieve planning

Bij het uitvoeren van activiteiten wordt altijd rekening gehouden met kwetsbare perioden van (potentieel) aanwezige, beschermde soorten. Dit betekent dat activiteiten met negatieve effecten voor beschermde soorten in beginsel buiten de kwetsbare perioden plaatsvinden. In de gedragscode wordt voor de beheer- en onderhoudsactiviteiten daarom in beginsel gewerkt in de voor de soort meest gunstige periode waardoor een alternatieve planning geen bevredigendere oplossing biedt. Als het niet mogelijk is om te werken conform paragraaf 4.5 dan moet een omgevingsvergunning voor een flora- en fauna-activiteit worden aangevraagd bij het bevoegd gezag (gedeputeerde staten van de provincie of in voorkomend geval de Minister van LVN).

2.5 Bijzondere omstandigheden

- 2.5.1 Ongewone voorvallen (ongeluk, calamiteit, storing etc.)
De gedragscode is niet van toepassing als sprake is van een ongewoon voorval.

Wanneer is sprake van een ongewoon voorval?

In de Omgevingswet is een regeling opgenomen over ongewone voorvallen. De regels over ongewone voorvallen die van toepassing zijn op flora- en fauna-activiteiten staan in

¹³ Stb. 2021, 22, p. 354 (NvT Besluit activiteiten leefomgeving).

de artikelen 11.34 en 11.35 van het Besluit activiteiten leefomgeving en hoofdstuk 19 van de Omgevingswet.¹⁴

Op grond van artikel 1.1 en de bijlage bij de Omgevingswet wordt onder 'ongewoon voorval' verstaan:

"gebeurtenis, ongeacht de oorzaak daarvan, die afwijkt van het normale verloop van een activiteit, zoals een storing, ongeluk, calamiteit, waardoor significante nadelige gevolgen voor de fysieke leefomgeving ontstaan of dreigen te ontstaan".

Uit deze definitie volgt dat het niet gaat om elke afwijking van het normale verloop van de activiteit maar om een afwijking die relevant is omdat daardoor significante, nadelige gevolgen voor de fysieke leefomgeving kunnen ontstaan.¹⁵

Er is sprake van een ongewoon voorval als aan de volgende drie criteria wordt voldaan:

1. Bij een activiteit gebeurt iets dat afwijkt van het normale verloop (voorbeelden hiervan zijn een storing, ongeluk, zwaar ongeval of een ramp).
2. De gebeurtenis heeft (mogelijk) nadelige gevolgen voor de fysieke leefomgeving (gevolgen kunnen zijn milieuschade, hinder, risico's voor de omgeving, schade aan wegen of bruggen). Als de schade dreigt, maar er nog niet is, is ook sprake van een ongewoon voorval.
3. De gevolgen van de gebeurtenis zijn significant.

Bij flora- en fauna-activiteiten gaat het uitsluitend om ongewone voorvallen waarvan de gevolgen gelet op de natuurbescherming (artikel 11.23 lid 1 Bal) significant kunnen zijn.¹⁶ Bij dergelijke incidenten is sprake van direct gevaar voor mens en dier en moet direct gehandeld worden. Bij een enkele storing zonder direct gevaar voor de veiligheid van mens en dier is geen sprake van een ongewoon voorval

Degene die de activiteit verricht dient in eerste instantie te beoordelen of sprake is van een ongewoon voorval. Bij twijfel over het wel of niet kunnen optreden van significante, nadelige gevolgen kan overleg plaatsvinden met het bevoegd gezag.

Welke verplichtingen gelden als sprake is van een ongewoon voorval?

Informereren bevoegd gezag

Het bevoegd gezag moet onverwijld worden geïnformeerd over een ongewoon voorval. Dit is de informatieplicht.

Voor wie geldt de informatieplicht?

Degene die de activiteit verricht waarbij zich het ongewone voorval voordoet, is degene op wie de informatieplicht rust.

¹⁴ De voorheen geldende Wet natuurbescherming kende niet een soortgelijke bepaling. Volgens de wetgever is echter geen sprake van een nieuwe norm. De wetgever geeft aan dat het niet meer dan een normaal vereiste van maatschappelijke zorgvuldigheid is dat de initiatiefnemer – als zich een dergelijk ongewoon voorval voordoet – dit aan het bevoegd gezag doorgeeft. Dat kan ook geacht worden besloten te liggen in de zorgplicht van artikel 1.11 van de Wet natuurbescherming (Stb. 2021, 22, p. 236).

¹⁵ Stb. 2021, 22, p. 235.

¹⁶ Stb. 2021, 22, p. 235.

Wie is het bevoegd gezag?

Over het algemeen zijn Gedeputeerde Staten het bevoegd gezag. In de praktijk is dit veelal uitbesteed aan de regionale omgevingsdienst. Soms is de Minister van LVVN bevoegd gezag.

Hoe moet worden geïnformeerd?

Het informeren is vormvrij. Het informeren kan bijvoorbeeld telefonisch of langs elektronische weg plaatsvinden.¹⁷

Wat betekent onverwijld?

De invulling van het begrip onverwijld wordt onder andere door de omstandigheden van het geval ingekleurd. Onverwijld houdt in dat het bevoegd gezag direct wordt geïnformeerd zodra is vastgesteld dat sprake is van een ongewoon voorval.

Voorkomen nadelige gevolgen

Degene die de activiteit verricht of heeft verricht waardoor het ongewoon voorval is veroorzaakt, moet de nadelige gevolgen van een ongewoon voorval voorkomen door:

- zoveel mogelijk beperken of ongedaan maken van die gevolgen;
- voorkomen dat het voorval verergert, voortduurt of zich herhaalt; en
- de oorzaak van het voorval wegnemen.

Gegevens en bescheiden verstrekken aan bevoegd gezag

De volgende gegevens en bescheiden worden verstrekt aan het bevoegd gezag zodra deze bekend zijn:

- informatie over de oorzaken van het ongewoon voorval en de omstandigheden waaronder het ongewoon voorval zich heeft voorgedaan;
- gegevens die nodig zijn om de aard en de ernst van de gevolgen voor de fysieke leefomgeving te kunnen inschatten; en
- informatie over de maatregelen die zijn getroffen of worden overwogen om de nadelige gevolgen van het ongewoon voorval te voorkomen.

2.5.2 Omgang met soorten die onverwacht verschijnen

Ondanks het ecologisch onderzoek (paragraaf 3.4.1) en het nemen van maatregelen in het kader van de zorgplicht kan het voorkomen dat tijdens het verrichten van activiteiten een beschermde soort in het werkgebied wordt aangetroffen die vooraf niet werd verwacht.

Als onverwacht beschermde soorten aanwezig zijn waarvoor aanvullende maatregelen moeten worden getroffen, worden alle activiteiten die invloed kunnen hebben op de aangetroffen soort stilgelegd en informeert de eventuele opdrachtnemer de opdrachtgever. Daarnaast wordt het bevoegd gezag direct op de hoogte gesteld. Indien de onverwacht aanwezige, beschermde soort niet binnen de reikwijdte van deze gedragscode valt, kan een omgevingsvergunningplicht gelden. De opdrachtnemer kan de activiteiten (werkzaamheden) pas hervatten nadat hij de noodzakelijke beschermende maatregelen, conform de gedragscode of een omgevingsvergunning heeft getroffen. Als de onverwachte waarneming wijst op een nieuwe vestiging van de betrokken soort kan de ecologisch deskundige de locatie toevoegen als nieuwe hotspot onder de kaartlagenbenadering.

¹⁷ Stb. 2021, 22, 236.

Bij hervatting van de activiteiten (werkzaamheden) op grond van de gedragscode dient door de opdrachtnemer of ecologische deskundige in het ecologisch logboek een beschrijving van de aangetroffen soort(en) en de genomen maatregelen opgenomen te worden.

3 Verantwoordelijkheid waterschap

Dit hoofdstuk beschrijft de verantwoordelijkheden van waterschappen voor het naleven van de gedragscode. Deze verantwoordelijkheden gelden ook voor opdrachtnemers die in opdracht van het waterschap handelen.

3.1 Algemene uitgangspunten

Als overeenkomstig een aangewezen gedragscode wordt gewerkt, is er geen omgevingsvergunning vereist van de verbodsbepalingen, zoals beschreven in paragraaf 2.3.6 (artikelen 11.37, 11.46 en 11.54 van het Besluit activiteiten leefomgeving).¹⁸ Voor het gebruik van deze gedragscode dient elk waterschap zich aan de gedragscode te verbinden. Hiervoor is een besluit van het waterschapsbestuur nodig.

3.2 Beleid en organisatie

Een waterschap verplicht zich om de regels uit de gedragscode op hoofdlijnen te verankeren in zijn strategie en beleid. Bijvoorbeeld in het waterbeheerplan en het beheer- en onderhoudsplan. Dit houdt het volgende in:

- Het waterschap neemt de bescherming van de beschermde dier- en plantensoorten en hun leefgebieden in acht bij de planning van en randvoorwaarden voor beheeractiviteiten en inrichtingsprojecten ten behoeve van de waterschapstaken en vertaalt deze naar het onderhoudsplan.
- Het waterschap zal bij het opstellen van een onderhoudsplan de werkwijze met betrekking tot de beschermde soorten nader specificeren door het opstellen van ecologische werkprotocollen. Het ecologische werkprotocol wordt ook gebruikt om uitvoerders (waaronder opdrachtnemers) te instrueren. Het ecologische werkprotocol is (digitaal of fysiek) op de werkplaats aanwezig. In paragraaf 3.4.3 wordt ingegaan op het ecologisch werkprotocol en het format voor het ecologisch werkprotocol.
- Het waterschap zorgt voor inzicht in het voorkomen van de beschermde soorten waarvoor het waterschap gezien de verspreiding en de afhankelijkheid van het water(beheer)-systeem een bijzondere verantwoordelijkheid heeft. Dit inzicht wordt verkregen aan de hand van het ecologisch onderzoek zoals dit is beschreven in paragraaf 3.4.1.
- Het waterschap weegt bij de aanschaf van nieuw materieel of bij het inschakelen van loonwerkers en aannemers de verantwoordelijkheid die het heeft voor zorgvuldige omgang met de aanwezige flora en fauna mee.
- Het waterschap evalueert het beleid voor zorgvuldig handelen ten aanzien van de beschermde soorten. De waterschappen geven gemeenschappelijk invulling aan deze evaluatie via de UvW.

¹⁸ Zie paragraaf 2.3.6 voor een toelichting op de verbodsbepalingen per soort.

3.3 Ketenverantwoordelijkheid

Het waterschap zorgt ervoor dat het uitvoerend personeel (inclusief (onder)aannemers) op de hoogte is van de inhoud van deze gedragscode en de daarmee samenhangende verantwoordelijkheden. Het uitvoerend personeel is voldoende geïnstrueerd om de gedragscode na te kunnen leven door middel van ecologische werkprotocollen. Het uitvoerend personeel wordt opgedragen om alert te zijn op aanwezigheid van beschermde dier- en plantensoorten en dienovereenkomstig te handelen. Het waterschap zorgt bovendien voor het naleven van deze gedragscode door partijen die in opdracht van het waterschap handelen (loonwerkers, aannemers, onderzoekers en dergelijke) in de aanbestedingsstukken erop te wijzen dat verplicht in overeenstemming met de gedragscode moet worden gewerkt.

3.4 Ecologie

3.4.1 Ecologisch onderzoek

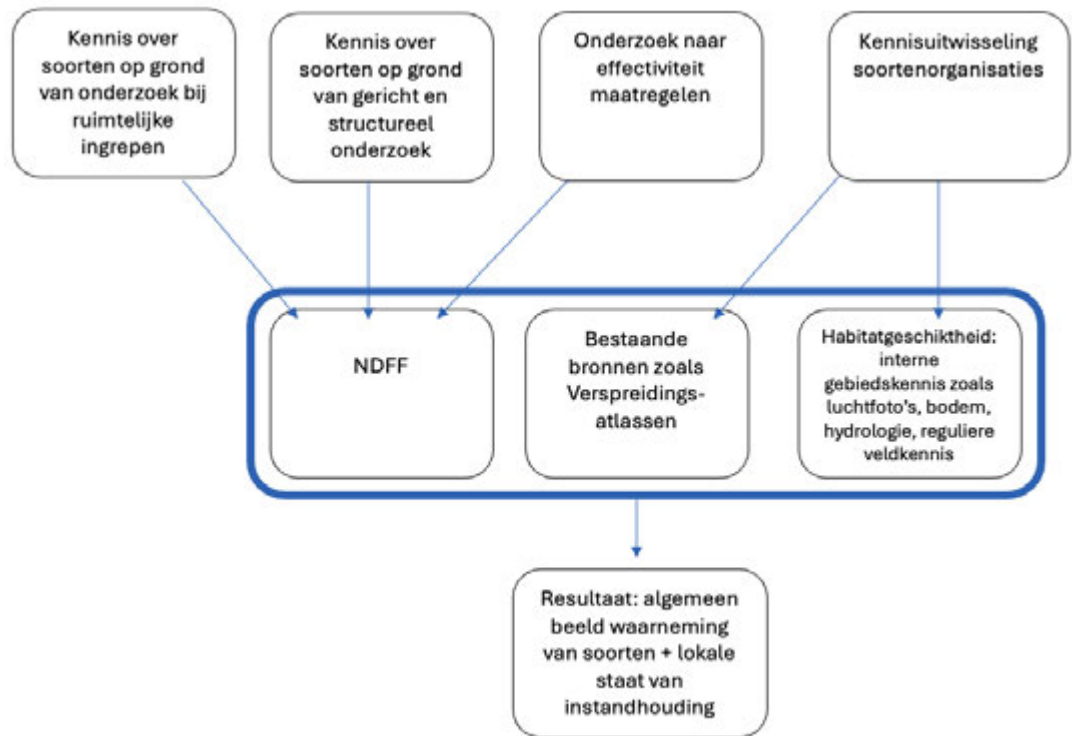
Het waterschap baseert het handelen op de beschikbare kennis over de ecologie en de bescherming van de soorten in zijn werkgebied. Voor het verrichten van activiteiten zorgt een waterschap ten behoeve van zijn beheer- en onderhoudsplannen en voor de daarop gebaseerde bestekken voor een voldoende dekkend en actueel inzicht in de aanwezigheid van juridisch beschermde soorten in en rond het object van de werkzaamheden. Voldoende dekkend en actueel betekent dat ten minste de informatie over het voorkomen van beschermde soorten toereikend is om als onderlegger te dienen voor het bedrijfsmatig organiseren van het beheer en onderhoud.

Voorafgaand aan het uitvoeren van werkzaamheden wordt onderzoek (literatuurstudie en locatiebezoek) gedaan naar de aanwezigheid van beschermde soorten. Het is van belang dat voorafgaand aan de werkzaamheden informatie wordt verzameld om een algemeen beeld te krijgen over de waarneming van soorten op de werklocatie en de lokale staat van instandhouding van soorten. Hiervoor is het nodig om voorafgaand aan de te verrichten activiteiten de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) te raadplegen gecombineerd met het raadplegen van verspreidingsatlassen en de kennis die de waterschappen hebben over de beschermde soorten in hun beheergebied (bijvoorbeeld op basis van luchtfoto's). Informatie ouder dan 3 jaar kan onderdeel uitmaken van de literatuurstudie, zeker indien recente gegevens niet bekend zijn (of nog niet verwerkt zijn in het NDFF).

De informatie in de NDFF wordt continu aangevuld met de actuele waarnemingen van beschermde soorten in het beheergebied van een waterschap. Ook wordt de NDFF aangevuld met resultaten van ecologische onderzoeken die zijn uitgevoerd bij andere werkzaamheden (bijvoorbeeld ruimtelijke ontwikkeling of inrichting). Daarnaast wordt door waterschappen (al dan niet op basis van de Kaderrichtlijn Water) ook structureel onderzoek uitgevoerd naar (beschermde) soorten. Een voorbeeld is het visstandonderzoek naar algemeen voorkomende en beschermde soorten dat periodiek wordt uitgevoerd. Ook deze informatie wordt in het NDFF opgenomen. Naast de NDFF en verspreidingsatlassen wordt ook een beoordeling gemaakt van de habitatgeschiktheid en de gebiedskennis die elk waterschap heeft over het beheergebied. In figuur 1 is een stroomschema opgenomen dat inzicht geeft in de wijze waarop de informatievergaring plaatsvindt om een algemeen beeld van de waarneming van soorten en de lokale staat van instandhouding van de soort te verkrijgen. Verspreidingsgegevens bestaan uit een kaart van de (potentieel) geschikte leefgebieden.

Daarmee is een overzicht beschikbaar van de (potentieel) aanwezig beschermde soorten.

Onderzoeksgegevens zijn maximaal 3 jaar geldig. Oudere waarnemingen dan 3 jaar kunnen ook worden meegenomen.

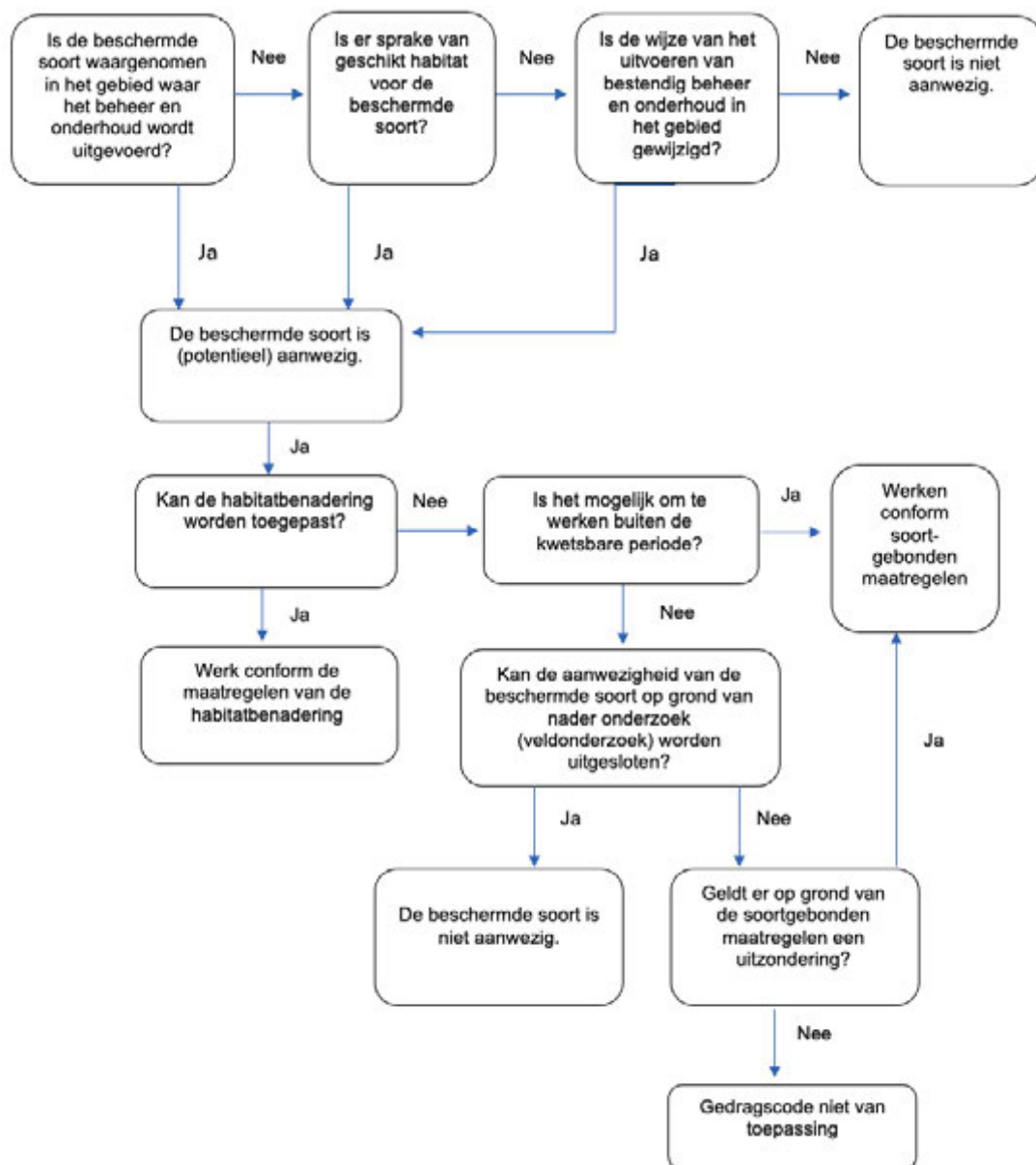

Figuur 1 - Schematische weergave informatievergaring ten behoeve van ecologisch onderzoek

Bij het uitvoeren van beheer en onderhoud is het uitgangspunt dat een beschermde soort (potentieel) aanwezig is. Van dit uitgangspunt wordt afgeweken als:

- 1) het habitat ongeschikt is; en,
- 2) er geen actuele waarneming is van de betreffende soort in het gebied; en,
- 3) er geen sprake is van wijziging van de wijze van het uitvoeren van beheer en onderhoud op de desbetreffende locatie

In figuur 2 is een stroomschema opgenomen dat inzicht geeft in de onderzoeksinspanning voor soorten en de toepassing van de gedragscode.

Figuur 2 - Stroomschema onderzoeksinspanning soorten en toepassing gedragscode

Kaartlagenmethode

Als er gewerkt moet worden tijdens de kwetsbare periode (het broedseizoen) van vogels dan zal in de meeste gevallen een locatiebezoek moeten worden uitgevoerd naar de aanwezigheid van broedende vogels en hun nesten.

Een locatiebezoek is niet nodig als er geen risico is dat er verbodsbepalingen worden overtreden. Dat is het geval als het habitat ongeschikt is, of ongeschikt is gehouden, voor broedende vogels.

Bij toepassing van de habitatbenadering is met de hieronder geschetste werkwijze een locatiebezoek evenmin nodig.

Om te bepalen waar en op welke wijze locatiebezoek ten aanzien van aanwezige broedende vogels en nesten dient plaats te vinden wordt de kaartlagenmethode gebruikt. Geraadpleegde bronnen mogen conform de Omgevingswet op het moment van de werkzaamheid maximaal 3 jaar oud zijn. Oudere waarnemingen dan 3 jaar kunnen ook worden meegenomen.

De kaartlagenmethode wordt jaarlijks per beheergebied/waterschap doorgelopen in samenspraak met de verantwoordelijk ecologisch deskundige en ziet er als volgt uit:

Stap 1: geef op een kaart aan waar werkzaamheden worden uitgevoerd waarbij broedgevallen van vogels kunnen worden geraakt.

Stap 2: geef op de kaart aan waar op basis van bestaande bronnen (NDFF, verspreidingsatlassen, gegevens vogelwerkgroepen e.d.) broedgevallen van vogels zijn te verwachten.

Stap 3: geef op de kaart aan waar geen locatiebezoek hoeft te worden uitgevoerd, omdat bij uitvoering van de werkzaamheid al maatregelen worden genomen die voorkomen dat broedgevallen van vogels worden geraakt:

- Dit zijn de maatregelen zoals die zijn opgenomen bij de soortspecifieke maatregelen voor iedere werkzaamheid.
- Bij uitsluitend aanwezigheid van broedgevallen van vogels die door de uitvoerende op de machine, vanuit de machine, makkelijk worden gevonden (zoals nesten van knobbelzwaan en meerkoet). Let op: het zicht verschilt afhankelijk van de zichthoogte van de machine en van de kenmerken van het terrein (m.n. de vegetatiehoogte).

Stap 4: geef op de kaart aan waar geen locatiebezoek hoeft te worden uitgevoerd, omdat de kans op broedgevallen kan worden uitgesloten, zoals:

- Bij aanwezigheid van veel verstoring, waardoor broedgevallen van vogels kunnen worden uitgesloten. Zo broeden vogels niet op een grazig/kruidig talud binnen enkele meters van een druk fiets- of wandelpad.
- Op steile taluds (taludhelling van 1:2 of steiler).
- Als vanwege habitatgeschiktheid broedgevallen kunnen worden uitgesloten, bijvoorbeeld voor rietvogels: rietkragen van < 1 meter of rietkragen die zo open zijn dat je er doorheen kan kijken.
- Bij gazonbeheer.

Stap 5: geef op de kaart aan waar geen locatiebezoek hoeft te worden uitgevoerd, omdat de dichtheid aan broedgevallen erg laag is, zowel absoluut als ten opzichte van de aanwezige populatie. Dit zijn trajecten waar ecologisch gezien niet tot nauwelijks geschikte locaties zijn:

- voor soorten die broeden in dichte vegetaties: het talud met de korte vegetatie (zeker als dat ligt tegenover een talud met lange vegetatie)
- voor bepaalde nestvlinders: smalle taluds gelegen naast maisakkers
- buiten de hotspots van een bepaalde soort

Hotspots zijn die gebieden waar een groot deel van de in een beheergebied aanwezige vogels broeden. In veel gevallen zijn de hotspots bekend, in andere gevallen kunnen de mogelijke hotspots op basis van habitatgeschiktheid en terreinkenmerken worden ingeschat. Zo broeden weidevogels alleen op taluds langs watergangen als de vegetatie in het broedseizoen kort is, de omgeving rustig en in de nabijheid voldoende plekken zijn voor de jonge vogels om te foerageren en schuilen.

Stap 6: de conclusies worden vastgelegd door de ecologisch deskundige.

- Indien een locatiebezoek niet verplicht is onderbouwt de ecologisch deskundige dit besluit en legt dit vast. Deze onderbouwing/motivering is (fysiek of digitaal) ter plaatse van de werkzaamheden beschikbaar en te raadplegen door het bevoegd gezag/handhaving.
- Indien een locatiebezoek wel verplicht is dan wordt door de ecologisch deskundige vastgelegd op welke wijze dit uitgevoerd dient te worden. Een locatiebezoek dient uitgevoerd te worden door een ecologisch deskundige of een andere medewerker onder aansturing van een ecologisch deskundige, waarbij deze medewerkers:
 - tenminste een certificaat flora en fauna categorie 1 of 2; en
 - goede kennis van de voorgeschreven maatregelen in het ecologisch werkprotocol; en
 - aantoonbare ervaring met het herkennen van de soorten waarvoor zij worden ingezet hebben.

De resultaten dienen in een daartoe opgesteld specifiek document te worden vastgelegd en daarnaast opgenomen te worden in de NDFF.

Nalopen voor Grote modderkruiper

Daar waar nalopen als maatregel is opgenomen in deze gedragscode kan een vereenvoudigde versie van de kaartlagenmethode worden gebruikt om te bepalen waar nagelopen dient te worden.

Stap 1: geef op een kaart aan waar werkzaamheden worden uitgevoerd en soorten voorkomen waarvoor nalopen als maatregel is opgenomen.

Stap 2: geef op de kaart aan waar nalopen niet hoeft te worden uitgevoerd, omdat bij uitvoering van de werkzaamheid al maatregelen worden genomen die voorkomen dat bedoelde soorten op de droge terecht komen. Bijvoorbeeld het baggeren van diepe sloten in een periode dat vrijwel alle exemplaren van bedoelde soorten in ondiepere zijsloten of in de snor zitten.

Stap 3: geef op de kaart aan waar nalopen niet hoeft te worden uitgevoerd, omdat de dichtheid aan bedoelde soorten erg laag is, zowel absoluut als ten opzichte van de aanwezige populatie. Bij soorten met duidelijke hotspots is dit buiten de hotspots.

Hotspots zijn die gebieden waar een groot deel van de in een beheergebied aanwezige soorten leven. In veel gevallen zijn de hotspots bekend, in andere gevallen kunnen de mogelijke hotspots op basis van terreinkenmerken worden ingeschat. Hotspots verschillen door het jaar. Zo verzamelen grote modderkruipers zich in de winter in diepere delen van wateren en in de voortplantingsperiode juist in ondiepere delen met veel waterplanten.

Stap 4: de conclusies worden vastgelegd door een ecologisch deskundige.

- Indien nalopen niet verplicht is onderbouwt een ecologisch deskundige dit besluit en legt dit vast. Deze onderbouwing/motivering is (fysiek of digitaal) ter plaatse van de werkzaamheden beschikbaar en te raadplegen door het bevoegd gezag/handhaving.
- Indien nalopen wel verplicht is dan wordt vastgelegd op welke wijze dit uitgevoerd dient te worden. Nalopen dient uitgevoerd te worden onder aansturing van een ecologisch deskundige. De resultaten dienen in een daartoe opgesteld specifiek document te worden vastgelegd en eventuele waarnemingen dienen opgenomen te worden in de NDFF.

In bijlage 9 is toegelicht volgens welke stappen de ecologische deskundige een besluit neemt over welke vorm van locatiebezoek. Per werkzaamheid worden de genomen stappen en het besluit vastgelegd in het verplichte ecologisch werkprotocol (EWP).

3.4.2 Ecologisch deskundige

Bij het verrichten van activiteiten mogen aanwezige beschermde dieren en planten geen schade ondervinden. Een ecologisch deskundige helpt na te gaan of dit zo is. De ecologisch deskundige bepaalt ook hoe eventuele schade als gevolg van werkzaamheden wordt voorkomen. Hieronder worden de taken en de deskundigheidseisen van de ecologisch deskundige beschreven.¹⁹

Taken

Een ecologisch deskundige speelt een rol bij beheer- en onderhoudswerkzaamheden. Dit geldt voor één of meer stappen, bijvoorbeeld voor het uitvoeren van onderzoek of als adviseur. Een ecologisch deskundige heeft volgende taken en rollen:

- onderzoek naar aanwezigheid beschermde soorten;
- adviseren over schadebeperkende maatregelen;
- adviseren over vrijstellingen en beschikbare gedragscodes;
- adviseren over alternatieven werkwijze, locatie of periode;
- opstellen ecologisch werkprotocol;
- helpen bij de aanvraag van een omgevingsvergunning.

Het kan ook zijn dat de ecologisch deskundige wordt ingeschakeld om te controleren of de werkzaamheden juist worden uitgevoerd.

Eisen aan kennis en ervaring

¹⁹ <https://www.rvo.nl/onderwerpen/buiten-werken/ecologisch-deskundige>.

Een ecologisch deskundige is een persoon met aantoonbare specifieke ecologische kennis en ervaring. Hij of zij geeft ecologisch advies en/of begeleidt werkzaamheden op het gebied van habitats (natuurlijke leefgebieden) en soorten. En heeft voldoende kennis en jarenlange ervaring om ecologisch onderzoek te kunnen doen. Hiermee wordt bedoeld dat de ecologisch deskundige:

- de functionaliteit van leefgebieden van beschermde soorten (her)kent;
- kennis heeft van algemeen erkende onderzoeksmethoden;
- ecologische werkprotocollen kan uitwerken;
- specifieke maatregelen kan begeleiden.

3.4.3 Opstellen van ecologische werkprotocollen

Als uit het ecologisch onderzoek blijkt dat zich tijdens de werkzaamheden juridisch beschermde soorten op of nabij het werkterrein bevinden, wordt voor deze situatie(s) een werkinstructie opgesteld: het ecologisch werkprotocol (figuur 3). Het ecologisch werkprotocol is de vertaling van de gedragscode naar de locatie en werkzaamheden. Een ecologisch werkprotocol legt de maatregelen vast voor bescherming van soorten zoals het niet betreden van nader aangeduide kwetsbare vegetaties of het markeren van bomen die gespaard moeten blijven.

Voor werkzaamheden in het kader van bestendig beheer en onderhoud kan een eenmalig op te stellen ecologisch werkprotocol deel uitmaken van een beheer- en onderhoudsplan, begrazingsplan, bestrijdingsplan, en dergelijke, of daaraan als los document worden bijgevoegd. Dit werkprotocol moet ingaan op de te treffen maatregelen en tijd-, locatie-, soort- en activiteitspecifiek zijn. Een ecologisch werkprotocol moet ook worden opgesteld bij toepassing van de habitatbenadering.

Een format voor een ecologisch werkprotocol (EWP) is opgenomen in bijlage 4.

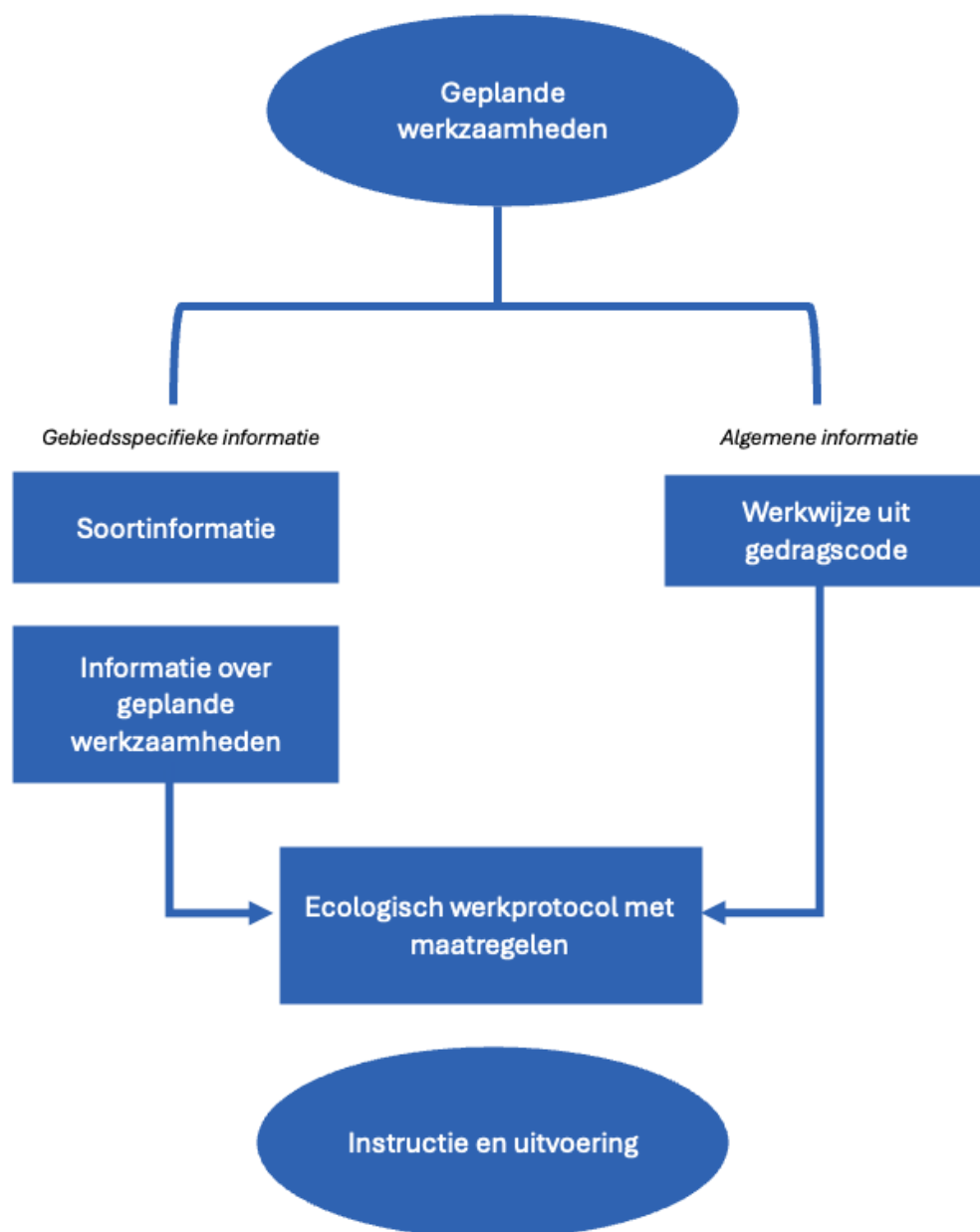
Het ecologisch werkprotocol wordt opgesteld door een ecologisch deskundige. De inbreng van de ecologisch deskundige dient in zoverre in het ecologisch werkprotocol te zijn overgenomen, dat deze deskundige de in het ecologisch werkprotocol gemaakte keuzes te allen tijde op ecologisch verantwoorde wijze kan motiveren.

In het ecologisch werkprotocol staat minimaal de volgende informatie²⁰:

- Waar zijn de natuurwaarden (soorten en functies) aanwezig? (Resultaten ecologisch onderzoek paragraaf 3.4.1)
- Wanneer en door wie (welke ecologisch deskundige) is het onderzoek uitgevoerd?
- Welke maatregelen moeten worden genomen?
- Hoe ziet de planning van de werkzaamheden eruit?
- Bij welke werkzaamheden moet een ecologisch deskundige aanwezig zijn voor begeleiding?
- Contactgegevens van de ecologisch deskundige, te gebruiken bij onvoorziene omstandigheden.

Het ecologisch werkprotocol wordt gedeeld en besproken met het uitvoerende personeel en moet altijd (fysiek of digitaal) op de werkvloer aanwezig zijn voor controle door het bevoegd gezag.

²⁰ Beoordelingscriteria gedragscodes (RVO), p. 2.

Figuur 3 De plaats van het ecologisch werkprotocol in het werkproces tussen de informatievergaring en de uitvoering. Het hele proces wordt doorlopen in samenspraak met een ecologisch deskundige. Het hele proces wordt doorlopen in samenspraak met een ecologisch deskundige, vanaf het verzamelen van de data tot aan het opstellen (en waar nodig helpen bij het uitvoeren) van een ecologisch werkprotocol.

De borging van de uitvoering van de maatregelen vindt plaats op basis van de volgende stappen:

- Stap 1: De ecologisch deskundige doorloopt de stappen van het proces van informatievergaring (figuur 1) en het stroomschema over toepassing van de gedragscode (figuur 2).
- Stap 2: De ecologisch deskundige legt de uitkomsten van stap 1 vast in een document.

- Stap 3: De ecologisch deskundige neemt alle relevante maatregelen uit de gedragscode op in het ecologisch werkprotocol.
- Stap 4: Het ecologisch werkprotocol wordt geborgd in het bestek (extern) of een werkopdracht (intern). Hieronder vallen bijvoorbeeld ook de borging van tekeningen, onderhoudsapps en dergelijke.
- Stap 5: Het uitvoerend personeel krijgt een werkinstructie/ toolboxmeeting over het ecologisch werkprotocol. Het waterschap is verantwoordelijk voor borging van het ecologisch werkprotocol in het proces en in de uitvoering.
- Stap 6: Het ecologisch werkprotocol moet altijd (fysiek of digitaal) ter plaatse van de beheer- en onderhoudswerkzaamheden aanwezig zijn.
- Stap 7: Logboeken worden gearchiveerd en volgens data bijgehouden. Soortenwaarnemingen worden geüpload in de NDFF.

3.5 Documentatie ten behoeve van controle op de naleving

Bij controle op de naleving door het bevoegd gezag (gedeputeerde staten van de provincie) kunnen de volgende documenten ter plaatse (fysiek of digitaal) worden getoond:

- De rapportage van het ecologisch onderzoek, waaruit blijkt dat voldoende kennis is over de aanwezigheid van de beschermde soorten (paragraaf 3.4.1 onderzoek). Dit kan ook geborgd zijn in het ecologisch werkprotocol.
- Het ecologisch werkprotocol (zie paragraaf 3.4.3) en een kaart met de verspreiding van de beschermde soorten over het werkterrein.
- Documentatie waaruit blijkt dat het waterschap de ketenverantwoordelijkheid voor het eigen personeel heeft ingevuld, bijvoorbeeld een bewijs van deelname aan een instructiebijeenkomst over het ecologisch werkprotocol in het plangebied.
- Bevindingen worden vastgelegd, bijvoorbeeld in het kwaliteitsmanagementsysteem.

Documenten dienen gedurende minimaal vijf jaar na afloop van het uitgevoerde werk op een centrale plek bewaard te blijven.

Voor aannemers en onderaannemers die in opdracht van het waterschap werken gelden dezelfde verplichtingen.

4 De praktische uitvoering

IN DIT HOOFDSTUK WORDEN DE MAATREGELEN BESCHREVEN DIE HET WATERSCHAP TREFT OM SCHADE AAN HET DUURZAAM VOORTBESTAAN VAN SOORTEN BIJ BEHEER EN ONDERHOUD TE VOORKOMEN OF TE BEPERKEN.

4.1 Werken met de voorgeschreven maatregelen

In paragraaf 4.5 zijn voor verschillende werkzaamheden de voorgeschreven maatregelen opgenomen. Een aantal werkzaamheden is onderverdeeld in werken met of zonder de habitatbenadering. Het gaat om de werkzaamheden: schonen en maaien wateren incl. oevers en onderhoudspaden (paragraaf 4.5.1), maaien van bermen, dijken en gazons (paragraaf 4.5.2) en baggeren van wateren (onderhoud) (paragraaf 4.5.3).

4.2 Habitatbenadering

Voor de uitvoering van de werkzaamheden schonen en maaien wateren, inclusief oevers en onderhoudspaden (paragraaf 4.5.1), maaien van bermen, dijken en gazons (paragraaf 4.5.2) en baggeren van wateren (paragraaf 4.5.3) is de habitatbenadering de voorkeursstrategie. Voor ieder van deze drie werkzaamheden is uitgewerkt onder welke omstandigheden gebruik kan worden gemaakt van de habitatbenadering en welke maatregelen dan getroffen moeten worden.

Daarnaast worden soortgebonden maatregelen beschreven als het niet mogelijk is de habitatbenadering toe te passen. De habitatbenadering kan niet worden gebruikt voor de andere werkzaamheden (paragraaf 4.5.4 tot en met paragraaf 4.5.8).

Het uitgangspunt van de habitatbenadering is dat jaarrond een vastgelegde minimum hoeveelheid vegetatie en/of bagger wordt gespaard. De ecologisch meest waardevolle zone (de overgangszone tussen het droge en het natte talud) wordt het meest ontzien tijdens het schonen, baggeren en maaien.

Als er meer wordt geschoond, gebaggerd of gemaaid dan is omschreven in de toelichting op de habitatbenadering in de paragrafen 4.5.1, 4.5.2 en 4.5.3, dan is er *geén* sprake van de habitatbenadering. Indien het mogelijk is om juist meer vegetatie te sparen is dat uiteraard wel toegestaan binnen de habitatbenadering.

De habitatbenadering houdt niet alleen rekening met beschermde soorten op de plekken waar deze aanwezig zijn. Ook op plekken waar (nog) geen beschermde soorten aanwezig zijn, wordt geschikt habitat gespaard. Hierdoor wordt de kans vergroot dat deze (en overige) soorten hun leefgebied uitbreiden. Hiermee gaat de habitatbenadering verder dan wat wettelijk is verplicht onder een gedragscode en draagt daarmee bij aan herstel van de biodiversiteit.

De habitatbenadering sluit op veel punten aan op maatregelen zoals opgenomen in de RVO maatregelencatalogus (versie 2.1 – november 2023). Zo wordt, net als bij de soortgebonden maatregelen, ook voor het uitvoeren van activiteiten onder de habitatbenadering bij voorkeur gekozen voor werken buiten de kwetsbare periode.

Voor alle beschermde soorten is op basis van expert judgement bekeken of toepassing van de habitatbenadering voldoende bescherming biedt, of dat er ook bij toepassing van de habitatbenadering extra soortspecifieke maatregelen nodig zijn. Voor die soorten waar ook bij toepassing van de habitatbenadering extra maatregelen nodig zijn

worden die genoemd onder de beschrijving van de habitatbenadering in 4.5.1, 4.5.2 en 4.5.3. Deze maatregelen overlappen voor een belangrijk deel met de soortgebonden maatregelen onder strategie 2.

4.3 Specifieke zorgplicht

De Omgevingswet bevat een algemene zorgplicht voor de fysieke leefomgeving. De algemene zorgplicht heeft een gelijke strekking en inhoud als de zorgplicht die voorheen was opgenomen in de Wet natuurbescherming (artikel 1.11). Deze algemene zorgplicht treedt terug als voor een activiteit (zoals een flora- en fauna-activiteit) specifieke zorgplichten gelden.²¹ Het Besluit activiteiten leefomgeving bevat in artikel 11.27 een specifieke zorgplicht voor van nature in het wild levende dieren of planten. De specifieke zorgplicht bevat een concretere omschrijving van de zorg die van een initiatiefnemer wordt verwacht, om diegene meer houvast te bieden over de inhoud van de zorgplicht. De specifieke zorgplicht kan bestuursrechtelijk en strafrechtelijk worden gehandhaafd.

De specifieke zorgplicht geldt voor alle flora- en fauna-activiteiten. In de Omgevingswet zijn flora- en fauna-activiteiten gedefinieerd als: *“alle activiteiten met mogelijke gevolgen voor van nature in het wild levende dieren of planten”*. Dit heeft tot gevolg dat de specifieke zorgplicht niet alleen geldt voor de Vogelrichtlijn soorten of Habitatrichtlijn soorten, maar veel breder.²² Het geldt niet alleen voor de dieren en planten zelf maar ook voor de voor hun voortbestaan relevante directe leefomgeving.

Een gedragscode geeft vrijstelling van de vergunningplicht. Het werken volgens een gedragscode is dus alleen noodzakelijk als een initiatiefnemer activiteiten verricht met effect op soorten die onder de specifieke beschermingsregels vallen. Voor het verstoren van soorten die alleen door de specifieke zorgplicht worden beschermd, is geen vergunning vereist en hoeft dus ook geen gebruik gemaakt te worden van de vrijstelling van de vergunningplicht die door de gedragscode wordt geboden. De initiatiefnemer kan zelf bepalen met welke maatregelen diegene de specifieke zorgplicht invult.

De volledige wettekst van de specifieke zorgplicht is opgenomen in bijlage 2 bij deze gedragscode.

Voor het verrichten van activiteiten die betrekking hebben op landelijk of provinciaal vrijgestelde soorten is geen omgevingsvergunning vereist en is dus ook geen vrijstelling op grond van een gedragscode nodig. In deze gevallen geldt wel altijd de specifieke zorgplicht.

4.4 Vogels en hun nesten

Risicovolle perioden

Op grond van de Omgevingswet zijn alle van nature in Nederland voorkomende vogels, hun nesten en eieren beschermd. Bij vogels dient men daarom altijd rekening te houden met het broedseizoen. Maatregelen hiervoor zijn opgenomen in de voorgeschreven werkwijzen in paragraaf 4.5. Als vuistregel voor het broedseizoen wordt wel de periode van 15 maart tot en met 15 juli aanhouden. Het broedseizoen verschilt

²¹ Stb. 2021, 22, p. 102 (NvT Aanvullingsbesluit Natuur).

²² Stb. 2021, 22, p. 231 (NvT Aanvullingsbesluit Natuur).

per soort en kan bovendien verschillen per jaar (bijv. vanwege het weer). Bosuilen kunnen bijvoorbeeld al vanaf eind december broeden. Ook blauwe reigers, roeken en buizerds zijn vroege broeders. Andere vogels, zoals de gierzwaluw en kwartelkoning, broeden juist vrijlaat.²³ Het broedseizoen is in de Omgevingswet dan ook niet als een standaardperiode vastgelegd. Van belang is of een broedgeval aan de orde is, ongeacht de periode.

Jaarrond beschermde nesten

Er zijn ook nesten en de directe omgeving die door vogels het gehele jaar of jaarlijks als vaste rust- en verblijfplaats worden gebruikt en hierdoor jaarrond beschermd zijn. Slechts een beperkt aantal soorten bewoont het nest permanent of keert jaar in jaar uit terug naar hetzelfde nest. De jaarrond bescherming van nesten geldt in Nederland voor diverse soorten, waaronder buizerd, gierzwaluw, huismus, kerkuil en steenuil. De meeste van deze soorten broeden in bomen of gebouwen, er zijn slechts enkele vogelsoorten die hun nest op of in de grond bouwen. Bijlage 6 bevat een lijst van de soorten waarvan het nest jaarrond beschermd is. De bescherming betreft niet alleen de nestplaatsen zelf, maar ook de functionaliteit ervan. Leefgebieden en foerageergebieden die noodzakelijk zijn voor de functionaliteit van de nestplaats zijn daardoor ook beschermd. In het leefgebied van de steenuil genieten bijvoorbeeld ook kleinschalige landschapselementen zoals houtsingels en boomgaardjes bescherming.

Voor nesten van de roek geldt voor de jaarronde bescherming dat deze minimaal twee broedseizoenen achtereenvolgend gebruikt moeten zijn.

Nesten van vogels die weliswaar vaak terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor hebben gebroed of de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om zich elders te vestigen als de broedplaats verloren is gegaan (zoals de oeverzwaluw) zijn buiten het broedseizoen niet beschermd, mits deze vogels in de directe omgeving een nieuw nest kunnen maken. Vaak gaat hier om de zogenoemde categorie 5-soorten van de lijst met jaarrond beschermde nesten (bijlage 6), maar in sommige provincies hebben de lijsten een andere categorisering.

Bovenstaande houdt in dat jaarrond beschermde vogelnesten (en de leef- en foerageergebieden van de betreffende vogel) ook buiten het broedseizoen beschermd zijn. Dit betekent dat deze nesten niet mogen worden verwijderd en functioneel leefgebied niet mag worden aangetast. Dit laatste ter beoordeling van een ecologisch deskundige.

Overige broedvogels

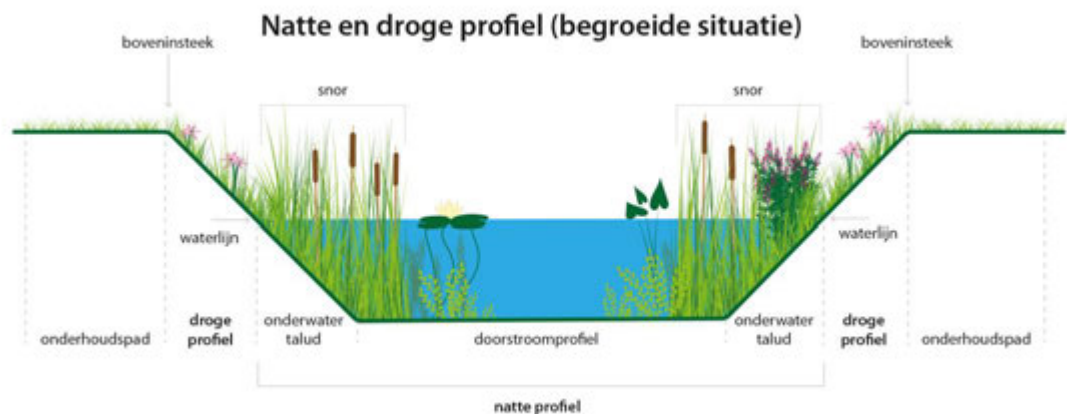
De meeste vogels maken elk broedseizoen een nieuw nest of zijn in staat om een nieuw nest te maken. Dergelijke nesten voor eenmalig gebruik zijn slechts beschermd gedurende de periode dat deze nesten in gebruik zijn. Als wordt gewerkt buiten het broedseizoen of maatregelen worden getroffen die moeten voorkomen dat vogels zich gedurende het broedseizoen op de locatie vestigen, is voor deze soorten geen omgevingsvergunning nodig.

²³ De natuurkalender voor vogels is te vinden op: <https://www.rvo.nl/onderwerpen/buiten-werken/gedragscode-regelen>.

4.5 Voorgeschreven maatregelen bij beheer en onderhoud

4.5.1 Schonen en maaien wateren, incl. oevers en onderhoudspaden

Deze paragraaf geeft de maatregelen voor de werkzaamheden die betrekking hebben op het verwijderen van vegetatie in en langs wateren van insteek tot insteek, inclusief de onderhoudspaden. Schonen onderscheidt zich van de werkzaamheid baggeren (zie paragraaf 4.5.3) doordat het uitsluitend tot doel heeft om vegetatie te verwijderen (bij baggeren is het primaire doel het verwijderen van slib). Om redenen van duidelijkheid spreken we in deze paragraaf uitsluitend over 'schonen' als daarmee het verwijderen van de vegetatie onder de waterlijn wordt bedoeld. De term 'maaien' wordt in deze paragraaf gebruikt voor het maaien van vegetatie van het talud boven de waterlijn. De maatregelen voor het maaien van bermen, dijken en gazons worden gegeven in paragraaf 4.5.2.

Handelingen die onder deze werkzaamheid vallen:

schonen van wateren (inclusief nevengeulen en poelen), vanaf het land dan wel vanaf het water;

- maaien, schonen en kleinschalig herstel van oevers, helofytenfilters en taluds;
- maaien van onderhoudspaden;
- op de kant brengen en afvoeren van planten die bij het schonen en maaien vrijkomen;
- schonen en maaien van waterbuffers en bergingsvoorzieningen.

Handelingen die niet onder deze werkzaamheid vallen:

- Grootchalig incidenteel of achterstallig onderhoud aan: sloten en kleine watergangen (met bijbehorende oevers en dijken), vaarwegen, kanalen en uiterwaarden.

Maaien met een klepelmaaier mag alleen in uitzonderingssituaties

Maaien met een klepelmaaier is uitsluitend toegestaan om de volgende veiligheidsredenen:

Om onveilige situaties op onderhoudspaden te voorkomen

Hiervan is sprake als er onderhoudspaden en/of aangrenzende droge taluds (boven de waterlijn) gemaaid moeten worden, het onderhoudspad niet breder is dan 3 meter en de uitwijkmogelijkheden fysiek begrensd zijn over grotere lengte vanwege obstakels zoals bebouwing of beplanting / gewassen. Klepelen van het onderhoudspad en/of de eerste 2 meter van het aangrenzende droge talud is in die situatie noodzakelijk om kantel- en slipgevaar op het onderhoudspad te voorkomen. Bij gebruik van de klepelmaaier in deze situatie moet gefaseerd worden gewerkt.

Klepelmaaizuigen plasdrasoevers langs (water-)wegen en onderhoudspaden

Het betreft het gefaseerd maaien en afvoeren van rietkragen (= vegetaties gedomineerd door riet, lisdodde of liesgras) langs bredere watergangen (> 4 meter), zoals kanalen en boezemwateren om rietkragen te behouden en zo verlanding en verbossing te voorkomen. Gebruik van de klepelmaaier is uitsluitend toegestaan onder de volgende voorwaarden:

- De te maaien oever is breder dan 2 meter. De vegetatiehoogte is > 1 meter boven het maaiveld en/of wateroppervlak.
- Het maaiveld is dusdanig drassig en weinig draagkrachtig dat dit niet met maaimachines of te voet betreden kan worden ten behoeve van handmatig beheer. Het maaiwerk moet daarom vanaf naastliggend terrein (rijdend materieel) of water (drijvend ponton, met daarop het werkmaterieel) uitgevoerd worden. Het naastliggend terrein moet hiervoor voldoende draagkrachtig zijn.
- Het maaiwerk wordt uitgevoerd met een klepelmaaizuigcombinatie vanaf naastliggend terrein. Het naastliggend terrein is voldoende draagkrachtig (half verhard, verhard, puin of bevroren).
- Om het lange en vele maaisel te kunnen afzuigen, zodat het niet achterblijft in de oever of het water, moet dit tijdens het klepelmaaien verkleind worden. Dit gebeurt met de klepels in de maaimachine.
- De uitvoering van dit maaiwerk is van 15 oktober tot 1 maart. De exacte datumgrens binnen deze periode wordt bepaald door een ecologisch deskundige.
- De maaifrequentie is één keer per 1 tot 4 jaar.
- Het maaiwerk wordt per oever gefaseerd en bloksgewijs uitgevoerd (dus aan elke oever overstaande delen). Per maaiseizoen blijft minimaal 50% van het oppervlakte gespaard, zodat elk deel van de vegetatie niet vaker wordt gemaaid dan één keer per twee jaar.
- De te klepelmaaien delen zijn niet langer dan 500 meter (per oever). Bij elementen korter dan 500m blijft minimaal 50% van het oppervlak van dit element gespaard per maaibeurt.
- De klepelmaaizuigmachine wordt 'zwevend' toegepast. De vegetatie wordt ten minste 10 cm boven de waterlijn of het maaiveld gemaaid.
- De werksnelheid is maximaal 5 km/uur.
- De werkzaamheden vinden plaats bij daglicht.
- Op dit maaiwerk zijn tevens van toepassing de algemene maatregelen voor 'Schonen en maaien wateren, incl. oevers en onderhoudspaden' en de bijbehorende soortgebonden maatregelen bij toepassing van de habitatbenadering.

Zie verder bijlage 7 voor een nadere onderbouwing en toelichting.

Vorbereiding

Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt volgens de richtlijnen van paragraaf 3.4.1 (ecologisch onderzoek) onderzocht of zich op of rond het werkterrein juridisch beschermde soorten bevinden of kunnen worden verwacht.

Eveneens voorafgaand aan de werkzaamheden dient onderstaande werkwijze locatiespecifiek te worden gemaakt in de vorm van een 'ecologisch werkprotocol'. De grootte van een locatie is afhankelijk van de mate van uniformiteit in het voorkomen van soorten en de te nemen maatregelen.

ALGEMENE MAATREGELEN BIJ AANWEZIGHEID BESCHERMDE SOORTEN

Deze algemene maatregelen gelden altijd, dus zowel bij *wel* als bij het *niet* toepassen van de habitatbenadering.

Van de hieronder genoemde punten dient elk punt dat van toepassing is bij het uitvoeren van een handeling met mogelijk effect op een juridisch beschermde soort in het ecologisch werkprotocol te zijn opgenomen.

- ✓ Het ecologisch werkprotocol is leidend (zie paragraaf 3.4.3).
- ✓ Schade aan bermen, oevers, houtsingels, bosjes en solitaire bomen, bijvoorbeeld door insporing, wordt voorkomen.
- ✓ Met machines en voertuigen wordt stapvoets (< 5 km/u) gereden of gevaren, zodat dieren zo veel mogelijk kunnen wegvlugten. Er wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- ✓ Het uitvoerend personeel dient te allen tijde te letten op alarmerende vogels en hun nesten. Dit is noodzakelijk omdat het locatiebezoek enkele dagen voor het uitvoeren van een werkzaamheid kan zijn uitgevoerd, omdat er broedvogels zijn gemist bij het locatiebezoek of omdat bij toepassing van de habitatbenadering onder bepaalde omstandigheden locatiebezoek niet verplicht is. Als nesten worden gevonden of vermoed dient minimaal 10 meter vegetatie rondom het nest te worden gespaard. De nesten worden ook geregistreerd voor eventueel een tweede maaionde en/of jaarrond beschermde status (NDFF).
- ✓ De werkriching is richting een rustige/natuurlijke locatie waar dieren de werklocatie kunnen verlaten en voldoende dekking en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- ✓ Houd een maaionte aan van minimaal 10 cm, zowel voor maaion van grazige vegetaties als voor schonen (= maaion onder water).
- ✓ Als extra maatregel geldt dat bij het schonen van het natte profiel beroering van de waterbodem zoveel mogelijk wordt vermeden. Bijv. door in ondiep water niet te werken met een boot met schroef of jet voorstuwing.
- ✓ Bij schonen één of meer technieken toepassen om slachtoffers te voorkomen, zoals bijvoorbeeld vooraf de korf op het water slaan, terugkorven, de laatste 10 meter voor een duiker overslaan en vanaf de duiker terugwerken, gebruik maken van een maaionkorf met open spijlen (niet met dichte bak) en niet breder dan 6 meter, etc.

- ✓ Indien schoonsel op land wordt afgezet dient rekening te worden gehouden met beschermde soorten en hun leefgebieden. Bij voorkeur wordt schoonsel op het onderhoudspad gelegd. Als dat niet kan, dan wordt het schoonseldicht tegen het onderhoudspad aangelegd of in een baal of hoop. Dat neemt niet weg dat de aangelanden wel een ontvangstplicht hebben. Vrijgekomen maaisel/schoonsel wordt buiten de insteek gedeponeerde.
- ✓ Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden in het donker worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en wordt uitstraling naar de omgeving voorkomen.
- ✓ Het natuurvriendelijke materieel wordt ingezet op die plekken waar de ecologische winst het grootste is en waar mogelijk worden sparende technieken (bijv. inzet banden met lage spanning) toegepast. De klepelmaaier mag alleen onder strikte voorwaarden worden gebruikt (zie bijlage 7).

STRATEGIEËN

Op plaatsen waar juridisch beschermde soorten voorkomen, dient voorafgaand aan de werkzaamheden een keuze te worden gemaakt uit één van de onderstaande strategieën, waarbij waar mogelijk gekozen moet worden voor strategie 1:

1. Habitatbenadering (incl. aanvullende maatregelen beschermde soorten).
2. Niet toepassen habitatbenadering.

Zowel voor strategie 1 als voor strategie 2 wordt bij voorkeur gewerkt buiten de kwetsbare periode.

Habitatbenadering

De habitatbenadering is vanuit ecologisch oogpunt de beste strategie voor het bestendige beheer en onderhoud. Toch kan het zo zijn dat de minimumeisen van de habitatbenadering voor bepaalde beschermde soorten onvoldoende bescherming bieden. Voor die soorten zijn direct na de toelichting op de habitatbenadering hieronder soortgebonden maatregelen (bij gebruik van de habitatbenadering) opgenomen.

Niet toepassen habitatbenadering

De habitatbenadering kan niet overal worden toegepast vanwege krap gedimensioneerde watergangen en andere belangen, zoals eisen aan waterbeheer en veiligheid. In die gevallen zal moeten worden teruggevallen op strategie 2, met voor iedere soort(groep) uitgewerkte maatregelen.

Alternatief: habitat ongeschikt houden

Maaien van droge taluds en onderhoudspaden is toegestaan als deze in hun geheel permanent ongeschikt zijn of worden gehouden voor beschermde soorten (waaronder broedende vogels), bijvoorbeeld door de vegetatie kort te houden. Voorwaarde is dat de vegetatie al aan het begin van het broedseizoen ongeschikt is (gemaakt) en er geen andere beschermde soorten aanwezig zijn die hierdoor nadelig worden beïnvloed, wat kan leiden tot het overtreden van een verbodsbepaling.

Strategie 1: HABITATBENADERING

Uitgangspunt van de habitatbenadering is dat ten behoeve van (beschermde) soorten een belangrijk deel van de vegetatie in het natte profiel en op het droge profiel wordt gespaard. Hoeveel vegetatie moet worden gespaard en hoe dat dient te gebeuren wordt hieronder toegelicht.

De beschrijving hieronder geeft aan wanneer, waar en hoeveel vegetatie minimaal moet blijven staan onder de habitatbenadering. Als er gekozen wordt voor het sparen van minder vegetatie is er géén sprake meer van habitatbenadering. Wel mag er onder de habitatbenadering meer vegetatie worden gespaard. Het sparen van meer vegetatie, of het minder vaak verwijderen van vegetatie, is in veel gevallen ecologisch gunstig. Waar dit mogelijk is zonder andere belangen te schaden (waaronder ecologische zoals vershraling of het voorkomen van verruiging) wordt geadviseerd hiertoe over te gaan. Mogelijkheden daartoe worden vastgelegd bijvoorbeeld in onderhoudsbeheerplannen.

Natte en droge profiel

Een watergang bestaat uit:

- Onderhoudspad: een voor onderhoudswerktuigen toegankelijke, meest onverharde weg. Soms ontbreken onderhoudspaden en rijden onderhoudswerktuigen over aangrenzende percelen van derden.
- Droog profiel: het talud vanaf de boveninsteek tot aan de waterlijn.
- Nat profiel: het watervoerende deel van een watergang, meestal vanaf beide oevers bestaande uit een:
 - o Onderwatertalud: de schuin aflopende bodem vanaf de waterlijn tot aan het doorstroomprofiel.
 - o Doorstroomprofiel: het diepste deel van de watergang met vaak een min of meer horizontale bodem.

De snor is de onderwater- en moerasvegetatie die groeit op het onderwatertalud en soms ook op (een deel van) het doorstroomprofiel.

Bij droogvallende watergangen en watergangen met een schommelend waterpeil wordt voor de grens tussen droog profiel en nat profiel uitgegaan van het waterpeil zoals officieel vastgelegd (in het peilbesluit of streefpeilenplan).

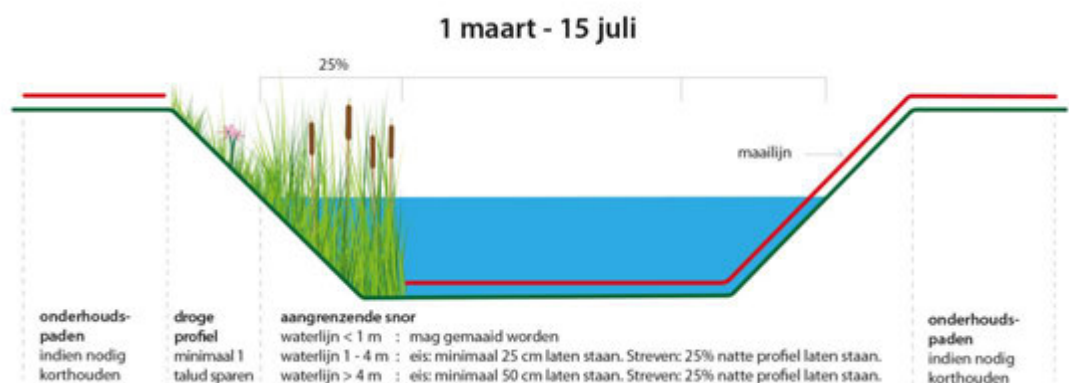
Algemeen:

- Schonen van het doorstroomprofiel is jaarrond toegestaan indien dit noodzakelijk is vanuit de hydrologie of andere wettelijke belangen zoals beschreven in paragraaf 2.3.6.
- Tussen maaibeurten op het droge talud zit altijd minimaal 6 weken. Die periode van 6 weken geldt ook bij wisseling van de oever.
- Er worden drie breedtes van watergangen onderscheiden: < 1m, 1-4 m en > 4 m. Bedoeld wordt de breedte van het natte profiel op de waterlijn.
- Er worden twee perioden onderscheiden: 1 maart tot 15 juli en 15 juli tot 1 maart.
- Er wordt éénmaal per jaar gewisseld van oever, te weten op 15 juli.

1 maart – 15 juli:

- Minimaal 1 droog talud sparen.
- Voor de aangrenzende snor geldt:
 - o Bij watergangen met een nat profiel < 1 m hoeft deze niet te worden gespaard.

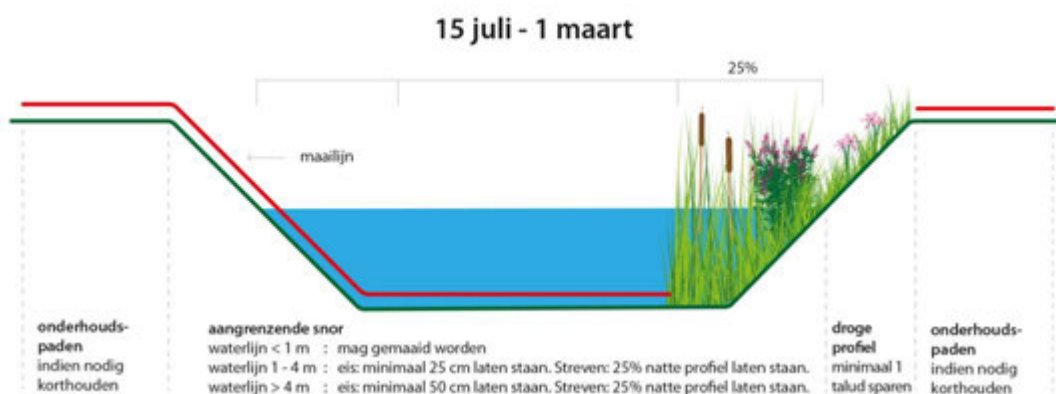
- Indien er geen beschermde soorten aanwezig zijn dient voor een watergang met een nat profiel van 1-4 meter minimaal één snor van 25 cm te worden gespaard. Indien er juridisch beschermde amfibieën en/of vissen aanwezig zijn, dient jaarlijks minimaal 25% van de onderwatervegetatie en de onderwaterbodem te worden gespaard. Indien er een aantoonbare noodzaak is om te werken binnen de kwetsbare periode in essentieel leefgebied van juridisch beschermde amfibieën, wordt minimaal 50% van het essentieel leefgebied per jaar gespaard. Voortplantingsplaatsen dienen behouden te worden. In leefgebied van juridisch beschermde libellen dient jaarlijks minimaal 50% van de onderwatervegetatie en de onderwaterbodem te worden gespaard.
- Indien er geen juridisch beschermde soorten aanwezig zijn dient voor een watergang met een nat profiel van meer dan 4 meter minimaal één snor van 50 cm te worden gespaard. Indien er juridisch beschermde amfibieën en/of vissen aanwezig zijn, dient jaarlijks minimaal 25% van de onderwatervegetatie en de onderwaterbodem te worden gespaard. Indien er een aantoonbare noodzaak is om te werken binnen de kwetsbare periode in essentieel leefgebied van juridisch beschermde amfibieën, wordt minimaal 50% van het essentieel leefgebied per jaar gespaard. Voortplantingsplaatsen dienen behouden te worden. In leefgebied van juridisch beschermde libellen dient jaarlijks minimaal 50% van de onderwatervegetatie en de onderwaterbodem te worden gespaard.

De eisen zoals opgenomen in de figuur hierboven zijn minimumeisen voor toepassing van de habitatbenadering, als er geen juridisch beschermde soorten voorkomen. Als er wel juridisch beschermde soorten voorkomen gelden er in veel gevallen aanvullende eisen zoals hierboven in de tekst benoemd

15 juli – 1 maart:

- Idem als in de periode 1 maart tot 15 juli, maar dan aan de andere zijde van de watergang.
- De zijde die in de periode 1 maart tot 15 juli is gespaard mag worden gemaaid en geschoond.

De eisen zoals opgenomen in de figuur hierboven zijn minimeisen voor toepassing van de habitatbenadering, als er geen juridisch beschermde soorten voorkomen. Als er wel juridisch beschermde soorten voorkomen gelden er in veel gevallen aanvullende eisen zoals in de tekst hierboven benoemd.

Toelichting: door éénmaal per jaar, op 15 juli, te wisselen van oever is de zijde die in de winter wordt gespaard het volgende voorjaar het meest aantrekkelijk voor veel soorten. Veel soorten worden dus in het voorjaar 'gestuurd' naar de zijde waar dat jaar pas vanaf 15 juli wordt geschoond/gemaaid. Dit zorgt voor de grootste ecologische winst en reduceert het risico op slachtoffers.

Onderhoudspaden

In kort gehouden onderhoudspaden die frequent gemaaid worden mogen maaierwerkzaamheden gedurende het gehele jaar plaatsvinden, behalve als deze volgens de ecologisch deskundige in een hotspot liggen en de onderhoudspaden binnen die hotspot onderdeel zijn van essentieel leefgebied van beschermde soorten. Vogels, amfibieën, reptielen, vlinders en andere diersoorten zullen zich vooral in het gespaarde deel van het talud vestigen en de kort gehouden en vaak ook (relatief) druk gebruikte onderhoudspaden mijden.

Onderhoudspaden kunnen wel een belangrijke floristische waarde hebben. Vaak gaat het dan om schrale vegetaties. In dat geval kan gekozen worden voor minder maaien.

Soortgebonden maatregelen bij toepassing van de habitatbenadering

De bovenstaande minimeisen in de habitatbenadering geven niet voor alle soort(groep)en voldoende bescherming. Daarom zijn bij aanwezigheid van de volgende soorten aanvullende maatregelen noodzakelijk.

Vogels: bij werkzaamheden binnen het broedseizoen is er in bepaalde gevallen locatiebezoek nodig voorafgaand aan het uitvoeren van de werkzaamheden. Wanneer dit moet gebeuren en de wijze waarop is beschreven in hoofdstuk 3.4.1 (locatiebezoek).

Zwarte stern: werkzaamheden worden uitgevoerd buiten het broedseizoen van de zwarte stern, welke globaal loopt van mei t/m juni. Bij broedlocaties van zwarte stern mag een watergang-dekkende vegetatie van krabbenscheer zodanig worden geschoond dat na schonen nog minimaal 50% van de watergang bedekt is.

Bever, das en otter: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Ringslang: broeihopen dienen te worden gespaard.

Vuursalamander, kamsalamander, alpenwatersalamander, vroedmeesterpad, knoflookpad: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Juridisch beschermde vissen: waterplanten en bagger worden op de kant verspreid. Meegekomen vissen worden direct teruggeplaatst in het water.

Kwabaal: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Elrits en gestippelde alver: de snor sparen bij luwe beekdelen omdat hier de jonge vissen verblijven. Wanneer bij een tweezijdige snor er één gemaaid wordt of snorren worden teruggezet, voor en tijdens het maaien van (oever)vegetatie de vissen verjagen en zo maaien dat vissen kunnen vluchten (zie ook zorgplichtmaatregelen).

Platte schijfhoren: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Juridisch beschermde libellen: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Drijvende waterweegbree, kruipend moerasscherm: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Strategie 2: NIET TOEPASSEN HABITATBENADERING

Als de habitatbenadering niet kan worden toegepast gelden onderstaande soortgebonden maatregelen. Deze zijn uitsluitend bedoeld voor de situatie waarin de betreffende soort(groep) daadwerkelijk aanwezig is.

Vogels

Het gaat hierbij met name om vogels die broeden op of aan het water (meerkoet, fuut, knobbelzwaan, waterhoen, zwarte stern, etc.) en op taluds (grondbroeders zoals graspieper, patrijs en weidevogels). Ook dicht langs het water, in riet, struwelen en bomen broedt nog een groot aantal soorten. Waterlichamen bevatten een belangrijke voedselbron voor vogels die planten, vis en schelpdieren eten. Daarnaast vindt voor een aantal vogelsoorten ook de balts plaats op het water.

Alle vogelsoorten

Werk bij voorkeur buiten de kwetsbare periode.

De Omgevingswet kent géén standaardperiode voor het broedseizoen. Het zwaartepunt van het broedseizoen ligt in de periode van 15 maart tot 15 juli, maar dat kan verschillen per soort en per jaar. Er hoeft alleen rekening te worden gehouden met deze periode indien er sprake is van (een) broedgeval(len).

Broedende vogels, in gebruik zijnde nesten (vanaf het moment van nestbouw t/m de periode van het nest als rustplaats voor pullen) en aanwezige eieren mogen niet worden verstoord en dienen te worden gespaard. Ook buiten het reguliere broedseizoen.

Bij werken binnen de kwetsbare periode op locaties waar broedende vogels kunnen worden aangetroffen is locatiebezoek verplicht. Dit moet worden uitgevoerd of gecoördineerd door een ecologische deskundige. Actieve nesten moeten worden gemarkeerd (mag digitaal) en rond een nest moet rondom minimaal 10 meter vegetatie

met voor nestvlinders voldoende dekking en foerageermogelijkheden worden gespaard. De markering wordt direct na het maaien verwijderd.

Jaarrond beschermde nesten

Een aantal soorten vogels heeft jaarrond beschermde nesten. Bijlage 6 bevat de lijst die beschikbaar is gesteld op de website van RVO, maar sommige provincies hebben eigen lijsten. In dat geval moet de provinciale lijst worden aangehouden. Zie paragraaf 4.4 voor een toelichting.

Sterns

Op locaties met jaarlijks aanwezige in kolonie broedende zwarte stern, witwangstern en witvleugelstern moet deze functie behouden blijven. Beheer en onderhoud van deze locaties mag niet resulteren in het ongeschikt worden als broedlocatie.

In gebieden met zwarte stern, witwangstern en witvleugelstern mag een watergang-dekkende vegetatie van krabbenscheer zodanig worden geschoond dat na schonen nog minimaal 50% van de watergang bedekt is. Bij het verwijderen van krabbenscheer worden vóór aanvang van de werkzaamheden foto's gemaakt van de situatie. Deze foto's worden gedocumenteerd, samen met een kaart waarop de locaties van de krabbenscheer staan aangegeven.

Als sloten worden geschoond met minder dan 50% bedekking aan krabbenscheer moet eventuele tijdens het schonen op de kant gedeponeerde krabbenscheer zoveel mogelijk teruggeplaatst. Ook andere broedmogelijkheden in de vorm van nestvlotjes of andere drijvende watervegetatie dient op deze locaties behouden te blijven.

Vleermuizen

Wateren en oevers kunnen onderdeel zijn van het foerageergebied en de vliegroute van vleermuizen. Er zijn soorten die voor hun voedselvoorziening sterk gebonden zijn aan water zoals watervleermuizen en meervleermuizen die laag boven het water insecten vangen. Ook andere soorten kunnen in de beschutting van de oevervegetatie boven het water foerageren. Het verwijderen van deze oevervegetatie kan effect hebben op het functioneren van dit foerageergebied.

- ✓ Werkzaamheden bij essentieel foerageergebied of essentiële vliegroutes mogen niet leiden tot het ongeschikt worden van het gebied als foerageergebied of vliegroute.
- ✓ Indien kruidige begroeiingen bij een plas of watergang (zoals riet) een essentiële functie vervult van beschutting tegen wind of instraling van licht op het water, dan kan jaarlijks maximaal 50% van de oppervlakte kruidige begroeiing worden gemaaid.

Overige juridisch beschermde zoogdieren

Kruidige overbegroeiingen vormen het leefgebied van kleine zoogdieren zoals (woel)muizen, (water)spitsmuizen, kleine marterachtigen, otter, das en bever. Verblijven betreffen bijvoorbeeld muizenholen en burchten van dassen en bevers. Voor met name waterspitsmuis, otter en bever is ook het water zelf belangrijk onderdeel van het leefgebied.

Alle soorten

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied.

Optie 2: Indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de soort specifieke kwetsbare periode, dan:

- ✓ dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving voorkomen te worden
- ✓ mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt worden van essentieel leefgebied

Waterspitsmuis

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode (de voortplantingsperiode van april t/m augustus en de winterrustperiode van december t/m februari) geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. Dit wordt bepaald/gemarkeerd door een ecologisch deskundige.

Optie 2: indien werkzaamheden in essentieel leefgebied toch moeten worden uitgevoerd in de kwetsbare periode, dan gelden de volgende voorwaarden voor het uitvoeren van werkzaamheden:

- ✓ De dwingende reden dient door de ecologisch deskundige goed onderbouwd in het EWP te worden opgenomen.
- ✓ Verstoring wordt voorkomen door indien mogelijk onderhoud vanuit het water uit te voeren.
 - Als dat niet mogelijk is wordt vanaf de boveninsteek 1 meter droog talud en 0,5 meter in het water gespaard en wordt niet in de eerste meter vanaf de waterlijn (horizontaal gemeten) gereden.
 - Als ook dat niet mogelijk is vindt het schonen plaats vanaf een kant met ongeschikt habitat voor de waterspitsmuis.
- ✓ Werkzaamheden worden gefaseerd uitgevoerd. Van het leefgebied wordt maximaal 50% per jaar geschoond in stroken van 250 meter. Vertroebeling van het water dient zoveel mogelijk voorkomen te worden.
- ✓ Schoonwerkzaamheden in leefgebied: bij voorkeur snijden in plaats van versnipperen, maaihoogte minimaal 10cm.
- ✓ Schoonsel wordt niet in het leefgebied van de waterspitsmuis gedeponneerd.

Noordse woelmuis

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. Deze worden bepaald, resp. gemarkeerd door een ecologisch deskundige. De maanden september en oktober zijn de minst kwetsbare periode, na de voortplanting en voor de winterrust. Wanneer in de winter het voorkomen van noordse woelmuis kan worden uitgesloten omdat het perceel te nat is, mogen werkzaamheden ook in de winterperiode worden uitgevoerd.

Optie 2: indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de kwetsbare periode, dan:

- ✓ dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving voorkomen te worden
- ✓ mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt worden van essentieel leefgebied
- ✓ Grasland of rietland wordt maximaal eenmaal per jaar gemaaid, waarbij minimaal 50% van het leefgebied in stroken of vlakken behouden blijft, bijvoorbeeld in de vorm van stroken van minimaal 5 meter breed. Als er

sprake is van bosopslag moet in overleg met een ecologisch deskundige een keer extra worden gemaaid.

- ✓ Schoonsel wordt niet in het leefgebied van de noordse woelmuis gedeponneerd.

Bever, das en otter

- ✓ Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in het essentiële leefgebied van bever en otter.
- ✓ Bij rust- en voortplantingsplaatsen worden werkzaamheden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare periode van de bever is van mei tot en met augustus en die van de otter van april tot en met augustus. Beschermingszone en aanpak op basis van behoud functionaliteit dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Niet werken vanaf de oever waarin zich een hol of burcht bevindt, in de periode net voor en na de zonsondergang dan wel zonsopkomst of bij ijsgang.
- ✓ (Maai)beheer dient gericht te zijn op behoud van de leefomgeving door gefaseerd te werken in tijd in ruimte met behoud van essentiële foerageerlocaties. Werkzaamheden worden overdag uitgevoerd. Werkzaamheden binnen de beschermingszone zijn toegestaan buiten de kwetsbare periode wanneer er met handkracht wordt gewerkt. Binnen de kwetsbare periode zijn werkzaamheden binnen 20 meter van een beverburcht uitsluitend toegestaan wanneer een ecologisch deskundige onderbouwd heeft aangegeven dat hiervan geen versturende werking uitgaat.
- ✓ Voor recente dassen- en beveractiviteit in waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/hollen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage 8. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Bunzing, egel, hermelijn en wezel (voor zover niet provinciaal vrijgesteld)

Bij aanwezigheid van een voortplantingsplaats dienen werkzaamheden te worden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. Dit is de kraamperiode van half maart t/m augustus. Voor egel geldt een winterrustperiode van november t/m maart op locaties waar overwinterende egels aanwezig zijn. In het leefgebied van deze soorten dient voldoende structuur en dekking aanwezig te blijven door delen niet te bewerken (faseren).

Juridisch beschermde amfibieën

Voor alle amfibieënsoorten is water van belang voor de voortplanting. Eitjes, en bij vuursalamander en vroedmeesterpad larven, worden afgezet in tal van waterlichamen, vennen, poelen, ondiepe plassen, afgesloten rivierarmen, sloten etc., elke soort heeft zo zijn voorkeur. De meeste soorten hebben met name gedurende de

voortplantingsperiode een binding met het water. Diverse soorten overwinteren echter ook in diepere delen van waterlichamen. Rondom voortplantingswater van amfibieën maken oevers essentieel onderdeel uit van het leefgebied. Soorten vinden hier beschutting in vegetatie en voedsel.

Alle soorten

Voorkeursoptie: Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode van de soort. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige:

- ✓ Voor soorten die in het water overwinteren schonen uitvoeren buiten kwetsbare perioden. De kwetsbare perioden zijn de voortplantings- en overwinteringsperiode van november t/m augustus. De voorkeursperiode is september en oktober.
- ✓ Bij soorten die niet overwinteren in het water zoals heikikker, kamsalamander en rugstreeppad geldt enkel de voortplantingsperiode als kwetsbare periode. De voortplantingsperiode is van april t/m augustus.

Minimaal 25% van de onderwatervegetatie en de bodem ongemoeid laten. Bij schonen wordt de bodem in zijn geheel niet beroerd.

Maaiwerkzaamheden langs oevers in essentieel leefgebied van amfibieën vinden buiten de actieve periode plaats, waarbij een minimale maaihoogte van 10 cm wordt aangehouden, er gefaseerd wordt gemaaid en minimaal 25% van de vegetatie jaarlijks gehandhaafd blijft (bijv. door in stroken te maaien). De voorkeursperiode om te maaien is van oktober t/m februari. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen.

Optie 2: In essentieel leefgebied van amfibieën in de kwetsbare periode werkzaamheden gefaseerd uitvoeren waarbij maximaal 50% per jaar van het essentieel leefgebied wordt bewerkt met behoud van voortplantingsplaatsen. Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk hiervan af te wijken. De noodzaak hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Als uitgangspunt geldt:

- ✓ Behoud van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen).

Vuursalamander, kamsalamander, alpenwatersalamander, vroedmeesterpad,

knoflookpad: bij werkzaamheden in een uniek, geïsoleerd voortplantingsgebied (zoals een poel) dat niet in directe verbinding staat met ander oppervlaktewater dient gewerkt te worden middels Desinfectie Protocol Veldwerk RAVON om mogelijke verspreiding van desastreuze ziektes en schimmels binnen populaties te voorkomen.

Vuursalamander, vroedmeesterpad, knoflookpad

LET OP: voor deze zeer zeldzame soort geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Tevens geldt voor deze zeer zeldzame soorten:

- ✓ Advies en coördinatie door een ecologisch deskundige.
- ✓ Voorkeursperiode september t/m december
- ✓ Voor aanvang van alle soorten werkzaamheden dienen de schalen van de knijperbak ontsmet te worden met een effectief middel. Dit dient bij iedere zandvang/ locatie opnieuw te worden aangebracht zodat er geen bacteriën kunnen worden overgebracht tussen de verschillende zandvangen.

Juridisch beschermde reptielen

Voor adder, gladde slang, levendbarende hagedis en ringslang zijn oeverzones en vochtige randzones relevant als voortplantingslocatie. Op oevers gaat het om rust- en zonlocaties. Wateren vormen voor verschillende soorten foerageergebied.

Alle soorten (voor zover niet provinciaal vrijgesteld)

Voorkeursoptie: werkzaamheden worden uitgevoerd in de winterrustperiode, dit is van oktober t/m maart.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Broeihopen van ringslang sparen.
- ✓ Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen.
- ✓ Minimaal 25% van de vegetatie blijft jaarlijks gehandhaafd bijvoorbeeld in stroken. Elk jaar een andere 25%.

Optie 2: In geval van aantoonbare noodzaak in essentieel leefgebied in de kwetsbare periode werkzaamheden als volgt uitvoeren:

- ✓ Oevers die worden gebruikt als zon- en rustlocatie of in gebruik zijn als voortplantingsbiotoop worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Werkzaamheden worden niet in dit leefgebied uitgevoerd.
- ✓ Alleen maaien bij een temperatuur boven de 15°C zodat dieren kunnen vluchten.
- ✓ Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen. Minimaal 25% van de vegetatie van het essentiële leefgebied blijft jaarlijks gehandhaafd, bijvoorbeeld in stroken.
- ✓ Schoonsel dient niet op gemarkeerde oevers te worden gedeponereerd.
- ✓ Broeihopen van ringslang sparen.

Juridisch beschermde vissen

Onder de Omgevingswet vallen enkele soorten die gerelateerd zijn aan snelstromend water of beken: beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver en kwabaal. Kwabaal komt ook in meren voor. Ondiepe warme delen zijn veelal van belang voor de voortplanting. Stenen en grind op de bodem worden benut voor de voortplanting. Aanwezigheid van slib en detritusbanken is van belang voor het opgroeien van de larven van beekprik. De grote modderkruiper komt voor in watersystemen met moerasachtige situaties en ondergelopen laagtes.

Alle soorten

Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de voortplantingsperiode. Deze periode loopt globaal van maart t/m augustus en dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Werkzaamheden worden gefaseerd uitgevoerd in ruimte en tijd. Jaarlijks minimaal 25% van de vegetatie en waterbodem behouden, bij een volgend jaar een ander deel behouden.
- ✓ Er wordt langzaam één kant op gewerkt, en indien aan de orde, van de dichte zijde naar het open water gewerkt, zodat dieren kunnen vluchten.
- ✓ Wanneer wordt gewerkt met een maaikorf, dan dient deze voor de oever te worden omhooggehaald zodat vissen kunnen vluchten.
- ✓ Geen werkzaamheden bij watertemperaturen onder de 5 en boven de 20 graden Celsius.
- ✓ Waterplanten worden op de kant verspreid. Meegekomen vissen worden direct teruggeplaatst in het water.

Kwabaal

Niet schonen in de voortplantingswateren in november t/m juli.

Juridisch beschermde libellen

Open water is voor libellen cruciaal voor de voortplanting: als ei-afzetplek en als opgroeigebied voor de larven. Het uitkruipen van de imago's vindt plaats in boven het water uitstekende oevervegetatie. Daarnaast zijn met name waterjuffers ook tijdens hun imago stadium sterk gebonden aan het leefgebied in en rondom open water. Kruidige begroeiing langs de oever biedt beschutting en insecten om op te jagen.

Voorbeelden van mogelijk relevante soorten zijn: gevlekte glanslibel, Kempense heidelibel, gevlekte witsnuitlibel, groene glazenmaker en noordse winterjuffer.

Alle soorten

Maaierwerkzaamheden worden uitgevoerd buiten de vliegtijd van libellen. De vliegtijd is van mei t/m augustus.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Een ecologisch deskundige moet de relevante elementen voor de betreffende soort concreet maken in het ecologisch werkprotocol. Deze elementen moeten worden behouden door gefaseerd te werken.
- ✓ Behoud structuurelementen en een verscheidenheid aan verlandingsstadia zoals waterplanten, riet en ruigte en een flauw oevertalud. In essentieel leefgebied tenminste 25% van de oevervegetatie laten staan. Tenminste 25% van de relevante structuurelementen in het essentieel leefgebied van de lokale populatie mag niet worden aangetast.
 - Sloten niet jaarlijks schonen, minimaal 50% van de onderwatervegetatie en de waterbodem jaarlijks sparen, elk jaar een andere 50%. Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk hiervan af te wijken. De noodzaak hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Groene glazenmaker

Een watergang-dekkende vegetatie van krabbenscheer in het leefgebied van groene glazenmaker mag zodanig worden geschoond dat na schonen nog minimaal 50% van de watergang bedekt is. Bij het verwijderen van krabbenscheer worden vóór aanvang van de werkzaamheden foto's gemaakt van de situatie. Deze foto's worden gedocumenteerd, samen met een kaart waarop de locaties van de krabbenscheer staan aangegeven.

Bosbeekjuffer en gevlekte witsnuitlibel

De gevlekte witsnuitlibel is afhankelijk van moerasachtige systemen en vegetatierijke vennen en plassen. Larven komen vooral voor in het vegetatierijke deel in de overgang van water naar land. Voor de bosbeekjuffer is voldoende schaduw en zuurstofrijk water met voldoende stroming van essentieel belang. Daar waar dat qua waterbeheer mogelijk is moet in het leefgebied niet jaarlijks worden geschoond, behalve als het nodig is om te voorkomen dat verlanding van het leefgebied plaatsvindt en het leefgebied ongeschikt wordt.

Gewone bronlibel, gaffellibel

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie door een ecologisch deskundige

Schonen zo mogelijk niet. Indien schonen noodzakelijk is dan tussen 1 oktober en 1 december, bij voorkeur gefaseerd (afwisselend delen links en rechts blokken sparen), minimaal 50% van de vegetatie van waterbodembodem en taluds blijft gespaard. Schoonsel minimaal 1 dag laten liggen en daarna afvoeren.

Juridisch beschermde vlinders

Van kommavinder, veldparelmoervlinder, teunisbloempijlstaart, pimperlblauwtje en donker pimperlblauwtje zijn waardplanten en voedselplanten aanwezig in kruidige vegetatie. Voor de sleedoornpage, iepenpage, bruine eikenpage en kleine ijsvogelvlinder gaat het enkel om voedselplanten. De waardplanten vallen onder de categorie houtige begroeiing.

Voedsel- en waardplanten zijn soms gebaat bij enige vorm van beheer. Niet werken op locaties met deze planten is daarom voor deze soorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting of verbetering van de bestaande situatie.

Alle soorten

In leefgebied van beschermde vlindersoorten dient het maaibeheer door een ecologisch deskundige te worden bepaald. Als richtlijn geldt dat er maximaal 2 keer per jaar gemaaid mag worden op dezelfde locatie. Per maaibeurt vindt fasering plaats waarbij minimaal 30% blijft staan in stukken op maximaal 500m van elkaar. Maaibeheer dient rekening te houden met de zaadzetting van voedselplanten en waardplanten. Waardplanten van beschermde vlindersoorten worden zoveel mogelijk gespaard in de periode dat de soort hier gebruik van maakt.

Schonen:

- ✓ Jaarrond mogelijk indien het essentiële leefgebied van de vlinder niet significant wordt aangetast.
- ✓ Schoonsel niet op waardplanten deponeren.

Pimperlblauwtje

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag

(de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie door een ecologisch deskundige.
- ✓ Maaien buiten de kwetsbare periode (1 juli – 1 oktober).

Gestreepte waterroofkever

De gestreepte waterroofkever komt vooral voor in permanente, heldere, onbeschaduwde, stilstaande of licht stromende wateren met een goed ontwikkelde onderwater vegetatie zonder kroos. De soort concentreert zich op beschutte, structuurrijke plekken langs wateren die vaak wat groter zijn zoals petgaten, weteringen en kanalen zonder scheepvaart. Volwassen dieren zijn jaarrond in het water aanwezig. Water- en oeverplanten zijn van belang voor de ei-afzet: deze worden in stengels geprikt. Een goed ontwikkelde oeverzone boven de waterlijn is van belang voor verpopping. Volwassen dieren overwinteren onder water tussen slib en plantenwortels.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ In het leefgebied van gestreepte waterroofkever wordt vegetatie in het natte deel van de wateren alleen verwijderd in de periode van oktober tot half mei.
- ✓ Jaarlijks blijft minimaal 50% van de watervegetatie en de waterbodem gespaard. Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk hiervan af te wijken. De noodzaak hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Platte schijfhoren

De platte schijfhoren leeft vooral in ondiepe, onbeschaduwde (vrijwel) stilstaande, voedselrijke wateren in veenweidegebieden met een uitbundige en bij voorkeur qua soorten gevarieerde onderwatervegetatie, die nooit droog komen te staan. Daarnaast leven de dieren in duin- en laagveenplassen, watergangen langs duinranden en het overstromingsgebied van de grote rivieren. Op kleibodems komen ze minder voor en op zandgronden zijn ze zeldzaam. Ze leven op smalle waterpest, grof hoornblad, kikkerbeet, brede waterpest, kranswieren en krabbenscheer, glanzig fonteinkruid en kransvederkruid (kleigebieden). Vooral in sloten met krabbenscheer in laagveengebieden wordt de soort vaak en in grotere aantallen aangetroffen. Ook op plekken met kalkrijke kwel op ogenschijnlijk minder geschikte plekken, kan de soort in grote aantallen voorkomen. Jonge exemplaren worden vaak in grote aantallen aangetroffen op draadwier. Als het water te eutroof wordt waardoor kroossoorten te uitbundig het wateroppervlak gaan afdekken en daardoor de onderwatervegetatie afsterft door te weinig licht verdwijnt de platte schijfhoren. In de wintermaanden zakken de dieren met het afsterven van de onderwatervegetatie naar de bodem.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Bij werkzaamheden locaties met waterplanten met eieren of individuen van platte schijfhoren ontzien.
- ✓ Beheer en onderhoud dient gericht te zijn op behoud van de soort en dan met name gericht op het duurzaam behoud van de onderwatervegetatie, de kwaliteit daarvan en de waterkwaliteit. Voorafgaand aan

schoningswerkzaamheden dient daarom te worden beoordeeld of uitvoering hiervan in betreffende watergang noodzakelijk is.

- ✓ Werkzaamheden dienen vervolgens gefaseerd te worden uitgevoerd waarbij minimaal 50% per jaar van de watervegetatie en waterbodem gespaard blijft. Hierbij ook de waardevolle locaties (waterplanten met eieren of individuen, op locaties met hoge dichtheden op plekken met kalkrijke kwel) ontzien. Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk hiervan af te wijken. De noodzaak hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Juridisch beschermde planten

Beschermde soorten planten zijn vaak gebaat bij voortzetting van het gevoerde beheer. Niet werken op locaties met beschermde vaatplanten is daarom voor deze soorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting of verbetering van de bestaande situatie.

- ✓ Groeiplaatsen van beschermde plantensoorten worden ontzien bij rijbewegingen en bij tijdelijke opslag van materieel, grond en dergelijke.
- ✓ Op locaties met beschermde plantensoorten wordt zoveel mogelijk gemaaid/gehooid na de soortspecifieke zaadzetting. Maaibeheer is vastgesteld in een beheerplan waarin het gewenste beheer voor verschillende soorten is afgestemd. Bij werkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.

Drijvende waterweegbree

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Op groeiplaatsen van beschermde soorten wordt het beheer afgestemd op de betreffende soorten. Van belang is te voorkomen dat planten met wortel en al uit de waterbodem worden getrokken.
- ✓ Bij werkzaamheden exemplaren van de soort zo veel mogelijk ontzien. Gefaseerd uitvoeren en minimaal 50% per jaar handhaven.
- ✓ Bij maai- en schoonwerkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.

Kruipend moerasscherm

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Bij maai- en schoonwerkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.
- ✓ Geen schoonsel deponeren op groeiplaatsen.

4.5.2 Maaien van bermen, dijken en gazons

Deze paragraaf geeft de maatregelen voor de werkzaamheid maaien. Het maaien van taluds die zijn gelegen tussen watergangen en onderhoudspaden die dienen voor het beheer van die watergangen valt onder 4.5.1. Begrazing is eveneens een aparte werkzaamheid (zie 4.5.7).

Handelingen die onder deze werkzaamheid vallen

- maaien van bermen, dijken en kaden, gazons, grasland, ruigtes en rietland, waterbuffers, bergings- en retentiegebieden en van overige waterschapsterreinen;
- onkruidbestrijding.

Handelingen die niet onder deze werkzaamheid vallen:

- verwijderen (omvormen) van kruidige vegetatie, grasland en gazon;
- grootschalig incidenteel of achterstallig onderhoud;
- begrazing.

Maaien met een klepelmaaier mag alleen in uitzonderingssituaties

Maaien met een klepelmaaier is uitsluitend toegestaan om de volgende veiligheidsredenen:

Om onveilige situaties op de bermstrook en zichthoeken (kruisingen) langs openbare wegen te voorkomen.

Het maaien van de bermstrook met de klepelmaaier is – met uitzondering van zichthoeken (kruisingen) – beperkt tot de eerste 1,5 meter langs de openbare weg of fietspad. Bij gebruik van de klepelmaaier in deze situatie moet gefaseerd worden gewerkt.

Om onveilige situaties op ruwe ondergrond te voorkomen

Van ruwe ondergrond is sprake op verharde (dijk)taluds en stortsteen en andere steenbekleding waar niet kan worden gemaaid met reguliere maaimachines (zoals messenbalk of cyclomaaier) omdat deze reguliere maaimachines te kwetsbaar zijn. En waar ook het werken met bosmaaiers niet veilig is door de ongelijke ondergrond. Bij gebruik van de klepelmaaier in deze situatie moet gefaseerd worden gewerkt.

Om onveilige situaties op steile (dijk)taluds en/of dijken met een beperkte draagkracht te voorkomen

Hiervan is sprake in de volgende situaties:

- a. Bij specifieke dijken met een smalle kruinbreedte (minder dan 3 meter) én een naastgelegen steil talud (1:2 of steiler) én het ontbreken van een stabiele onderberm én de gehele dijk is onverhard (dus geen weg of verharding bovenop de kruin).
- b. Bij dijktaaluds die dusdanig steil zijn dat deze niet veilig met maaimachines berijdbaar of beloopbaar zijn. Het gaat hierbij om dijktaaluds met een helling van 1:2 of steiler, waarbij het wel mogelijk is om met een maai/zuigcombinatie vanaf een naastgelegen weg of onderhoudspad het dijktaalud te maaien.
- c. Na verkenning van alternatieven (alternatieven als maaimachines of begrazen of een ander tijdstip van maaien, bijvoorbeeld in de zomer) blijkt alleen maaien mogelijk. Op (veen)dijken met een beperkte draagkracht waar spoorvorming

optreedt in natte situaties, zodat maar één werkgang per maaibeurt mogelijk is, omdat anders de dijk kapotgereden wordt.

Bij gebruik van de klepelmaaier in deze situatie moet gefaseerd worden gewerkt. Op dijken die voor het stormseizoen moeten worden geïnspecteerd hoeft vanwege de veiligheid niet gefaseerd te worden gewerkt.

Zie verder bijlage 7 voor een nadere onderbouwing en toelichting.

Vorbereiding

Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt volgens richtlijnen van paragraaf 3.4.1 (ecologisch onderzoek) onderzocht of zich op of rond het werkterrein juridisch beschermde soorten bevinden of kunnen worden verwacht.

Eveneens voorafgaand aan de werkzaamheden dient onderstaande werkwijze locatie-specifiek te worden gemaakt in de vorm van een 'ecologisch werkprotocol'. De grootte van een locatie is afhankelijk van de mate van uniformiteit in het voorkomen van soorten en de te nemen maatregelen.

ALGEMENE MAATREGELEN BIJ AANWEZIGHEID BESCHERMDE SOORTEN

Deze algemene maatregelen gelden altijd, dus zowel bij *wel* als bij het *niet* toepassen van de habitatbenadering.

Van de hieronder genoemde punten dient elk punt dat van toepassing is bij het uitvoeren van een handeling met mogelijk effect op een juridisch beschermde soort in het ecologisch werkprotocol te zijn opgenomen.

- ✓ Het ecologisch werkprotocol is leidend (zie paragraaf 3.4.3).
- ✓ Schade aan bermen, oevers, houtsingels, bosjes en solitaire bomen, bijvoorbeeld door insporing, wordt voorkomen.
- ✓ Met machines en voertuigen wordt stapvoets (< 5 km/u) gereden of gevaren, zodat dieren zo veel mogelijk kunnen wegvlugten. Er wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- ✓ Het uitvoerend personeel dient te allen tijde te letten op alarmerende vogels en hun nesten. Dit is noodzakelijk omdat het locatiebezoek enkele dagen voor het uitvoeren van een werkzaamheid kan zijn uitgevoerd, omdat er broedvogels zijn gemist bij het locatiebezoek of omdat bij toepassing van de habitatbenadering onder bepaalde omstandigheden locatiebezoek niet verplicht is. Als nesten worden gevonden of vermoed dient minimaal 10 meter vegetatie rondom het nest te worden gespaard. De nesten worden ook geregistreerd voor eventueel een tweede maaironde en/of jaarrond beschermde status (NDFF).
- ✓ De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie waar dieren de werklocatie kunnen verlaten en voldoende dekking en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- ✓ Houd een maaihoogte aan van minimaal 10 cm.
- ✓ Met neerleggen van het maaisel dient rekening te worden gehouden met beschermde soorten en hun leefgebieden.

- ✓ Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden in het donker worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en wordt uitstraling naar de omgeving voorkomen.
- ✓ Het natuurvriendelijke materieel wordt ingezet op die plekken waar de ecologische winst het grootste is en waar mogelijk worden sparende technieken (bijv. inzet banden met lage spanning) toegepast. De klepelmaaier mag alleen onder strikte voorwaarden worden gebruikt (zie bijlage 7).

STRATEGIEËN

Op plaatsen waar juridisch beschermde soorten voorkomen, dient voorafgaand aan de werkzaamheden een keuze te worden gemaakt uit één van de onderstaande strategieën, waarbij waar mogelijk gekozen moet worden voor strategie 1.

1. Habitatbenadering (incl. aanvullende maatregelen beschermde soorten).
2. Niet toepassen habitatbenadering.

Zowel voor strategie 1 als voor strategie 2 wordt bij voorkeur gewerkt buiten de kwetsbare periode.

Habitatbenadering

De habitatbenadering is vanuit ecologisch oogpunt de beste strategie voor het bestendige beheer. Toch kunnen de minimumeisen van de habitatbenadering voor bepaalde beschermde soorten onvoldoende bescherming bieden. Voor die soorten zijn direct na de toelichting op de habitatbenadering soortgebonden maatregelen (bij gebruik van de habitatbenadering) opgenomen (zie hieronder).

Niet toepassen habitatbenadering

De habitatbenadering kan niet overal worden toegepast. In die gevallen zal moeten worden teruggevallen op strategie 2, met voor iedere soort(groep) uitgewerkte maatregelen.

Alternatief: habitat ongeschikt houden

Maaien van droge taluds en onderhoudspaden is toegestaan als deze in hun geheel permanent ongeschikt zijn of worden gehouden voor beschermde soorten (waaronder broedende vogels), bijvoorbeeld door de vegetatie kort te houden. Voorwaarde is dat de vegetatie al aan het begin van het broedseizoen ongeschikt is (gemaakt) en er geen andere beschermde soorten aanwezig zijn die hierdoor nadelig worden beïnvloed, wat kan leiden tot het overtreden van een verbodsbepaling.

Strategie 1: HABITATBENADERING

Uitgangspunt van de habitatbenadering is dat ten behoeve van (beschermde) soorten een belangrijk deel van de vegetatie wordt gespaard. Hoeveel vegetatie moet worden gespaard en hoe dat dient te gebeuren wordt hieronder toegelicht.

De beschrijving hieronder geeft aan wanneer en waar hoeveel vegetatie minimaal moet blijven staan onder de habitatbenadering. Als er gekozen wordt voor het verwijderen van meer vegetatie, is er géén sprake meer van habitatbenadering. Wel mag er onder de habitatbenadering minder vegetatie worden verwijderd. Het verwijderen van minder vegetatie, of het minder vaak verwijderen van vegetatie, is in veel gevallen ecologisch

gunstig. Waar dit mogelijk is zonder andere belangen (waaronder ecologische zoals verschraling of het voorkomen van verruiging) te schaden wordt geadviseerd hiertoe over te gaan. Mogelijkheden daartoe kunnen worden vastgelegd in onderhoudsbeheerplannen.

Er mag jaarrond worden gewerkt onder de volgende voorwaarden:

- Tussen maaibeurten zit altijd minimaal 6 weken.
- Tijdens het broedseizoen van de vogels ten minste 50% van de vegetatie sparen. Als broedseizoen geldt globaal de periode van 15 maart tot 15 juli, maar in een vroeg of laat voor- of najaar kunnen deze grenzen in overleg met een ecologisch deskundige worden aangepast.

Voor het sparen kunnen verschillende benaderingen worden gekozen:

- o Gekozen kan worden voor delen die het meest aantrekkelijk zijn voor broedvogels. Bijv. een rustig stuk op de grootste afstand van een weg of een vlak stuk halverwege een hoge dijk of een vlakke teen van een dijk.
- o Sommige dijken zijn zo steil dat maaisel niet goed blijft liggen (en missen ook vlakke stukken). In dat geval kan beter worden gekozen voor sparen van het binnentalud of van het buitentalud.
- o Een alternatief is om te kijken naar de expositie, waarbij ten behoeve van insecten de meest zonnige hellingen worden gespaard.
- o Faseer waar mogelijk in ruimte en tijd. Bij smallere lijnvormige elementen zoals bermen kan worden gekozen om de ene wegzijde kort te maaien en de andere te sparen.
- o Op sommige locaties kan een andere benadering van gefaseerd maaien aantrekkelijker zijn, zolang er minimaal ten minste 50% blijft staan.

Deze afwegingen worden gemaakt in een beheerplan dat mede wordt opgesteld door een ecologisch deskundige

- Na het broedseizoen mogen dijken helemaal worden gemaaid, zodat ze voor het stormseizoen (dat begint op 15 oktober) kunnen worden geïnspecteerd. Van overige terreinen (die niet hoeven te worden geïnspecteerd) wordt buiten het broedseizoen minimaal 25% gespaard.

Soortgebonden maatregelen bij toepassing van de habitatbenadering

De bovenstaande minimumeisen van de habitatbenadering geven niet voor alle soort(groep)en voldoende bescherming. Daarom zijn bij aanwezigheid van de volgende soorten aanvullende maatregelen noodzakelijk:

Vogels: bij werkzaamheden binnen het broedseizoen is er in bepaalde gevallen locatiebezoek nodig voorafgaand aan het uitvoeren van de werkzaamheden. Wanneer dit moet gebeuren en de wijze waarop is beschreven in hoofdstuk 3.4.1 (locatiebezoek).

Bever, das en otter: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Eikelmuis en hazelmuis: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Juridisch beschermde vlinders waarvoor graslanden onderdeel zijn van hun essentiële leefgebied: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Juridisch beschermde planten van graslanden: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Strategie 2: NIET TOEPASSEN HABITATBENADERING

Als de habitatbenadering niet kan worden toegepast gelden onderstaande soortgebonden maatregelen. Deze zijn uitsluitend bedoeld voor de situatie waarin de betreffende soort(groep) daadwerkelijk aanwezig is.

Vogels

Bij grazige begroeiingen en onbegroeid terrein gaat het om nestgelegenheid van groundbroeders en vogels die laag in de vegetatie broeden: rietzangers en andere zangvogels als veldleeuwerik en graspieper, weidevogels, watervogels, hoenderachtigen en velduil. Daarnaast biedt kruidige begroeiing foerageergebied voor een groot aantal soorten door de aanwezigheid van muizen, zaden en insecten.

In wegbermen en andere grazige/kruidige stroken binnen 2 meter van een verharde weg worden geen broedvogels aangetroffen. Deze kunnen gewoon worden gemaaid.

Alle vogelsoorten

De Omgevingswet kent géén standaardperiode voor het broedseizoen. Het zwaartepunt van het broedseizoen ligt in de periode van 15 maart tot 15 juli, maar dat kan verschillen per soort en per jaar. Er hoeft alleen rekening te worden gehouden met deze periode indien er sprake is van (een) broedgeval(len).

Broedende vogels, in gebruik zijnde nesten (vanaf het moment van nestbouw t/m de periode van het nest als rustplaats voor pullen) en aanwezige eieren mogen niet worden verstoord en dienen te worden gespaard. Ook buiten het reguliere broedseizoen.

Bij werken binnen de kwetsbare periode op locaties waar broedende vogels kunnen worden aangetroffen is locatiebezoek verplicht. Dit moet worden uitgevoerd of gecoördineerd door een ecologische deskundige. Actieve nesten moeten worden gemarkeerd (mag digitaal) en rond een nest moet rondom minimaal 10 meter vegetatie met voor nestvlinders voldoende dekking en foerageermogelijkheden worden gespaard. De markering wordt direct na het maaien verwijderd.

Jaarrond beschermde nesten

Een aantal soorten vogels heeft jaarrond beschermde nesten. Bijlage 6 bevat de lijst die beschikbaar is gesteld op de website van RVO, maar sommige provincies hebben eigen lijsten. In dat geval moet de provinciale lijst worden aangehouden. Zie paragraaf 4.4 voor een toelichting.

Vogels van ruigte, riet en moeras

Maaien van riet en ruigte waarin sprake is van essentieel leefgebied van vogels dient ruimtelijk gefaseerd te worden uitgevoerd en buiten de soortspecifieke broedperiode(n). Per jaar wordt maximaal 30% gemaaid, waarbij er meerjarig riet aanwezig blijft dat eens in de 3 à 4 jaar wordt gemaaid. Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk om hier van af te wijken, zoals op primaire waterkeringen waar een inspectie moet plaatsvinden vóór het stormseizoen. Hierdoor is het aantal broedvogels van ruigte, riet en moeras op primaire keringen erg laag. De noodzaak hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Er is geen alternatief voor visuele inspectie. Voor inspectie is het noodzakelijk dat er zicht is op de dijk om te kunnen inspecteren of de dijkbekleding intact is. Deze inspectie is noodzakelijk om instabiliteit te voorkomen. Instabiliteit van de dijk kan namelijk een dijkbreuk tot gevolg hebben. Verzakkingen of uitspoelingen van groter dan 10x10 cm

moeten per direct opgelost worden binnen het stormseizoen. Onregelmatigheden van deze schaal zijn niet vast te stellen bij aanwezigheid riet of andere langere vegetatie.

IJsvogel, oeverzwaluw

Beschadiging van nesten door werkzaamheden wordt jaarrond voorkomen.

Juridisch beschermde zoogdieren

Kruidige (oever)begroeiingen vormen het leefgebied van kleine zoogdieren als (woel)muizen, (water)spitsmuizen, marterachtigen en grote zoogdieren als bever, hertachtigen en zwijn. Verblijven betreffen onder meer muizenholen en burchten van dassen en bevers.

Vleermuizen

Voor vleermuizen kunnen kruidige begroeiingen een onderdeel vormen van het foerageergebied. Bij bestendig beheer en onderhoud is het nodig om dit foerageergebied duurzaam in stand te houden.

Bever, das en otter

Indien werkzaamheden in de buurt plaatsvinden van een bever-, dassen- of otterburcht of hol, dienen de werkzaamheden bij voorkeur te worden uitgevoerd buiten de kraamperiode. De kraamperiode van de otter is van april tot en met augustus, die van de bever van mei tot en met augustus en van de das van december tot en met juni. In leefgebied van deze soorten dient voldoende dekking aanwezig te blijven. Binnen 20 meter van burcht of hol dient dit 30% te zijn.

Voor recente dassen- en beveractiviteit in waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/hollen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage 8. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Boommarter, steenmarter, bunzing, egel, hermelijn en wezel (voor zover niet provinciaal vrijgesteld)

Bij aanwezigheid van een voortplantingsplaats dienen werkzaamheden te worden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. Dit is de kraamperiode van half maart t/m augustus. Voor egel geldt een winterrustperiode van november t/m maart op locaties waar overwinterende egels aanwezig zijn. In het leefgebied van deze soorten dient voldoende structuur en dekking aanwezig te blijven door delen niet te bewerken (faseren).

Eikelmuis en hazelmuis

Werken kan na de winterslaap en voor de voortplantingstijd (van 1 april tot 1 mei) en aan het eind van de voortplantingstijd (1 oktober tot 1 december). Bodemnesten worden gespaard door vegetatie niet laag bij de grond weg te maaien. In het leefgebied van deze soorten (in ieder geval binnen 300m van het nest) dient voldoende structuur en dekking aanwezig te blijven. Het beheer van deze gebieden dient te worden aangepast aan de ecologische vereisten van eikelmuis en hazelmuis.

Noordse woelmuis, waterspitsmuis, molmuis, ondergrondse woelmuis en tweekleurige bosspitsmuis (voor zover niet provinciaal vrijgesteld)

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. De voorkeursperiode is na de voortplanting en voor de winterrust, in de maanden september en oktober.

Wanneer in de winter het voorkomen van noordse woelmuis kan worden uitgesloten omdat het perceel te nat is, mogen werkzaamheden ook in de winterperiode worden uitgevoerd. Dit wordt bepaald/gemarkeerd door een ecologisch deskundige.

Optie 2: Indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de soort specifieke kwetsbare periode, dan gelden de volgende voorwaarden:

- ✓ Werkzaamheden mogen niet leiden tot het ongeschikt maken van essentieel leefgebied.
- ✓ Kruidige begroeiingen in leefgebied van deze soorten wordt maximaal eenmaal per jaar gemaaid, waarbij minimaal 50% van het leefgebied in stroken of vlakken behouden blijft, bijvoorbeeld in de vorm van stroken van minimaal 5m breed aangrenzend aan de oever.

Juridische beschermde hertachtigen en zwijnen

In nulstandbeheergebieden voor wilde zwijnen hoeven geen extra maatregelen te worden genomen. In overige gebieden geldt het volgende:

Voorkeursoptie: geen werkzaamheden uitvoeren in essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties). Deze onderdelen markeren door gebruik te maken van een beschermingszone op basis van functionaliteit en de verstoringvrije afstand (bv. op basis van bestaande zonering van rustgebieden).

- ✓ Werken buiten de kwetsbare periode nabij rust- en voortplantingsplaatsen. De kraamperiode is van edelhert en damhert in mei en juni en van wild zwijn in maart en april. In essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties) de werkzaamheden faseren waarbij minimaal 30% van het kruidige areaal sparen.
- ✓ In de soortspecifieke paarperiode worden geen werkzaamheden verricht op foerageerlocaties en migratieroutes die in deze periode worden gebruikt.

Optie 2: Werken binnen de kraamperiode waarbij voorafgaand aan de werkzaamheden aanwezige dieren op de werklocatie worden verontrust zodat ze de werklocatie tijdelijk verlaten is toegestaan. De werkzaamheden faseren waarbij minimaal 30% van het kruidige areaal wordt gespaard.

Juridisch beschermde amfibieën en reptielen

Voor amfibieën is met name kruidige begroeiing rondom voortplantingswater van belang. Het biedt beschutting tijdens het zonnen of foerageren. Afhankelijk van de soort, het landschap en beschikbaar habitat kan kruidige begroeiing ook op grotere afstand van het voortplantingswater amfibieën een schuilplaats bieden.

Voor reptielen gaat het om kruidige begroeiingen in de vorm van heide, schraalgraslanden, pitrus en pijpenstro-vegetatie in combinatie met open zonnige terreinen. De kruidige vegetatie biedt een veilig onderkomen tijdens het zonnen op

open plekken, is van belang voor de voedselvoorziening en is ook onderdeel van de voortplantings- en overwinteringsplaatsen.

Alle soorten

Voorkeursoptie: werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de actieve periode van de soort. Globaal is de werkperiode van oktober t/m maart. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

- ✓ In essentieel leefgebied wordt gefaseerd gewerkt: minimaal 30% per jaar sparen. Elk jaar een ander deel laten staan. Verder geldt dat de werkzaamheden met behoud van locaties waar overwintering plaats vindt (plekken met pollen, holen, hopen, stronken en takkenrillen) worden uitgevoerd. Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen, dit door kleinschalig te werken, bijvoorbeeld in stroken.

Optie 2: Werkzaamheden met een aantoonbare noodzaak in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen in de actieve periode gefaseerd uitvoeren.

- ✓ Hierbij dient een extensief beheer te worden toegepast en gefaseerd te worden gewerkt door maximaal 50% per jaar voor grasland te bewerken. Elk jaar een ander deel laten staan. Als uitgangspunten gelden:
 - behoud van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen)
 - aanwezige voortplantingsplaatsen markeren en niet bewerken
- ✓ Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk productieve vegetaties op rijke gronden een 2e keer te maaien, met minimaal zes weken tussen de maaibeurten, waardoor in fasering 100% gemaaid is. De noodzaak hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Ringslang

Voorkeursoptie: werkzaamheden worden uitgevoerd in de winterrustperiode, dit is van oktober t/m maart:

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Broeihopen van ringslang sparen.
- ✓ Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen.
- ✓ Minimaal 30% van de vegetatie blijft jaarlijks gehandhaafd bijvoorbeeld in stroken. Elk jaar een andere 30%.

Optie 2: Bij het uitvoeren van maaiwerkzaamheden in de actieve periode van ringslang wordt doden en verwonden voorkomen door in leefgebied van ringslang:

- ✓ Maaiwerkzaamheden gefaseerd uitvoeren.
- ✓ Alleen werken bij een temperatuur boven de 15 graden Celsius zodat dieren kunnen vluchten.
- ✓ Broeihopen sparen.

Juridisch beschermde vlinders

Van kommavlinder, veldparelmoervlinder en teunisbloempijlstaart zijn waardplanten en voedselplanten aanwezig in kruidige vegetatie. Voor de sleedoornpage, iepenpage, bruine eikenpage en kleine ijsvogelvlinder gaat het enkel om voedselplanten. De waardplanten vallen onder de categorie houtige begroeiing.

Alle soorten

In leefgebied van beschermde vlindersoorten dient het maaibeheer door een ecologisch deskundige te worden bepaald. Als richtlijn geldt dat er maximaal 2 keer per jaar gemaaid mag worden op dezelfde locatie. Per maaibeurt vindt fasering plaats waarbij minimaal 30% blijft staan in stukken op maximaal 500m van elkaar. Maaibeheer dient rekening te houden met de zaadzetting van voedselplanten en waardplanten.

Waardplanten van beschermde vlindersoorten worden zoveel mogelijk gespaard in de periode dat de soort hier gebruik van maakt.

Voedsel- en waardplanten zijn soms gebaat bij enige vorm van beheer. Niet werken op locaties met deze planten is daarom voor deze soorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting of verbetering van de bestaande situatie.

Pimpernelblauwtje en spiegeldikkopje

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie door een ecologisch deskundige.
- ✓ Maaien buiten de kwetsbare periode (1 juli t/m 1 oktober).

Juridisch beschermde libellen

Kruidige begroeiingen langs oevers bieden beschutting en insecten om op te jagen. In essentieel leefgebied van beschermde libellensoorten dient het maaibeheer tot op 5 meter afstand van een water met beschermde libellen door een ecologisch deskundige te worden bepaald. Als richtlijn geldt dat er maximaal 2 keer per jaar gemaaid mag worden (maximaal 4 keer in geval van sinusbeheer). Per maaibeurt vindt fasering plaats waarbij minimaal 30% blijft staan in stukken op maximaal 500m van elkaar. Maaien vindt zoveel mogelijk plaats na de zaadzetting van voedselplanten (planten waar voedsel voor libellen op aanwezig is)

Juridisch beschermde planten

Beschermde soorten planten zijn vaak gebaat bij voortzetting van het gevoerde beheer. Niet werken op locaties met beschermde vaatplanten is daarom voor deze soorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting of verbetering van de bestaande situatie.

- ✓ Groeiplaatsen van beschermde plantensoorten worden ontzien bij rijbewegingen en bij tijdelijke opslag van materieel, grond en dergelijke.
- ✓ Op locaties met beschermde plantensoorten wordt zoveel mogelijk gemaaid/gehooid na de soortspecifieke zaadzetting. Maaibeheer is vastgesteld in een beheerplan waarin het gewenste beheer voor verschillende soorten is afgestemd. Bij werkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.
- ✓ Maaisel binnen 4 dagen afvoeren.

4.5.3 Baggeren van wateren (onderhoud)

Deze paragraaf geeft de maatregelen voor de werkzaamheid baggeren. Bij baggeren is het primaire doel het verwijderen van slib. Baggeren onderscheidt zich van schonen dat uitsluitend tot doel heeft om de vegetatie te verwijderen door deze boven de bodem (onder water) te maaien.

Handelingen die onder deze werkzaamheid vallen

- Onderhoudsbaggeren van wateren, zoals:
 - cyclisch baggeren (op diepte houden) van watergangen t.b.v. wateraanvoer en -afvoer en waterkwaliteit;
 - het verwijderen van zandkoppen in de watergang;
 - het uitbaggeren van zandvangen;
 - het baggeren van waterbuffers en bergingsvoorzieningen;
 - herstel waterprofiel (het terugbrengen van bodemhoogte en/of taluds naar de oorspronkelijke maten zoals die zijn vastgelegd in de legger);
 - herprofilen van oevers en bodems voor zover gericht op het handhaven van de bestaande situatie;
 - bladvisser (verwijdering bladafval van de bodem).

Handelingen die niet onder deze werkzaamheid vallen:

- grootschalig incidenteel of achterstallig onderhoud;
- herprofilering van oevers en bodems (voor zover niet gericht op het handhaven van de bestaande situatie);
- aanleg en verwijderen helofytenfilter;
- aanleg natuurvriendelijke oevers.

Voorbereiding

Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt volgens richtlijnen van paragraaf 3.4 (ecologisch onderzoek) onderzocht of zich op of rond het werkterrein juridisch beschermde soorten bevinden of kunnen worden verwacht.

Eveneens voorafgaand aan de werkzaamheden dient onderstaande werkwijze locatie-specifiek te worden gemaakt in de vorm van een 'ecologisch werkprotocol'. De grootte van een locatie is afhankelijk van de mate van uniformiteit in het voorkomen van soorten en de te nemen maatregelen.

ALGEMENE MAATREGELEN BIJ AANWEZIGHEID BESCHERMDE SOORTEN

Deze algemene maatregelen gelden altijd, dus zowel bij *wel* als bij het *niet* toepassen van de habitatbenadering.

Van de hieronder genoemde punten dient elk punt dat van toepassing is bij het uitvoeren van een handeling met mogelijk effect op een juridisch beschermde soort in het ecologisch werkprotocol te zijn opgenomen.

- ✓ Het ecologisch werkprotocol is leidend (zie paragraaf 3.4.3).
- ✓ Met machines en voertuigen wordt stapvoets (< 5 km/u) gereden of gevaren, zodat dieren zo veel mogelijk kunnen wegvluchten. Er wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.

- ✓ Het uitvoerend personeel dient te allen tijde te letten op alarmerende vogels en hun nesten. Dit is noodzakelijk omdat het locatiebezoek enkele dagen voor het uitvoeren van een werkzaamheid kan zijn uitgevoerd, omdat er broedvogels zijn gemist bij het locatiebezoek of omdat bij toepassing van de habitatbenadering onder bepaalde omstandigheden locatiebezoek niet verplicht is. Als nesten worden gevonden of vermoed dient minimaal 10 meter vegetatie rondom het nest te worden gespaard. De nesten worden ook geregistreerd voor eventueel een tweede maaironde en/of jaarrond beschermde status (NDFF).
- ✓ De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie waar dieren de werklocatie kunnen verlaten en voldoende dekking en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- ✓ Bij baggeren dient beroering te worden beperkt.
- ✓ Indien bagger, zand of slib op land wordt afgezet dient rekening te worden gehouden met beschermde soorten en hun leefgebieden, bijvoorbeeld door bagger op of dicht tegen het onderhoudspad te deponeren. Dat laat ontvangstplicht door aangelanden onverlet. Vrijgekomen bagger buiten de insteek deponeren.
- ✓ Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden in het donker worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en wordt uitstraling naar de omgeving voorkomen.
- ✓ Schade aan oevers wordt voorkomen.
- ✓ Het natuurvriendelijke materieel wordt ingezet op die plekken waar de ecologische winst het grootste is en en waar mogelijk worden sparende technieken (bijv. inzet banden met lage spanning) toegepast.

STRATEGIEËN

Op plaatsen waar juridisch beschermde soorten voorkomen, dient voorafgaand aan de werkzaamheden een keuze te worden gemaakt uit één van de onderstaande strategieën, waarbij waar mogelijk gekozen moet worden voor strategie 1.

1. Habitatbenadering (incl. aanvullende maatregelen beschermde soorten).
2. Niet toepassen habitatbenadering.

Zowel voor strategie 1 als voor strategie 2 wordt bij voorkeur gewerkt buiten de kwetsbare periode.

Habitatbenadering

De habitatbenadering is vanuit ecologisch oogpunt de beste strategie voor het bestendige beheer. Toch kunnen de minimumeisen van de habitatbenadering voor bepaalde beschermde soorten onvoldoende bescherming bieden. Voor die soorten zijn direct na de toelichting op de habitatbenadering soortgebonden maatregelen (bij gebruik van de habitatbenadering) opgenomen (zie hieronder).

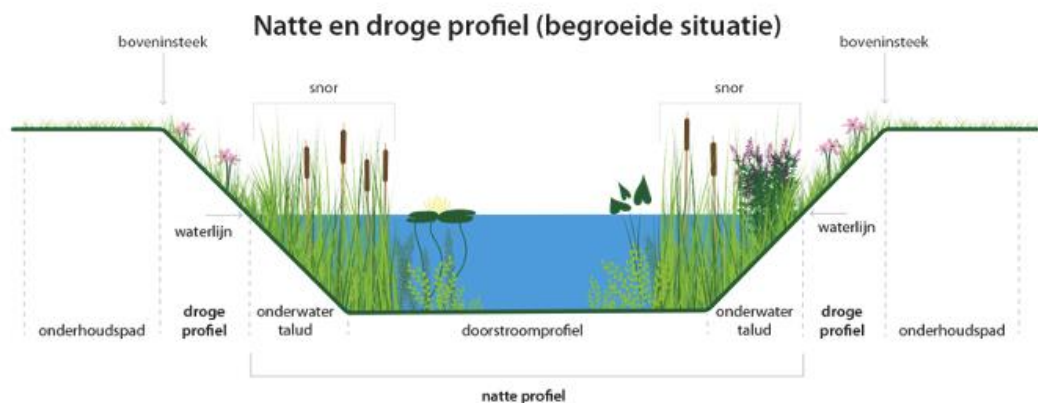
Niet toepassen habitatbenadering

De habitatbenadering kan niet overal worden toegepast. In die gevallen zal moeten worden teruggevallen op strategie 2, met voor iedere soort(groep) uitgewerkte maatregelen.

Strategie 1: HABITATBENADERING

Uitgangspunt van de habitatbenadering is dat ten behoeve van (beschermde) soorten een belangrijk deel van de waterbodem in het natte profiel wordt gespaard. Hoeveel en hoe dat dient te gebeuren wordt hieronder toegelicht.

De beschrijving hieronder geeft aan wanneer en waar welk deel van de waterbodem minimaal moet worden gespaard onder de habitatbenadering. Als er gekozen wordt voor het sparen van een kleiner percentage van de waterbodem dan als minimum is aangegeven, is er géén sprake meer van habitatbenadering. Wel mag er onder de habitatbenadering een hoger percentage worden gespaard.

Baggeren gebeurt in het natte profiel (het watervoerende deel) van een watergang. Een watergang bestaat meestal vanaf beide oevers uit een:

- Onderwatertalud: de schuin aflopende bodem vanaf de waterlijn tot aan het doorstroomprofiel.
- Snor: de onderwater- en moerasvegetatie die groeit op het deel van het onderwatertalud dat grenst aan het droge talud en het doorstroomprofiel.
- Doorstroomprofiel: het diepste deel van de watergang met vaak een min of meer horizontale bodem.

Voor het baggeren zijn er verschillende opties, afhankelijk van de breedte van de watergang.

- Smalle watergang (< 1 meter op de waterlijn)

Er mag jaarrond worden gewerkt onder de volgende voorwaarden:

- Minimaal 25% van de waterbodem dient te worden gespaard. Bij volgende baggerbeurten kunnen andere delen worden gespaard, zodat de watergang aan de noodzakelijke maatvoering blijft voldoen en beschermde soorten kunnen vluchten en de wel gebaggerde delen opnieuw bevolken (de zogenoemde 'habitatbenadering').

- Gemiddelde en brede watergang (resp. 1-4 meter en > 4 meter op de waterlijn)
Er mag jaarrond worden gewerkt onder de volgende voorwaarden:
 - Minimaal 25% van de vegetatie in het natte profiel en minimaal 25% van de waterbodem dient te worden gespaard. Bij volgende baggerbeurten kunnen andere delen worden gespaard, zodat de watergang aan de noodzakelijke maatvoering blijft voldoen en beschermde soorten kunnen vluchten en de wel gebaggerde delen opnieuw bevolken (de zogenoemde 'habitatbenadering').

Soortgebonden maatregelen bij toepassing van de habitatbenadering

De bovenstaande minimumeisen van de habitatbenadering geven niet voor alle soort(groep)en voldoende bescherming. Daarom zijn bij aanwezigheid van de volgende soorten aanvullende maatregelen noodzakelijk.

Vogels: bij werkzaamheden binnen het broedseizoen is er in bepaalde gevallen locatiebezoek nodig voorafgaand aan het uitvoeren van de werkzaamheden. Wanneer dit moet gebeuren en de wijze waarop is beschreven in 3.4.1 (locatiebezoek).

Zwarte stern: werkzaamheden worden uitgevoerd buiten het broedseizoen van zwarte stern, welke globaal loopt van mei t/m juni. Bij broedlocaties van zwarte stern mag een watergang-dekkende vegetatie van krabbenscheer zodanig worden gebaggerd dat na baggeren nog minimaal 50% van de watergang met krabbenscheer bedekt is.

Bever, das en otter: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Waterspitsmuis/ noordse woelmuis: Baggerslib niet in de leefgebieden van de waterspitsmuis en/of de noordse woelmuis deponeren, maar bijv. op of tegen het onderhoudspad. Vertroebeling van het water dient zoveel mogelijk voorkomen te worden.

Juridisch beschermde amfibieën: de voorkeursperiode is september t/m oktober. Bij soorten die niet overwinteren in het water zoals heikikker, kamsalamander en rugstreeppad is dat september t/m maart.

Vuursalamander, kamsalamander, alpenwatersalamander, vroedmeesterpad, knoflookpad: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Ringslang: baggerslib en plantenresten niet op broeihopen van ringslang deponeren. Plantenresten mogen wel worden benut om (de functie van) de hoop in stand te houden.

Juridisch beschermde vissen: waterplanten en bagger worden op de kant verspreid. Meegekomen vissen worden direct teruggeplaatst in het water. Er vinden geen werkzaamheden plaats bij watertemperaturen onder de 5 en boven de 20 graden Celsius.

Kwabaal: niet baggeren in de voortplantingswateren van de kwabaal in november t/m juli.

Grote modderkruiper: in hotspots van de grote modderkruiper nalopen conform de kaartlagenmethode (zie 3.4.1).

Beekprik, beekdonderpad, elrits en gestippelde alver: niet baggeren in de periode mei t/m 15 juli.

Groene glazenmaker, gewone bronlibel en bosbeekjuffer: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Gestreepte waterroofkever: baggeren in september – oktober.

Platte schijfhoren: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Drijvende waterweegbree, kruipend moerasscherm: houd de soortgebonden werkwijze onder strategie 2 aan.

Strategie 2: NIET TOEPASSEN HABITATBENADERING

Toepassen van de habitatbenadering is de voorkeurstrategie. Daar waar dat niet mogelijk is moet worden teruggevallen op de soortgebonden maatregelen hieronder.

SOORTGEBONDEN MAATREGELEN

Als de habitatbenadering niet kan worden toegepast gelden onderstaande soortgebonden maatregelen. Deze zijn uitsluitend bedoeld voor de situatie waarin de betreffende soort(groep) daadwerkelijk aanwezig is.

Vogels

Het gaat hierbij met name om de soortgroepen watervogels die in sterke mate gebonden zijn aan water. Nesten kunnen langs de oever en op het water aanwezig zijn als drijvende of verankerde constructies. Water vormt een foerageergebied voor soorten die planten, vis en schelpdieren eten. Daarnaast vindt voor een aantal soorten ook de balts plaats op het water. Daarnaast worden ook grondbroeders en rietvogels aangetroffen langs wateren.

Alle vogelsoorten

Werk bij voorkeur buiten de kwetsbare periode.

De Omgevingswet kent géén standaardperiode voor het broedseizoen. Het zwaartepunt van het broedseizoen ligt in de periode van 15 maart tot 15 juli, maar dat kan verschillen per soort en per jaar. Er hoeft alleen rekening te worden gehouden met deze periode indien er sprake is van (een) broedgeval(len).

Broedende vogels, in gebruik zijnde nesten (vanaf het moment van nestbouw t/m de periode van het nest als rustplaats voor pullen) en aanwezige eieren mogen niet worden verstoord en dienen te worden gespaard. Ook buiten het reguliere broedseizoen.

Bij werken binnen de kwetsbare periode op locaties waar broedende vogels kunnen worden aangetroffen is locatiebezoek verplicht. Dit moet worden uitgevoerd of gecoördineerd door een ecologische deskundige. Actieve nesten moeten worden gemarkeerd (mag digitaal) en rond een nest moet rondom minimaal 10 meter vegetatie met voor nestvlinders voldoende dekking en foerageermogelijkheden worden gespaard. De markering wordt direct na het baggeren verwijderd.

Sterns

Op locaties met jaarlijks aanwezige in kolonie broedende soorten zoals zwarte stern, witwangstern en witvleugelstern moet deze functie behouden blijven. Beheer en

onderhoud van deze locaties mag niet resulteren in het ongeschikt worden als broedlocatie.

In gebieden met zwarte stern, witwangstern en witvleugelstern mag een watergang-dekkende vegetatie van krabbenscheer zodanig worden gebaggerd dat na baggeren nog minimaal 50% van de watergang met krabbenscheer bedekt is. Bij het verwijderen van krabbenscheer worden vóór aanvang van de werkzaamheden foto's gemaakt van de situatie. Deze foto's worden gedocumenteerd, samen met een kaart waarop de locaties van de krabbenscheer staan aangegeven. Na het baggeren wordt op de kant gedeponeerde krabbenscheer zoveel mogelijk teruggeplaatst. Ook andere broedmogelijkheden in de vorm van nestvlotjes of andere drijvende watervegetatie dient op deze locaties behouden te blijven.

Juridisch beschermde zoogdieren

Watergangen en kerende voorzieningen kunnen onderdeel vormen van het leefgebied van zoogdieren als (woel)muizen, (water)spitsmuizen, otter, das en van de bever. Verblijven betreffen bijvoorbeeld muizenholen en burchten van dassen en bevers. Voor met name waterspitsmuis, otter en bever is het water zelf ook belangrijk onderdeel van het leefgebied.

Waterspitsmuis en noordse woelmuis

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. De kwetsbare perioden voor waterspitsmuis zijn de voortplantingsperiode van april t/m augustus en de winterrustperiode van december t/m februari. De kwetsbare periode voor noordse woelmuis is november t/m augustus.

Optie 2: Indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de kwetsbare periode, dan:

- ✓ Dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving waar mogelijk voorkomen te worden.
- ✓ Mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt worden van essentieel leefgebied.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ In het leefgebied van de waterspitsmuis vindt baggeren plaats vanaf een kant met ongeschikt habitat voor de waterspitsmuis. Dit alleen waar dit mogelijk is (i.v.m. bereikbaarheid, eigendomssituatie) en alleen als er aan één kant duidelijk minder geschikt leefgebied heeft. Er wordt maximaal 50% per jaar geschoond in stroken van 250 meter.
- ✓ Vertroebeling van het water dient zoveel mogelijk voorkomen te worden.
- ✓ Als de oever leefgebied is van de waterspitsmuis of de noordse woelmuis dienen de werkzaamheden zo te worden uitgevoerd dat de oevers niet worden beschadigd.
- ✓ Baggerslib wordt niet in de leefgebieden van de waterspitsmuis en/of de noordse woelmuis gedeponeerd.

Bever, das en otter

- ✓ Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in het essentiële leefgebied van bever en otter.
- ✓ Bij rust- en voortplantingsplaatsen worden werkzaamheden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare periode van de bever is van mei

tot en met augustus en die van de otter van april tot en met augustus. Beschermingszone en aanpak op basis van behoud functionaliteit dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Niet werken vanaf de oever waarin zich een hol of burcht bevindt, in de periode net voor en na de zonsondergang dan wel zonsopkomst of bij ijsgang.

- ✓ (Maai)beheer dient gericht te zijn op behoud van de leefomgeving door gefaseerd te werken in tijd in ruimte met behoud van essentiële foerageerlocaties. Werkzaamheden worden overdag uitgevoerd. Werkzaamheden binnen de beschermingszone zijn toegestaan buiten de kwetsbare periode wanneer er met handkracht wordt gewerkt. Binnen de kwetsbare periode zijn werkzaamheden binnen 20 meter van een beverburcht uitsluitend toegestaan wanneer een ecologisch deskundige onderbouwd heeft aangegeven dat hiervan geen verstorende werking uitgaat.
- ✓ Voor recente dassen- en beveractiviteit in waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/hollen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage 8. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Ringslang

Voor ringslang zijn oeverzones en vochtige randzones relevant als voortplantingslocatie. Op oevers gaat het om rust- en zonlocaties. Wateren vormen foerageergebied.

Voorkeursoptie: werkzaamheden worden uitgevoerd in de winterrustperiode, dit is van oktober t/m maart.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Broeihopen van ringslang sparen.

Optie 2: In geval van aantoonbare noodzaak in essentieel leefgebied in de kwetsbare periode werkzaamheden als volgt uitvoeren:

- ✓ Oevers die worden gebruikt als zon- en rustlocatie of in gebruik zijn als voortplantingsbiotoop worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Werkzaamheden worden niet in dit leefgebied uitgevoerd.
- ✓ Bagger dient niet op gemarkeerde oevers of op broeihopen te worden gedeponerd.

Juridisch beschermde amfibieën

Voor alle amfibieënsoorten is water van belang voor de voortplanting. Eitjes, en bij vuursalamander en vroedmeesterpad larven, worden afgezet in tal van waterlichamen, vennen, poelen, ondiepe plassen, afgesloten rivierarmen, sloten etc., elke soort heeft zo zijn voorkeur. De meeste soorten hebben met name een binding met het water gedurende de voortplantingsperiode. Diverse soorten overwinteren echter ook in

diepere delen van waterlichamen. Rondom voortplantingswater van amfibieën maken oevers essentieel onderdeel uit van het leefgebied. Soorten vinden hier beschutting in vegetatie en voedsel.

Alle soorten

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied:

- ✓ Voor soorten die in het water overwinteren baggeren buiten kwetsbare perioden. De kwetsbare perioden zijn de voortplantings- en overwinteringsperiode van november t/m augustus. De voorkeursperiode is september - oktober. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.
- ✓ Bij soorten die niet overwinteren in het water zoals heikikker, kamsalamander en rugstreeppad geldt enkel de voortplantingsperiode als kwetsbare periode. De voortplantingsperiode is van april t/m augustus.

Optie 2: In geval van aantoonbare noodzaak (bv. om de doorstroming veilig te stellen) in essentieel leefgebied van amfibieën in de kwetsbare periode werkzaamheden gefaseerd uitvoeren: De noodzaak dient door de ecologische deskundige goed onderbouwd te worden in het ecologisch werkprotocol.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ maximaal 50% per jaar wordt bewerkt met behoud van voortplantingsplaatsen. Als uitgangspunt geldt: behoud van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen).

Vuursalamander, kamsalamander, alpenwatersalamander, vroedmeesterpad, knoflookpad:

bij werkzaamheden in een uniek, geïsoleerd voortplantingsgebied (zoals een poel) dat niet in directe verbinding staat met ander oppervlaktewater dient gewerkt te worden middels Desinfectie Protocol Veldwerk RAVON om mogelijke verspreiding van desastreuze ziektes en schimmels binnen populaties te voorkomen.

Vuursalamander, vroedmeesterpad, knoflookpad:

LET OP: voor deze zeer zeldzame soort geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Tevens geldt voor deze zeer zeldzame soort:

- ✓ Advies en coördinatie door een ecologisch deskundige.
- ✓ Baggeren buiten de periode januari t/m juni met voorkeursperiode september t/m december.
- ✓ Voor aanvang van alle soorten werkzaamheden dienen de schalen van de knijperbak ontsmet te worden met een effectief middel. Dit dient bij iedere zandvang/ locatie opnieuw te worden aangebracht zodat er geen bacteriën kunnen worden overgebracht tussen de verschillende zandvangen.

Juridisch beschermde vissen

Onder de Omgevingswet vallen enkele soorten die gerelateerd zijn aan snelstromend water of beken: beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver en kwabaal. Kwabaal komt ook in meren voor. Ondiepe warme delen zijn veelal van belang voor de

voortplanting. Stenen en grind op de bodem worden benut voor de voortplanting. Aanwezigheid van slib en detritusbanken is van belang voor het opgroeien van de larven van beekprik. De grote modderkruiper komt voor in watersystemen met moerasachtige situaties en ondergelopen laagtes.

Alle soorten

Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de voortplantingsperiode. Deze periode loopt globaal van maart t/m augustus en dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Baggeren op plaatsen waar steur, houting, beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver, grote modderkruiper of kwabaal voorkomen wordt uitsluitend in overleg met een ecologische deskundige uitgevoerd. Voorkomen wordt dat het leefgebied van deze soorten wordt beschadigd. Er wordt op deze plaatsen uitsluitend gewerkt met methoden die geen schade toebrengen aan de vissen van de genoemde soorten. Denk daarbij aan:
 - Werkzaamheden gefaseerd in ruimte en tijd uitvoeren. Jaarlijks 25% van de vegetatie en waterbodembodem behouden en bij een volgende bewerking een ander deel behouden.
 - Langzaam één kant op werken, en indien aan de orde, van de dichte zijde naar het open water, zodat dieren kunnen vluchten.
 - Bij voorkeur werken met een baggerzuiger. Wanneer wordt gewerkt met een baggerbak dient de bak voor de oever te worden omhooggehaald zodat vissen kunnen vluchten.
 - Waterplanten en bagger worden op de kant verspreid. Meegekomen vissen worden direct teruggeplaatst in het water. Hiervoor dient iemand beschikbaar te zijn tijdens de werkzaamheden.
 - Er vinden geen werkzaamheden plaats bij watertemperaturen onder de 5 en boven de 20 graden Celsius.

Beekprik

Op plaatsen waar de beekprik voorkomt, wordt een ecologisch deskundige ingeschakeld. Werkzaamheden faseren en individuen worden zoveel mogelijk weggevangen voordat de baggerwerkzaamheden plaatsvinden. Maximaal 50% van de slib en dood organisch materiaal waar larven in zijn aangetroffen mag worden verwijderd nadat larven zijn afgevangen.

Grote modderkruiper

In hotspots van de grote modderkruiper nalopen conform de kaartlagenmethode (zie 3.4.1). Een ecologisch deskundige beoordeelt waar er 's zomers in winterhabitat gebaggerd kan worden en 's winters in zomerhabitat om zoveel mogelijk functioneel leefgebied te sparen.

Juridisch beschermde libellen

Open water is voor libellen cruciaal voor de voortplanting: als ei-afzetplek en als opgroeigebied voor de larven. De sliblaag is van belang voor (overwintering van) de larven.

Voorbeelden van mogelijk relevante soorten zijn: gevlekte glanslibel, Kempense heidelibel, gevlekte witsnuitlibel, groene glazenmaker, noordse winterjuffer.

- ✓ In leefgebied van beschermde libellen wordt gefaseerd gewerkt. De voor de betreffende soorten belangrijkste delen van de onderwatervegetatie en/of van de waterbodem blijven jaarlijks gespaard. Dit ter beoordeling aan een ecologisch deskundige.
- ✓ Behoud structuurelementen en een verscheidenheid aan verlandingsstadia zoals waterplanten, riet en ruigte en een flauw oevertalud. In het leefgebied van beschermde libellensoorten ten minste 25% van de oevervegetatie laten staan.
- ✓ Een ecologisch deskundige moet de relevante elementen voor de betreffende soort concreet maken in het ecologisch werkprotocol. Deze elementen moeten worden behouden door gefaseerd te werken. Ten minste 25% van de relevante structuurelementen in het leefgebied van de lokale populatie mag niet worden aangetast.
- ✓ Minimaal 50% van de onderwatervegetatie en de waterbodem jaarlijks sparen. Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk hiervan af te wijken. De noodzaak hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Groene glazenmaker

Bij baggeren van een watergang met een watergang-dekkende vegetatie van krabbenscheer in het leefgebied van groene glazenmaker mag zodanig worden gebaggerd dat na baggeren nog minimaal 50% van de watergang bedekt is met krabbenscheer. Vóór aanvang van de werkzaamheden worden foto's gemaakt van de situatie. Deze foto's worden gedocumenteerd, samen met een kaart waarop de locaties van de krabbenscheer staan aangegeven.

Bosbeekjuffer en gevlekte witsnuitlibel

De gevlekte witsnuitlibel is afhankelijk van moerasachtige systemen en vegetatierijke vennen en plassen. Larven komen vooral voor in het vegetatierijke deel in de overgang van water naar land. Voor de bosbeekjuffer is voldoende schaduw en zuurstofrijk stromend water van essentieel belang. In het leefgebied moet bij baggerwerkzaamheden ten minste 50% van de bagger aanwezig blijven, elke keer een andere 50%.

Gewone bronlibel

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie door een ecologisch deskundige.
- ✓ Baggeren zo mogelijk niet. Indien baggeren noodzakelijk is dan tussen 1 oktober en 1 december, minimaal 50% van de vegetatie van waterbodem blijft gespaard.

Juridisch beschermde vlinders

- ✓ Jaarrond mogelijk indien het essentiële leefgebied van de vlinder niet significant wordt aangetast.
- ✓ Slib of vrijkomend materiaal niet op waardplanten deponeren.

Gestreepte waterroofkever

De soort komt vooral voor in permanente, heldere, onbeschaduwde, stilstaande of licht stromende wateren met een goed ontwikkelde onderwater vegetatie zonder kroos. De soort concentreert zich op beschutte, structuurrijke plekken langs wateren die vaak wat groter zijn zoals petgaten, weteringen en kanalen zonder scheepvaart. Volwassen dieren zijn jaarrond in het water aanwezig. Water- en oeverplanten zijn van belang voor de ei-afzet: deze worden in stengels geprikt. Een goed ontwikkelde oeverzone boven de waterlijn is van belang voor verpopping. Volwassen dieren overwinteren onder water tussen slib en plantenwortels.

- ✓ Baggeren vindt plaats in de maanden september en oktober. Na oktober trekken de volwassen kevers zich terug in bodem tussen plantenwortels en slib voor de overwintering.
- ✓ Minimaal 50% van de watervegetatie en de waterbodem blijft gespaard, elke keer een andere 50%. Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk hiervan af te wijken. De noodzaak hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Platte schijfhoren

De platte schijfhoren leeft vooral in ondiepe, onbeschaduwde (vrijwel) stilstaande, voedselrijke wateren in veenweidegebieden met een uitbundige en bij voorkeur qua soorten gevarieerde onderwatervegetatie, die nooit droog komen te staan. Daarnaast leven de dieren in duin- en laagveenplassen, watergangen langs duinranden en het overstromingsgebied van de grote rivieren. Op kleibodems komen ze minder voor en op zandgronden zijn ze zeldzaam. Ze leven op smalle waterpest, grof hoornblad, kikkerbeet, brede waterpest, kranswieren en krabbenscheer, glanzig fonteinkruid en kransvederkruid (kleigebieden). Vooral in sloten met krabbenscheer in laagveengebieden wordt de soort vaak en in grotere aantallen aangetroffen. Ook op plekken met kalkrijke kwel op ogenschijnlijk minder geschikte plekken, kan de soort in grote aantallen voorkomen. Jonge exemplaren worden vaak in grote aantallen aangetroffen op draadwier. Als het water te eutroof wordt waardoor kroossoorten te uitbundig het wateroppervlak gaan afdekken en daardoor de onderwatervegetatie afsterft door te weinig licht verdwijnt de platte schijfhoren. In de wintermaanden zakken de dieren met het afsterven van de onderwatervegetatie naar de bodem.

Voor het uitvoeren van de werkzaamheden geldt:

- ✓ Bij werkzaamheden de locaties met waterplanten met eieren of individuen van platte schijfhoren ontzien.
- ✓ Beheer en onderhoud dient gericht te zijn op behoud van de soort en dan met name gericht op het duurzaam behoud van de onderwatervegetatie en op de kwaliteit daarvan. Tevens dient de kwaliteit van de watersamenstelling te worden gewaarborgd. Voorafgaand aan baggerwerkzaamheden dient daarom te worden beoordeeld of uitvoering hiervan in betreffende watergang noodzakelijk is.
- ✓ Werkzaamheden dienen vervolgens gefaseerd te worden uitgevoerd waarbij minimaal 50% per jaar van de watervegetatie en waterbodem gespaard blijft.. Hierbij ook de waardevolle locaties (waterplanten met eieren of individuen) ontzien. Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging) is het mogelijk hiervan af te wijken. De noodzaak

hiertoe dient door een ecologisch deskundige goed onderbouwd in het ecologisch werkprotocol te worden opgenomen.

Juridisch beschermde planten

Beschermde soorten planten zijn vaak gebaat bij voortzetting van het gevoerde beheer. Niet werken op locaties met beschermde vaatplanten is daarom voor deze soorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting van de bestaande situatie.

Drijvende waterweegbree

Drijvende waterweegbree groeit in uiteenlopende stilstaande of zwak stromende wateren, ondergedoken of op de oever. Drijvende waterweegbree kan zich uitbreiden via uitlopers of zaden. Op groeiplaatsen van de drijvende waterweegbree is het van belang regelmatig te baggeren om (voedselarme) abiotiek in stand te houden.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Op groeiplaatsen van beschermde soorten wordt het beheer afgestemd op de betreffende soorten. Van belang is te voorkomen dat planten met wortel en al uit de waterbodem worden getrokken.
- ✓ Bij werkzaamheden exemplaren van de soort zo veel mogelijk ontzien. Gefaseerd uitvoeren en minimaal 50% per jaar handhaven.
- ✓ Bij baggerwerkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.

Kruipend moerasscherm

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Op groeiplaatsen van beschermde soorten wordt het beheer afgestemd op de betreffende soorten.
- ✓ Bij baggerwerkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.
- ✓ Geen bagger deponeren op groeiplaatsen.

4.5.4 Snoeien en dunnen van opgaande beplanting

Deze paragraaf geeft de maatregelen voor de werkzaamheid snoeien en dunnen van houtige beplanting.

Handelingen die onder deze werkzaamheid vallen:

- toppen en snoeien van bomen;
- snoeien van struiken;
- snoeien, scheren en vlechten van heggen en hagen;
- het dunnen van houtopstanden;
- verwijderen van grote takken (onder andere knotten en kandelaberen);
- het versnipperen van snoeihout;
- beheer en onderhoud van hakhout en grienden en werkzaamheden in het kader van middenbosbeheer;
- verwijderen van niet achterstallig bosopslag in heide en venige gebieden, poelen waterbuffers/waterbergingen en (heringerichte) gebieden langs watergangen;
- het terugzetten van houtwallen tot 2 meter van de weg of het fietspad;
- verwijderen van omgewaaide, omgevallen of om geknaagde bomen die veiligheid, onderhoud, doorstroming en peilregulering hinderen/beïnvloeden;
- snoeien van houtige begroeiing langs of in gevels, (stapel)muren en oeverbeschoeiingen met basaltblokken of andere breuksteen;

Handelingen die niet onder deze werkzaamheid vallen:

- Het (gedeeltelijk) vellen of rooien van houtige begroeiingen, zoals lanen, houtwallen, struweel, hagen, singels, bomenrijen, (park)bossen, individuele, solitaire bomen.
- Het verwijderen van achterstallig bosopslag bijvoorbeeld in heide, veen en duingebieden
- Het aanleggen of verwijderen van ondergrondse (nuts)voorzieningen in houtige begroeiingen.

Voorbereiding

Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt volgens richtlijnen van paragraaf 3.4.1 (ecologisch onderzoek) onderzocht of zich op of rond het werkterrein juridisch beschermde soorten bevinden of kunnen worden verwacht.

Eveneens voorafgaand aan de werkzaamheden dient onderstaande werkwijze locatie-specifiek te worden gemaakt in de vorm van een 'ecologisch werkprotocol'. De grootte van een locatie is afhankelijk van de mate van uniformiteit in het voorkomen van soorten en de te nemen maatregelen.

ALGEMENE MAATREGELEN BIJ AANWEZIGHEID BESCHERMDE SOORTEN

Van de hieronder genoemde punten dient elk punt dat van toepassing is bij het uitvoeren van een handeling met mogelijk effect op een juridisch beschermde soort in het ecologisch werkprotocol te zijn opgenomen.

- ✓ Het ecologisch werkprotocol is leidend (zie paragraaf 3.4.3).
- ✓ Schade aan bermen, oevers, houtsingels, bosjes en solitaire bomen, bijvoorbeeld door insporing, wordt voorkomen.

- ✓ Met machines en voertuigen wordt stapvoets (< 5 km/u) gereden, zodat dieren zo veel mogelijk kunnen wegluchten. Er wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.

Het uitvoerend personeel dient te allen tijde te letten op alarmerende vogels en hun nesten. Dit is noodzakelijk omdat het locatiebezoek enkele dagen voor het uitvoeren van een werkzaamheid kan zijn uitgevoerd, omdat er broedvogels zijn gemist bij het locatiebezoek en omdat bij toepassing van de habitatbenadering onder bepaalde omstandigheden locatiebezoek niet is verplicht. Als nesten worden gevonden of vermoed dient minimaal 10 meter vegetatie rondom het nest te worden gespaard. De nesten worden ook geregistreerd voor eventueel een tweede maaironde en/of jaarrond beschermde status (NDFF).

- ✓ De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie waar dieren de werklocatie kunnen verlaten en voldoende dekking en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- ✓ Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden in het donker worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en wordt uitstraling naar de omgeving voorkomen.
- ✓ Het natuurvriendelijke materieel wordt ingezet op die plekken waar de ecologische winst het grootste is en waar mogelijk worden sparende technieken (bijv. inzet banden met lage spanning) toegepast.
- ✓ Stamhout en grote takken mogen in de houtopstand achterblijven, mits op rillen gelegd, en op die plek geen andere beschermde planten of dieren een verblijfplaats hebben. Takken en versnipperd hout dienen te worden afgevoerd.

SOORTGEBONDEN MAATREGELEN

Vogels

Het gaat hierbij met name om de zangvogels, spechten, duiven, roofvogels en uilen. Nestgelegenheid is aanwezig hoog in de kroon (roofvogels), in holtes (uilen, spechten, zangvogels) of op tal van grotere en kleinere takken (zangvogels, duiven, roofvogels). Voedsel is aanwezig in de vorm van andere vogels, kleine zoogdieren, vliegende insecten, kevers en larven, vruchten en noten. Ook bieden bomen en struiken beschutting, schuil-, roest- en slaappleatsen.

Alle vogelsoorten

Werk bij voorkeur buiten de kwetsbare periode.

De Omgevingswet kent géén standaardperiode voor het broedseizoen. Het zwaartepunt van het broedseizoen ligt in de periode van 15 maart t/m 15 juli, maar dat kan verschillen per soort en per jaar. Er hoeft alleen rekening te worden gehouden met deze periode indien er sprake is van (een) broedgeval(len).

Broedende vogels, in gebruik zijnde nesten (vanaf het moment van nestbouw t/m de periode van het nest als rustplaats voor pullen) en aanwezige eieren mogen niet worden verstoord en dienen te worden gespaard. Ook buiten het reguliere broedseizoen.

Bij werken binnen de kwetsbare periode op locaties waar broedende vogels kunnen worden aangetroffen is locatiebezoek verplicht. Dit moet worden uitgevoerd of gecoördineerd door een ecologische deskundige. Actieve nesten moeten worden gemarkeerd (mag digitaal) en rond een nest moet rondom minimaal 10 meter vegetatie met voor nestvlinders voldoende dekking en foerageermogelijkheden worden gespaard. De markering wordt direct na het maaien verwijderd.

Het periodiek afzetten of terugbrengen van houtige begroeiing wordt gefaseerd uitgevoerd. Hierbij wordt maximaal 30% van het (lijn)element per jaar teruggebracht en blijven er in de directe omgeving voldoende alternatieve broedmogelijkheden beschikbaar.

Jaarrond beschermde nesten

Een aantal soorten vogels heeft jaarrond beschermde nesten. Bijlage 6 bevat de lijst die beschikbaar is gesteld op de website van RVO, maar sommige provincies hebben eigen lijsten. In dat geval moet de provinciale lijst worden aangehouden. Zie paragraaf 4.4 voor een toelichting.

Naast nesten moet ook essentieel leefgebied waarvoor geen alternatief in de omgeving is behouden blijven.

Het gaat specifiek om:

- Roestplekken ransuil
- Bomen/struiken die een essentiële functie (broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) voor zeldzame soorten vervullen dienen in voldoende mate behouden te blijven. Dit dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Als leidraad kan de jaarrond beschermde vogellijst van de desbetreffende provincie of het Rijk worden gehanteerd hiervoor.

Huismus en ringmus

Struiken die worden gebruikt als vaste rust- en schuillocatie en daarmee een essentieel onderdeel vormen van het leefgebied worden gemarkeerd (fysiek of digitaal) en behouden. Snoei van dergelijke begroeiing wordt zo uitgevoerd dat deze als rust- en schuilfunctie behouden blijven

Steenuil

Knot- en fruitbomen die deel uitmaken van essentieel leefgebied van steenuil worden gefaseerd gesnoeid, waarbij per jaar in een bomenrij maximaal 50% van de bomen wordt geknot en oude fruitbomen behouden blijven.

Vleermuizen

Voor alle Nederlandse vleermuissoorten zijn bomen van belang in hun leefgebied. Sommige soorten gebruiken bomen als rustplaats (spechtenholtes, rottingsgaten, scheuren, overige holtes en loshangend schors) of om hun jongen groot te brengen. Ook voor voedsel zijn vleermuizen afhankelijk van bomen omdat in de buurt van bomen veel vliegende insecten aanwezig zijn. Bomen zorgen ook voor beschutting tegen de wind waardoor kleinere soorten via de luwte van de bomen de voedselgebieden kunnen bereiken (vliegroutes).

Maatregelen

Als de werkzaamheden invloed kunnen hebben op kraam-, paar-, of winterverblijven of vliegroutes van vleermuizen, dan dient het werkgebied te worden onderzocht op het voorkomen daarvan conform het meest recente onderzoeksprotocol. Indien deze aanwezig zijn, wordt in overleg met een ecologisch deskundige het ecologisch werkprotocol zo opgesteld dat schade wordt voorkomen en dat de functionaliteit van het leefgebied behouden blijft. Daarom dient ook aantasting van foerageergebieden en vliegroutes van vleermuizen te worden vermeden.

Voorkeursoptie: Dunnen en/of snoeien van bomen met rust- en voortplantingsplaatsen van vleermuizen wordt uitgevoerd buiten de kwetsbare periode van de betreffende soort en het type verblijfplaats.

Optie 2: Wanneer dit een jaarrond beperking van uit te voeren werkzaamheden oplevert, of in combinatie met kwetsbare periodes van andere soorten onuitvoerbaar is, dienen werkzaamheden te worden uitgevoerd in de periode van half augustus t/m oktober. Hierbij blijven bomen met zomer-, paar-, kraam- en/of winterverblijven, bomen met voor vleermuizen geschikte holtes en bomen in de directe omgeving van deze verblijven behouden en functioneel voor vleermuizen (behoud van beschutting/buffering van rust- en voortplantingsplaats en behoud van de aanvliegroute).

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ *Behoud altijd bomen met geschikte holtes of spleten voor vleermuizen en bomen in de directe omgeving hiervan.*
Dit geldt ook voor houtige begroeiing rondom een water dat als essentieel foerageergebied wordt gebruikt en houtige begroeiing die als essentiële vliegroute wordt gebruikt.
- ✓ *Behoud het klimaat rondom winterverblijven (in gebouwen) en zwermlocaties.*
Snoeien of terugzetten van begroeiing dient het klimaat op deze locaties niet aan te tasten.
- ✓ *Behoud essentiële vliegroutes.*
Het dunnen en/of afzetten van singels en houtwallen bij een essentiële vliegroute en/of foerageerlocatie dient gefaseerd te worden uitgevoerd. Maximaal 30% per jaar verwijderen, verspreid over de beplanting, zodat er geen gaten groter dan 7m ontstaan tussen opgaande begroeiing hoger dan 2 meter.
- ✓ *Werk tussen zonsondergang en zonsondergang.*
Werkzaamheden worden in leefgebied van vleermuizen tijdens de actieve periode van vleermuizen niet uitgevoerd tussen zonsondergang en zonsondergang in de buurt van kraam-, winter-, zomer- of paarverblijf, essentiële vlieg- of migratieroutes en foerageergebied in verband met licht- of geluidsoverlast.

Overige juridisch beschermde zoogdieren

Een groot aantal soorten zoogdieren maakt gebruik van houtige begroeiingen als onderdeel van hun leefgebied. Tevens zijn er rust- en voortplantingsplaatsen te vinden in de vorm van holen in de grond (muizen, das), holtes in bomen (marterachtigen), nesten in bomen (eekhoorns) of struiken (eikelmuis/hazelmuis) of hopen van takken en stammen en/of kruidig materiaal (bever). Houtige begroeiingen bieden ook beschutting en zorgt voor voedsel.

Alle soorten

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied.

Optie 2: Indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de soort specifieke kwetsbare periode, dan:

- ✓ dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving waar mogelijk voorkomen te worden
- ✓ mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt maken van essentieel leefgebied

Bever, das en otter

- ✓ Essentiële onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en worden niet aangetast. Naast burchten en hollen waar dieren verblijven gaat het hier om essentiële routes die worden gebruikt en/of essentiële foerageergebieden. Deze essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Verstoring dient te worden voorkomen door het bepalen van een verstoringvrije afstand door een ecologisch deskundige.
- ✓ Binnen de verstoringvrijezone kan met handgereedschap worden gewerkt indien werkzaamheden overdag en buiten de kwetsbare voortplantingsperiode worden uitgevoerd. De voortplantingsperiode van de otter is van april tot en met augustus, die van de bever van mei tot en met augustus en die van de das van december tot en met juni. Binnen de beschermingszone blijven bomen en struiken in de directe omgeving van de burcht of hol van das, bever en otter zoveel mogelijk staan. Wissels en ingangen van de burcht blijven vrij van takken en stammen. Daarnaast is voor bever van belang dat wintervoorraden takken niet worden weggehaald.
Het verwijderen van één of enkele bomen in essentieel leefgebied van deze soorten is toegestaan, mits voldoende dekking aanwezig blijft en voor bever voldoende voedselbomen gehandhaafd blijven. De velrichting is van de burcht/hol af.
- ✓ Voor recente dassen- en beveractiviteit in spoor- en wegtaluds en waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/hollen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage B. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Boommarter, bunzing, egel, hermelijn, molmuis, ondergrondse woelmuis, tweekleurige bosspitsmuis, steenmarter en wezel (voor zover niet provinciaal vrijgesteld)

Voor het uitvoeren van de werkzaamheden geldt:

- ✓ Bomen met geschikte hollen voor deze soorten en de bomen die benodigd zijn voor het functioneel blijven voor deze soorten worden gespaard.
- ✓ Hollen in de grond blijven onaangestast.
- ✓ Takkenrillen worden alleen weggehaald indien er voldoende alternatieve verblijfsmogelijkheden zijn voor deze soorten.
- ✓ In het leefgebied van hermelijn, wezel, bunzing en egel dient tijdens en na snoeiwerkzaamheden voldoende dekking aanwezig te blijven. Vrijkomend

snoeimateriaal kan in het leefgebied van deze soorten worden achtergelaten en op takkenrillen worden gelegd.

- ✓ Bewoonde nesten worden alleen beschadigd of vernietigd als dit voor de werkzaamheden onvermijdelijk is, enkel nadat een ecologisch deskundige heeft vastgesteld dat er in de omgeving voldoende alternatieve nestgelegenheid is. Beschadigen of vernietigen van bewoonde nesten gebeurt nooit tijdens de kraamperiode.

Voorkeursoptie: bij aanwezigheid van verblijfplaatsen dienen de werkzaamheden uitgevoerd te worden buiten de kwetsbare periode. Dit is de kraamperiode van maart t/m augustus en voor egel daarnaast de winterrustperiode van november t/m maart) geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. Dit wordt bepaald/gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Voorbeelden hiervan zijn bomen met holtes en de directe omgeving van deze bomen, holen in de grond en houtige begroeiing die als schuilplaats, verbindingzone of foerageergebied dient.

Optie 2: indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de kwetsbare periode dan:

- ✓ Dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving waar mogelijk voorkomen te worden.
- ✓ Mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt maken van essentieel leefgebied.

Grote bosmuis

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. Dit wordt bepaald/gemarkeerd door een ecologisch deskundige. De kwetsbare periode is 1 december t/m 1 maart.

Optie 2: indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de kwetsbare periode dan:

- ✓ Struweel en struweelrijke bosranden gefaseerd afzetten, waarbij per jaar niet meer dan een kwart wordt afgezet verspreid over het gebied (bij voorkeur in stukken van 25 meter) en er bovendien voor wordt gezorgd dat voldoende struweel als leefgebied overblijft.
- ✓ De ecologisch deskundige geeft in het ecologisch werkprotocol beargumenteerd aan wat in die specifiek terreinsituatie voldoende overblijvend struweel is.

Eikelmuis en hazelmuis

Werken kan na de winterslaap en voor de voortplantingstijd (dus van 1 april tot 1 mei) en aan het eind van de voortplantingstijd (1 oktober tot 1 december). Bodemnesten worden gespaard door vegetatie niet laag bij de grond weg te maaien. In het leefgebied van deze soorten (in ieder geval binnen 300m van het nest) dient voldoende structuur en dekking aanwezig te blijven. Het beheer van deze gebieden dient te worden aangepast aan de ecologische vereisten van eikelmuis en hazelmuis.

Eekhoorn (voor zover niet provinciaal vrijgesteld)

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode (de voortplantingsperiode van januari t/m augustus) geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. Dit wordt bepaald/gemarkeerd door een ecologisch deskundige.

Optie 2: indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de kwetsbare periode, dan:

- ✓ dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving waar mogelijk voorkomen te worden
- ✓ mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt maken van essentieel leefgebied

Voor het uitvoeren van werkzaamheden onder de voorkeursoptie en optie 2 geldt:

- ✓ Bomen met eekhoornnesten, boomholtes, bolnesten en voedselbomen worden ongemoeid gelaten
- ✓ Verstoring wordt voorkomen, bijv. door op afstand te werken
- ✓ Reservenesten van eekhoorn mogen alleen worden verwijderd wanneer door een ecologisch deskundige is vastgesteld dat het nest niet in gebruik is en in de omgeving voldoende alternatieve nestmogelijkheden beschikbaar zijn
- ✓ Een enkele voedselboom kan worden verwijderd, afhankelijk van overblijvende voedselbomen en populatiegrootte

Hertachtigen en zwijnen

In nulstandbeheergebieden voor wilde zwijnen hoeven geen extra maatregelen te worden genomen. In overige gebieden geldt het volgende:

Voorkeursoptie: geen werkzaamheden uitvoeren in essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties). Deze onderdelen markeren door gebruik te maken van een beschermingszone op basis van functionaliteit en de verstoringvrije afstand (bv. op basis van bestaande zonering van rustgebieden).

- ✓ Werken buiten de kwetsbare periode (kraamperiode) nabij rust- en voortplantingsplaatsen. De kraamperiode is van edelhert en damhert in mei en juni en van wild zwijn in maart en april. In essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties) de werkzaamheden faseren waarbij maximaal 30% van de houtige vegetatie wordt bewerkt.
- ✓ In de soortspecifieke paarperiode worden geen werkzaamheden verricht op foerageerlocaties en migratieroutes die in deze periode worden gebruikt.

Optie 2: werkzaamheden die kleinschalig, kortdurend en weinig verstorend zijn en het gebruik door de soort niet belemmeren kunnen overdag worden uitgevoerd.

Juridisch beschermde amfibieën en reptielen

Het leefgebied van amfibieën bevindt zich rondom geschikt voortplantingswater. Heggen, bosjes, houtwallen bieden schuilmogelijkheden, voedsel en overwinteringsmogelijkheden. Voor reptielen is houtige begroeiing met name van belang in combinatie met open zonnige terreinen. Opslag en struiken bieden een veilig onderkomen tijdens het zonnen op open plekken en zijn tevens van belang voor de voedselvoorziening. Ook worden ruimtes tussen de wortels van bomen en struiken gebruikt als overwinteringslocatie.

Alle soorten

Voorkeursoptie: werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de actieve periode van de soort. Globaal is de werkperiode van half augustus t/m september of in het begin van de voortplanting, dat is in april en mei. Als het geen houtige begroeiing langs het voortplantingswater betreft, mag voor amfibieën ook gewerkt worden in de

voortplantingsperiode van de betrokken soort. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

- ✓ Een ecologisch deskundige dient de essentiële leefgebieden te bepalen en te markeren. Het betreft zowel voortplantingsplaatsen als winterrustgebieden (incl. houtrillen, boomstronken en bladhopen).

Optie 2: Werkzaamheden met een aantoonbare noodzaak in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen in de actieve periode gefaseerd uitvoeren.

- ✓ Werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd wanneer aanwezige schuilmogelijkheden en dekking voor amfibieën en reptielen en voor reptielen aanwezige structuurrijke vegetatie met open plekken aanwezig blijven. Vertrapping of stuk rijden van deze delen dient te worden voorkomen.
- ✓ In het leefgebied van amfibieën en reptielen moet in de winterrustperiode (oktober t/m maart) de bodem intact gelaten worden (geen beroering, bodemverdichting of stobben uitfrozen) en dienen houtrillen, boomstronken en bladhopen te worden ontzien.
- ✓ Jaarlijks mag maximaal 30% van het essentieel leefgebied worden bewerkt. Daar waar kritische soorten voorkomen, wordt landhabitat in de winterperiode óf geheel ontzien óf worden werkzaamheden in handkracht uitgevoerd. Daarbij wordt bodemverwonding door spoorvorming of het uitslepen van bomen voorkomen.

Boomkikker

Werkzaamheden worden uitgevoerd in de winterrustperiode, dit is van november t/m januari.

Voor het uitvoeren van de werkzaamheden geldt:

- ✓ Begroeiing wordt gefaseerd afgezet ter verjonging: maximaal 30% van het leefgebied per jaar bewerken waarbij zowel volgroeide bomen en struweel op zonnige plaatsen behouden blijven.
- ✓ Verdichting van de bodem dient te worden voorkomen.

Vroedmeesterpad en heikikker

Werkzaamheden worden uitgevoerd in de periode half augustus t/m september.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Schuilmogelijkheden en dekking dienen aanwezig te blijven. Dit betekent dat er gefaseerd gewerkt moet worden: maximaal 30% van het essentiële leefgebied per jaar snoeien of afzetten.

Ringslang

Werkzaamheden worden uitgevoerd in de winterrustperiode, dit is van oktober t/m maart:

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Broeihopen van ringslang sparen.

Juridisch beschermde vlinders

Voor veel vlindersoorten zijn bosschages en bosrand deel van het leefgebied, veelal vanwege windluwte en temperatuurbuffering, maar soms ook vanwege waardplanten (bv. eik, iep, kamperfoelie, sleedoorn) en nectarplanten. Voor soorten als sleedoornpage, bruine eikenpage, iepenpage, grote vos, grote weerschijnvlinder en kleine ijsvogelvlinder zijn bomen en struiken essentieel voor het voortbestaan. Eitjes

worden afgezet op takken of bladeren en de rupsen voeden zich met de bladeren van de waardplant. In de strooisellaag kunnen poppen aanwezig zijn. Teunisbloempijlstaart komt voor op kruidige vegetatie in open plekken van het bos; deze soort wordt behandeld in 4.5.2.

Beheer moet zorgen voor behoud van structuurelementen zoals lichtplekken, struweel, boomstronken, specifieke boom- of struiken waar vlinders van afhankelijk zijn (voedsel, paring), hellingsgraad. En voor behoud van waardplanten en nectarplanten.

Alle soorten

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Geen werkzaamheden uitvoeren met negatieve effecten op waardplanten (bomen, struiken) met poppen, rupsen of eitjes en essentiële voedselplanten van beschermde vlinders. Zorg bij kap en snoeien van omliggende houtige vegetatie die voor windluwte en temperatuurbuffering zorgt, dat deze functie behouden blijft. Een ecologisch deskundige dient de delen die dienen te worden ontzien te markeren.
- ✓ Voedsel- en waardplanten zijn soms gebaat bij enige vorm van beheer. Niet werken op locaties met deze planten is daarom voor deze soorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting of verbetering van de bestaande situatie.

Kleine ijsvogelvlinder

Snoeien, afzetten, kappen van waardenbomen en -struiken (zoals kamperfoelie) in de winterperiode (november – februari) uitvoeren. Onderstaande maatregelen dienen te worden begeleid door een ecologisch deskundige op het gebied van vlinders.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ De strooisellaag dient beschermd te worden.
- ✓ Gebruik rijplaten en/of handgereedschap.
- ✓ Er dient voldoende resterende geschikte begroeiing in leefgebied aanwezig te blijven voor ei-leg eerstvolgende seizoen.

Sleedoornpage, bruine eikenpage, iepenpage en grote weerschijnvlinder

Voorkeursoptie: Werkzaamheden uitvoeren als de poppen in de strooisellaag aanwezig zijn (grofweg mei t/m september, verschilt enigszins per soort en per jaar).

Onderstaande maatregelen dienen te worden begeleid door een ecologisch deskundige op het gebied van vlinders.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ De strooisellaag met poppen dient beschermd te worden. Gebruik rijplaten of handgereedschap.

Optie 2: werkzaamheden worden uitgevoerd in de winterperiode (november t/m februari). Onderstaande maatregelen dienen te worden begeleid door een ecologisch deskundige op het gebied van vlinders.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Takken met eitjes of rupsen worden gespaard.
- ✓ Snoeiwerkzaamheden dienen gefaseerd te worden uitgevoerd, waarbij maximaal 30% per jaar wordt gesnoeid en er permanent voldoende geschikt soortspecifiek struweel (waardenbomen/-struiken) in leefgebied aanwezig blijft voor ei-leg in het eerstvolgende seizoen.

Grote vos

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Onderstaande maatregelen dienen te worden begeleid door een ecologisch deskundige op het gebied van vlinders.
- ✓ Waardbomen (vooral iep, ook zoete kers, populier en sommige wilgensoorten) met eieren en rupsen sparen in periode eind april t/m half juli, mits waardbomen niet als overwinteringslocatie worden gebruikt (veelal holle bomen).
- ✓ Holle bomen en houtstapels in leefgebied van deze soort in de winter ontzien vanwege mogelijkheden voor overwintering door volwassen vlinders.

Pimpernelblauwtje en spiegeldikkopje

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie dooreen ecologisch deskundige.
- ✓ Gesnoeid materiaal wordt tussen het struweel gelegd ter bevordering van het leefgebied van knooppieren (waardmieren van donker pimpernelblauwtje).

Juridisch beschermde libellen

Bomen en struiken bieden beschutting en jachtgebied (kleinere insecten). Dit kan gaan om bomen en struiken vlak bij de oever, maar ook op grotere afstand daarvan. Bomen en struiken kunnen ook een slaapfunctie voor soorten als speerwaterjuffer en bosbeekjuffer hebben. Daarnaast kunnen wortels in de oeverzone van belang zijn als voortplantingsplek met ei-afzet, of als opgroeigebied van de larven. Beheer moet zorgen voor behoud van milieucondities en behoud van structurelementen. Open landschap openhouden en bij beschaduwde beken zorgen voor schaduw. Voor imago's dienen voldoende schuil- en voedselmogelijkheid aanwezig te blijven.

Alle soorten

Werkzaamheden worden in de periode oktober t/m april te worden uitgevoerd, dit is buiten de vliegperiode van libellen.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ In leefgebied van beschermde libellensoorten worden geen essentiële locaties gekapt. Een ecologisch deskundige dient te bepalen welke elementen dit zijn.
- ✓ Kap van enkele bomen of struiken is toegestaan, mits voldoende schuil- en voedselmogelijkheid en de karakteristieken van het voortplantingswater behouden blijven.

Gewone bronlibel, gaffellibel en gevlekte glaslibel

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie dooreen ecologisch deskundige.

Juridisch beschermde kevers

Het gaat om het vliegend hert en vermiljoenkever. Vliegend hert komt voor op veelal eiken met witrot aan de randen of open plekken in het bos. De vermiljoenkever komt voor onder de schors van veelal populieren. Beide soorten zijn jaarrond aanwezig doordat de larven meerdere jaren in het hout verblijven.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Behoud (dode of kwijnende) bomen (waar dit kan zonder de veiligheid in gevaar te brengen), takkenrillen en dood hout waar de vermiljoenkever en het vliegend hert gebruik van maken. Een ecologisch deskundige bepaalt de beschermingszone.
- ✓ Staand dood hout dat om veiligheidsredenen wordt verwijderd ter plekke laten liggen of transporteren naar een nabije locatie. De stam blijft functioneel voor de kevers.

Juridisch beschermde planten

Voor beschermde planten moet bij werkzaamheden aan houtige begroeiing de groeiplaats en abiotische factoren behouden blijven. Beschermde planten die voorkomen in houtopstanden zijn uiterst zeldzaam en komen slechts op enkele plekken in Nederland voor. Voorbeelden van dergelijke soorten zijn bosdravik, bosboterbloem, wolfskers, dennenorchis, geelgroene wespenorchis, peperboompje, steenbraam en stofzaad.

Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting of verbetering van de bestaande situatie.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Groeiplaatsen worden gemarkeerd. Beschadiging van deze groeiplaatsen en bodemverdichting wordt vermeden.
- ✓ Stammen en snoeiafval worden niet gedeponeerd op groeiplaatsen van deze soorten
- ✓ Het beheer is erop gericht de abiotische factoren, die de plant nodig heeft, te behouden of de verbeteren.

4.5.5 Onderhoud waterkeringen, duikers, kaden (incl. herprofilering) en kunstwerken

Deze paragraaf geeft de maatregelen voor de werkzaamheid onderhoud aan waterkeringen, kunstwerken, oevers, onderhoudspaden en kaden.

Handelingen die onder deze werkzaamheid vallen:

- Regulier en periodiek onderhoud en herstelwerkzaamheden aan waterkeringen, kaden, oevers en waterzuiveringsinstallaties.
- Regulier en periodiek onderhoud en herstelwerkzaamheden aan kunstwerken zoals duikers, stuwen, vispassages, spindels, drempels, zandvang, vuilvang, in- en uitstroomvoorzieningen, rasters, loopplanken en -stroken, faunavoorzieningen, stapelmuren en andere kunstwerken in het beheer bij de waterschappen, inclusief (deels) vervangen.
- Aanvullen met grond van gaten en verzakkingen.
- Aanvullen oeverbeschoeiing met basaltstenen.
- Doorspuiten van duikers.
- Kleinschalig beheer en onderhoud aan duikers en steigers.
- Onderhoud en herstelwerkzaamheden aan beschoeiingen en oevers.
- Aanplanten of steken van helm, riet en rijshout.
- Herstellen van verzakking, uitspoeling, erosie, waterkeringen, kaden en onderhoudspaden inclusief het dichten van oeverholten en dassenpijpen.
- Herprofilen van oevers voor zover gericht op het handhaven van de bestaande situatie.
- Het herstel/ functioneel houden van hekken, (wild)rasters, faunavoorzieningen en amfibieflappen.
- Het plaatsen, repareren en/of functioneel houden van terrein-, weg- en waterwegmeubilair zoals b.v. peilbuizen en meetschalen.

Handelingen die niet onder deze werkzaamheid vallen:

- Grootschalig incidenteel of achterstallig onderhoud.
- Herprofilering van oevers en kaden voor zover niet gericht op het handhaven van de bestaande situatie.
- Vernieuwen en vervangen van beschoeiing.

Voorbereiding

Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt volgens richtlijnen van paragraaf 3.4.1 (ecologisch onderzoek) onderzocht of zich op of rond het werkterrein juridisch beschermde soorten bevinden of kunnen worden verwacht.

Eveneens voorafgaand aan de werkzaamheden dient onderstaande werkwijze locatie-specifiek te worden gemaakt in de vorm van een 'ecologisch werkprotocol'. De grootte van een locatie is afhankelijk van de mate van uniformiteit in het voorkomen van soorten en de te nemen maatregelen.

ALGEMENE MAATREGELEN BIJ AANWEZIGHEID BESCHERMDE SOORTEN

Van de hieronder genoemde punten dient elk punt dat van toepassing is bij het uitvoeren van een handeling met mogelijk effect op een juridisch beschermde soort in het ecologisch werkprotocol te zijn opgenomen.

- ✓ Het ecologisch werkprotocol is leidend (zie paragraaf 3.4.3).

- ✓ Schade aan bermen, oevers, houtsingels, bosjes en solitaire bomen, bijvoorbeeld door insporing, wordt voorkomen.
- ✓ Met machines en voertuigen wordt stapvoets (< 5 km/u) gereden of gevaren, zodat dieren zo veel mogelijk kunnen wegvlugten. Er wordt gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- ✓ Het uitvoerend personeel dient te allen tijde te letten op alarmerende vogels en hun nesten. Dit is noodzakelijk omdat het locatiebezoek enkele dagen voor het uitvoeren van een werkzaamheid kan zijn uitgevoerd, omdat er broedvogels zijn gemist bij het locatiebezoek en omdat bij toepassing van de habitatbenadering onder bepaalde omstandigheden locatiebezoek niet is verplicht. Als nesten worden gevonden of vermoed dient minimaal 10 meter vegetatie rondom het nest te worden gespaard. De nesten worden ook geregistreerd voor eventueel een tweede maaironde en/of jaarrond beschermde status (NDFP).
- ✓ De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie waar dieren de werklocatie kunnen verlaten en voldoende dekking en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- ✓ Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden in het donker worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en wordt uitstraling naar de omgeving voorkomen.
- ✓ Het natuurvriendelijke materieel wordt ingezet op die plekken waar de ecologische winst het grootste is en waar mogelijk worden sparende technieken (bijv. inzet banden met lage spanning) toegepast. De klepelmaaier mag alleen onder strikte voorwaarden worden gebruikt (zie bijlage 7).
- ✓ Het onderhoud van faunatunnels dient buiten de migratieperiode uitgevoerd te worden. De migratieperiode is afhankelijk van de doelsoort(en) maar zal meestal zijn in maart en april en van september t/m half november. Geleidingsschermen worden periodiek onderhouden, waarbij vegetatie die dreigt over te hangen wordt verwijderd en de loopstrook langs het scherm toegankelijk is voor amfibieën. De intensiteit van het onderhoud zal ook afhankelijk zijn van de bodem en vegetatietypen en dient bepaald te worden door een ecologisch deskundige.

SOORTGEBONDEN MAATREGELEN

Vogels

Alle vogelsoorten

Werk bij voorkeur buiten de kwetsbare periode.

De Omgevingswet kent géén standaardperiode voor het broedseizoen. Het zwaartepunt van het broedseizoen ligt in de periode van 15 maart tot 15 juli, maar dat kan verschillen

per soort en per jaar. Er hoeft alleen rekening te worden gehouden met deze periode indien er sprake is van (een) broedgeval(len).

Broedende vogels, in gebruik zijnde nesten (vanaf het moment van nestbouw t/m de periode van het nest als rustplaats voor pullen) en aanwezige eieren mogen niet worden verstoord en dienen te worden gespaard. Ook buiten het reguliere broedseizoen.

Bij werken binnen de kwetsbare periode op locaties waar broedende vogels kunnen worden aangetroffen is locatiebezoek verplicht. Dit moet worden uitgevoerd of gecoördineerd door een ecologische deskundige. Actieve nesten moeten worden gemarkeerd (mag digitaal) en rond een nest moet rondom minimaal 10 meter vegetatie met voor nestvlinders voldoende dekking en foerageermogelijkheden worden gespaard. De markering wordt direct na het maaien verwijderd.

IJsvogel/oeverwaluw

Beschadiging van nesten door werkzaamheden wordt jaarrond voorkomen.

Juridisch beschermde zoogdieren

Watergangen en kerende voorzieningen kunnen onderdeel vormen van het leefgebied van kleine zoogdieren als (woel)muizen, (water)spitsmuizen, marterachtigen zoals steen- en boommarter, otter, das en van de bever. Verblijven betreffen bijvoorbeeld muizenholen en burchten van dassen en bevers. Voor met name waterspitsmuis, otter en bever is het water zelf ook belangrijk onderdeel van het leefgebied.

Alle soorten

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied.

Optie 2: Indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de soort specifieke kwetsbare periode, dan:

- ✓ dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving waar mogelijk voorkomen te worden
- ✓ mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt maken van essentieel leefgebied

Bever, das en otter

- ✓ Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in het essentiële leefgebied van bever en otter.
- ✓ Bij rust- en voortplantingsplaatsen worden werkzaamheden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare periode van de bever is van mei tot en met augustus en die van de otter van april tot en met augustus. Beschermingszone en aanpak op basis van behoud functionaliteit dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Niet werken vanaf de oever waarin zich een hol of burcht bevindt, in de periode net voor en na de zonsondergang dan wel zonsopkomst of bij ijsgang.
- ✓ (Maai)beheer dient gericht te zijn op behoud van de leefomgeving door gefaseerd te werken in tijd in ruimte met behoud van essentiële foerageerlocaties. Werkzaamheden worden overdag uitgevoerd. Werkzaamheden binnen de beschermingszone zijn toegestaan buiten de kwetsbare periode wanneer er met handkracht wordt gewerkt. Binnen de kwetsbare periode zijn werkzaamheden binnen 20 meter van een

beverburcht uitsluitend toegestaan wanneer een ecologisch deskundige onderbouwd heeft aangegeven dat hiervan geen versturende werking uitgaat.

- ✓ Voor recente dassen- en beveractiviteit in waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/hollen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage 8. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Waterspitsmuis

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ In het leefgebied van de waterspitsmuis vinden werkzaamheden plaats vanaf een kant met ongeschikt habitat voor de waterspitsmuis. Dit alleen waar dit mogelijk is (i.v.m. bereikbaarheid, eigendomssituatie) en alleen als er aan één kant duidelijk minder geschikt leefgebied heeft.
- ✓ Vertroebeling van het water dient zoveel mogelijk voorkomen te worden.
- ✓ Als de oever leefgebied is van de waterspitsmuis dienen de werkzaamheden zo te worden uitgevoerd dat de oevers niet worden beschadigd.
- ✓ Werkmaterieel wordt niet in de leefgebieden van de waterspitsmuis geplaatst.

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode (de voortplantingsperiode van april t/m augustus en de winterrustperiode van december t/m februari) geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. De kwetsbare perioden zijn de voortplantingsperiode van april t/m augustus en de winterrustperiode van december t/m februari.

Optie 2: Indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de kwetsbare periode, dan gelden de volgende voorwaarden voor het uitvoeren van de werkzaamheden:

- ✓ Dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving voorkomen te worden.
- ✓ Mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt worden van essentieel leefgebied.

Noordse woelmuis

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Als de oever leefgebied is van de noordse woelmuis dienen de werkzaamheden zo te worden uitgevoerd dat de oevers niet worden beschadigd.
- ✓ Werkmaterieel wordt niet in de leefgebieden van de noordse woelmuis geplaatst.

Voorkeursoptie: in de kwetsbare periode geen werkzaamheden uitvoeren in essentieel leefgebied. Dit wordt bepaald/gemarkeerd door een ecologisch deskundige. De maanden september en oktober zijn de minst kwetsbare periode, na de voortplanting en voor de winterrust. Wanneer in de winter het voorkomen van noordse woelmuis kan

worden uitgesloten omdat het perceel te nat is, mogen werkzaamheden ook in de winterperiode worden uitgevoerd.

Optie 2: Indien werkzaamheden toch moeten worden uitgevoerd in de kwetsbare periode, dan:

- ✓ Dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving waar mogelijk voorkomen te worden.
- ✓ Mogen werkzaamheden niet leiden tot het ongeschikt worden van essentieel leefgebied.

Juridisch beschermde amfibieën

Voor alle amfibieënsoorten is water van belang voor de voortplanting. Eitjes, en bij vuursalamander en vroedmeesterpad larven, worden afgezet in tal van waterlichamen, vennen, poelen, ondiepe plassen, afgesloten rivierarmen, sloten etc., elke soort heeft zo zijn voorkeur. De meeste soorten hebben met name een binding met het water gedurende de voortplantingsperiode. Diverse soorten overwinteren echter ook in diepere delen van waterlichamen. Rondom voortplantingswater van amfibieën maken oevers essentieel onderdeel uit van het leefgebied. Soorten vinden hier beschutting in vegetatie en voedsel.

Alle soorten

Voorkeursoptie: werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de actieve periode van de soort. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige:

- ✓ Voor soorten die in het water overwinteren onderhoud uitvoeren buiten kwetsbare perioden. De kwetsbare perioden zijn de voortplantings- en overwinteringsperiode van november t/m augustus. De voorkeursperiode is september en oktober.
- ✓ Bij soorten die niet overwinteren in het water zoals heikikker, kamsalamander en rugstreeppad geldt enkel de voortplantingsperiode als kwetsbare periode. De voortplantingsperiode is van april t/m augustus.

Optie 2: In geval van aantoonbare noodzaak (bijv. doorspuiten van duikers om de doorstroming veilig te stellen) in essentieel leefgebied van amfibieën in de kwetsbare periode werkzaamheden gefaseerd uitvoeren:

- ✓ behoud van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen)

Juridisch beschermde reptielen

Voor adder, gladde slang, levendbarende hagedis, zandhagedis en ringslang zijn oeverzones en vochtige randzones relevant als voortplantingslocatie. Op oevers gaat het om rust- en zonlocaties. Wateren vormen voor verschillende soorten foerageergebied.

Alle soorten

Voorkeursoptie: werkzaamheden worden uitgevoerd in de winterrustperiode, dit is van oktober t/m maart:

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Broeihopen van ringslang sparen.
- ✓ Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen.

- ✓ Minimaal 25% van de vegetatie blijft jaarlijks gehandhaafd bijvoorbeeld in stroken. Elk jaar een andere 25%.

Optie 2: In geval van aantoonbare noodzaak in essentieel leefgebied in de kwetsbare periode werkzaamheden als volgt uitvoeren:

- ✓ Oevers die worden gebruikt als zon- en rustlocatie of in gebruik zijn als voortplantingsbiotoop worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Werkzaamheden worden niet in dit leefgebied uitgevoerd.
- ✓ Er wordt gewerkt bij een temperatuur boven de 15 graden Celsius zodat dieren kunnen vluchten.
- ✓ De werkrichting is dusdanig dat er vluchtmogelijkheden zijn.
- ✓ Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen. Minimaal 25% van de vegetatie blijft jaarlijks gehandhaafd, bijvoorbeeld in stroken. Ieder jaar een andere 25%.
- ✓ Materieel dient niet op gemarkeerde oevers te worden gedeponeerd.
- ✓ Broeihopen van ringslang sparen.

Juridisch beschermde vissen

Onder de Omgevingswet vallen enkele soorten die gerelateerd zijn aan snelstromend water of beken: beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver en kwabaal. Kwabaal komt ook in meren voor. Ondiepe warme delen zijn veelal van belang voor de voortplanting. Stenen en grind op de bodem worden benut voor de voortplanting. Aanwezigheid van slib en detritusbanken is van belang voor het opgroeien van de larven van beekprik. De grote modderkruiper komt voor in watersystemen met moerasachtige situaties en ondergelopen laagtes.

Alle soorten

Voorkeursoptie: Er worden geen werkzaamheden onder het wateroppervlakte uitgevoerd in de voortplantingsperiode. Deze periode loopt globaal van maart t/m augustus en dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Werkzaamheden worden gefaseerd uitgevoerd in ruimte en tijd. Jaarlijks minimaal 25% van de vegetatie en waterbodem behouden en bij een volgend jaar een ander deel behouden.
- ✓ Er wordt langzaam één kant op gewerkt, en indien aan de orde, van de dichte zijde naar het open water gewerkt, zodat dieren kunnen vluchten.
- ✓ Er wordt, indien beschikbaar, natuurvriendelijk materieel ingezet en/ of sparende technieken toegepast.
- ✓ Geen werkzaamheden bij watertemperaturen onder de 5 en boven de 20 graden Celsius.

Kwabaal

Geen werkzaamheden in de voortplantingswateren in november t/m juli.

Juridisch beschermde vlinders

Het gaat hierbij o.a. om kommavlinder, veldparelmoervlinder, teunisbloempijlstaart en donker pimperlblauwtje waarbij waardplanten en voedselplanten aanwezig zijn in kruidige vegetatie op keringen. Voor de sleedoornpage, iepenpage, bruine eikenpage en kleine ijsvogelvlinder gaat het enkel om voedselplanten. De waardplanten vallen onder de categorie houtige begroeiing.

Alle soorten

In leefgebied van beschermde vlindersoorten dient het beheer door een ecologisch deskundige te worden bepaald. Werkzaamheden dienen rekening te houden met de zaadzetting van voedselplanten en waardplanten. Waardplanten van beschermde vlindersoorten worden zoveel mogelijk gespaard in de periode dat de soort hier gebruik van maakt.

Pimpernelblauwtje en spiegeldikkopje

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie dooreen ecologisch deskundige.
- ✓ werken buiten de kwetsbare periode (1 juli – 1 oktober).

Juridisch beschermde libellen

Open water is voor libellen is cruciaal voor de voortplanting: als ei-afzetplek en als opgroeigebied voor de larven. Het uitkruipen van de imago's vindt plaats in boven het water uitstekende oevervegetatie. Daarnaast zijn met name waterjuffers ook tijdens hun imago stadium sterk gebonden aan het leefgebied in en rondom open water. Kruidige begroeiing langs de oever biedt beschutting en insecten om op te jagen. Voorbeelden van mogelijk relevante soorten zijn: gevlekte glanslibel, Kempense heidelibel, gevlekte witsnuitlibel, groene glazenmaker, noordse winterjuffer en beekrombout.

Alle soorten

Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de vliegtijd van libellen. De vliegtijd is van mei t/m augustus.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Een ecologisch deskundige moet de relevante elementen voor de betreffende soort concreet maken in het ecologisch werkprotocol. Deze elementen moeten worden behouden door gefaseerd te werken.
- ✓ Behoud structuurelementen en een verscheidenheid aan verlandingsstadia zoals waterplanten, riet en ruigte en een flauw oevertalud. Ten minste 25% van de relevante structuurelementen in het leefgebied van de lokale populatie mag niet worden aangetast.

Groene glazenmaker

Werkzaamheden in een watergang-dekkende vegetatie van krabbenscheer in het leefgebied van groene glazenmaker mogen zodanig worden uitgevoerd dat na werkzaamheden nog minimaal 50% van de watergang bedekt is. Bij het verwijderen van krabbenscheer worden vóór aanvang van de werkzaamheden foto's gemaakt van de situatie. Deze foto's worden gedocumenteerd, samen met een kaart waarop de locaties van de krabbenscheer staan aangegeven.

Bosbeekjuffer en gevlekte witsnuitlibel

De gevlekte witsnuitlibel is afhankelijk van moerasachtige systemen en vegetatierijke vennen en plassen. Larven komen vooral voor in het vegetatierijke deel in de overgang

van water naar land. Voor de bosbeekjuffer is voldoende schaduw en zuurstofrijk voldoende stromend water van essentieel belang. Daar waar dat qua waterbeheer mogelijk is moet in het leefgebied niet jaarlijks worden aangetast, behalve als het nodig is om te voorkomen dat het leefgebied verland en ongeschikt wordt.

Beekrombout

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie dooreen ecologisch deskundige.

Gewone bronlibel, gaffellibel

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie dooreen ecologisch deskundige.
- ✓ Indien werkzaamheden noodzakelijk zijn dan tussen 1 oktober en 1 december, bij voorkeur gefaseerd, minimaal 50% van de vegetatie van waterbodems en taluds blijft gespaard.

Gestreepte waterroofkever

De gestreepte waterroofkever komt vooral voor in permanente, heldere, onbeschaduwde, stilstaande of licht stromende wateren met een goed ontwikkelde onderwater vegetatie zonder kroos. De soort concentreert zich op beschutte, structuurrijke plekken langs wateren die vaak wat groter zijn zoals petgaten, weteringen en kanalen zonder scheepvaart. Volwassen dieren zijn jaar rond in het water aanwezig. Water- en oeverplanten zijn van belang voor de ei-afzet: deze worden in stengels geprikt. Een goed ontwikkelde oeverzone boven de waterlijn is van belang voor verpoping. Volwassen dieren overwinteren onder water tussen slib en plantenwortels. Vanaf april tot in het late voorjaar leggen de dieren eitjes in plantenstengels. Na oktober trekken de volwassen kevers zich terug in bodem tussen plantenwortels en slib voor de overwintering.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ In het leefgebied van gestreepte waterroofkever wordt ten behoeve van werkzaamheden vegetatie in het natte deel van de wateren alleen verwijderd in de periode van september tot half maart.
- ✓ Daar waar dat qua waterbeheer mogelijk is blijft jaarlijks minimaal 50% van de watervegetatie en de waterbodems gespaard.

Platte schijfhoren

De platte schijfhoren leeft vooral in ondiepe, onbeschaduwde (vrijwel) stilstaande, voedselrijke wateren in veenweidegebieden met een uitbundige en bij voorkeur qua soorten gevarieerde onderwatervegetatie, die nooit droog komen te staan. Daarnaast leven de dieren in duin- en laagveenplassen, watergangen langs duinranden en het overstromingsgebied van de grote rivieren. Op kleibodems komen ze minder voor en op zandgronden zijn ze zeldzaam. Ze leven op smalle waterpest, grof hoornblad, kikkerbeet, brede waterpest, kranswieren en krabbenscheer, glanzig fonteinkruid en kransvederkruid (kleigebieden). Vooral in sloten met krabbenscheer in laagveengebieden wordt de soort vaak en in grotere aantallen aangetroffen. Ook op plekken met kalkrijke kwel op ogenschijnlijk minder geschikte plekken, kan de soort in

grote aantallen voorkomen. Jonge exemplaren worden vaak in grote aantallen aangetroffen op draadwier. Als het water te eutroof wordt waardoor kroossoorten te uitbundig het wateroppervlak gaan afdekken en daardoor de onderwatervegetatie afsterft door te weinig licht verdwijnt de platte schijfhoren. In de wintermaanden zakken de dieren met het afsterven van de onderwatervegetatie naar de bodem.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Bij werkzaamheden locaties met waterplanten met eieren of individuen van platte schijfhoren ontzien.
- ✓ Beheer en onderhoud dient gericht te zijn op behoud van de soort en dan met name gericht op het duurzaam behoud van de onderwatervegetatie, de kwaliteit daarvan en de waterkwaliteit. Voorafgaand aan werkzaamheden dient daarom te worden beoordeeld of uitvoering hiervan in betreffende watergang noodzakelijk is.
- ✓ Werkzaamheden dienen gefaseerd te worden uitgevoerd waarbij indien dat qua waterbeheer mogelijk is minimaal 50% van het wateroppervlakte onderwatervegetatie gespaard blijft. Hierbij ook de waardevolle locaties (waterplanten met eieren of individuen, op locaties met hoge dichtheden op plekken met kalkrijke kwel) ontzien.

Juridisch beschermde planten

Voor deze werkzaamheden zijn voornamelijk muurflora en planten die groeien op stenige plaatsen relevant. Voorbeelden zijn muurbloem, smalle raai, echte gamander en beschermde varens. Ook op oevers en in wateren kunnen beschermde plantensoorten voorkomen, zoals drijvende waterweegbree en kruipend moerasscherm.

Alle soorten

- ✓ Groeiplaats van (muur)planten markeren en sparen bij werkzaamheden.
- ✓ Abiotische factoren zoals vocht en schaduw in stand houden.
- ✓ Grond en materialen worden elders opgeslagen. Er worden geen voertuigen geparkeerd.
- ✓ Voor een- of tweejarige soorten kan na zaadsetting bestendig beheer en onderhoud worden uitgevoerd waarbij abiotische factoren in stand blijven.

Drijvende waterweegbree

Drijvende waterweegbree groeit in uiteenlopende stilstaande of zwak stromende wateren, ondergedoken of op de oever. Drijvende waterweegbree kan zich uitbreiden via uitlopers of zaden. Op groeiplaatsen van de drijvende waterweegbree is het van belang regelmatig te baggeren om (voedselarme) abiotiek in stand te houden.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Op groeiplaatsen van beschermde soorten wordt het beheer afgestemd op de betreffende soorten. Van belang is te voorkomen dat planten met wortel en al uit de waterbodem worden getrokken.
- ✓ Bij werkzaamheden exemplaren van de soort zo veel mogelijk ontzien. In ruimte zodanig gefaseerd uitvoeren dat op minimaal 50% van het wateroppervlakte drijvende waterweegbree over blijft.

Kruipend moerasscherm

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Bij werkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.
- ✓ Geen schoonsel deponeren op groeiplaatsen.

4.5.6 Onderhoud verhardingen

Deze paragraaf geeft de maatregelen voor het onderhoud aan wegen en verhardingen. Wegen worden onderverdeeld in verhard (o.a. asfalt en klinkers), half-verhard (o.a. grind en steenslag) en onverhard (o.a. zand). Onder verharding wordt verstaan: het deel van het weglichaam waar het verkeer direct overheen rijdt (inclusief de passerplaatsen).

Handelingen die onder deze werkzaamheid vallen:

- Onderhoud van eigen terreinen zoals parkeerterreinen en rioolwaterzuiveringen
- Reparaties aan asfalt en bestrating
- Onderhoud van strandhoofden
- Gladheidbestrijding
- Het plaatsen van materiaal in tijdelijk depot en/of schaftkeet

Handelingen die niet onder deze werkzaamheid vallen:

- Grootschalig en incidenteel onderhoud en renovaties.
- Graafwerkzaamheden en bouwrijp maken van gronden.
- Het aanleggen of verwijderen van tijdelijke wegen, bouwwerken of installaties.

Vorbereiding

Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt volgens richtlijnen van paragraaf 3.4.1 (ecologisch onderzoek) onderzocht of zich op of rond het werkterrein juridisch beschermde soorten bevinden of kunnen worden verwacht.

Eveneens voorafgaand aan de werkzaamheden dient onderstaande werkwijze locatie-specifiek te worden gemaakt in de vorm van een 'ecologisch werkprotocol'. De grootte van een locatie is afhankelijk van de mate van uniformiteit in het voorkomen van soorten en de te nemen maatregelen.

ALGEMENE MAATREGELEN BIJ AANWEZIGHEID BESCHERMDE SOORTEN

Van de hieronder genoemde punten dient elk punt dat van toepassing is bij het uitvoeren van een handeling met mogelijk effect op een juridisch beschermde soort in het ecologisch werkprotocol te zijn opgenomen.

- ✓ Het ecologisch werkprotocol is leidend (zie paragraaf 3.4.3).
- ✓ Schade aan bermen, oevers, houtsingels, bosjes en solitaire bomen, bijvoorbeeld door insporing, wordt voorkomen.
- ✓ Met machines en voertuigen wordt stapvoets (< 5 km/u) gereden of gevaren, zodat dieren zo veel mogelijk kunnen wegvluchten. Er wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.

- ✓ Het uitvoerend personeel dient te allen tijde te letten op alarmerende vogels en hun nesten. Dit is noodzakelijk omdat het locatiebezoek enkele dagen voor het uitvoeren van een werkzaamheid kan zijn uitgevoerd, omdat er broedvogels zijn gemist bij het locatiebezoek en omdat bij toepassing van de habitatbenadering onder bepaalde omstandigheden locatiebezoek niet is verplicht. Als nesten worden gevonden of vermoed dient minimaal 10 meter vegetatie rondom het nest te worden gespaard. De nesten worden ook geregistreerd voor eventueel een tweede maaironde en/of jaarrond beschermde status (NDFF).
- ✓ De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie waar dieren de werklocatie kunnen verlaten en voldoende dekking en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- ✓ Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden in het donker worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en wordt uitstraling naar de omgeving voorkomen.
- ✓ Het natuurvriendelijke materieel wordt ingezet op die plekken waar de ecologische winst het grootste is en waar mogelijk worden sparende technieken (bijv. inzet banden met lage spanning) toegepast. De klepelmaaier mag alleen onder strikte voorwaarden worden gebruikt (zie bijlage 7).

SOORTGEBONDEN MAATREGELEN

Vogels

Bij halfverhardingen als grindterreinen (bv. niet of weinig gebruikte opslagterreinen) kan sprake zijn van de aanwezigheid van broedende vogels zoals visdieven en scholeksters. Dit zijn overigens terreinen waar veelal geen of zeer extensief regulier onderhoud plaatsvindt.

Alle vogelsoorten

Werk bij voorkeur buiten de kwetsbare periode.

De Omgevingswet kent géén standaardperiode voor het broedseizoen. Het zwaartepunt van het broedseizoen ligt in de periode van 15 maart tot 15 juli, maar dat kan verschillen per soort en per jaar. Er hoeft alleen rekening te worden gehouden met deze periode indien er sprake is van (een) broedgeval(len).

Broedende vogels, in gebruik zijnde nesten (vanaf het moment van nestbouw t/m de periode van het nest als rustplaats voor pullen) en aanwezige eieren mogen niet worden verstoord en dienen te worden gespaard. Ook buiten het reguliere broedseizoen.

Bij werken binnen de kwetsbare periode op locaties waar broedende vogels kunnen worden aangetroffen is locatiebezoek verplicht. Dit moet worden uitgevoerd of gecoördineerd door een ecologische deskundige. Actieve nesten moeten worden gemarkeerd (mag digitaal) en rond een nest moet rondom minimaal 10 meter vegetatie met voor nestvlieders voldoende dekking en foerageermogelijkheden worden gespaard. De markering wordt direct na het maaien verwijderd.

Jaarrond beschermde nesten

Een aantal soorten vogels heeft jaarrond beschermde nesten. Bijlage 6 bevat de lijst die beschikbaar is gesteld op de website van RVO, maar sommige provincies hebben eigen lijsten. In dat geval moet de provinciale lijst worden aangehouden. Zie paragraaf 4.4 voor een toelichting.

Visdief

Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten broedperiode welke loopt van mei t/m juni. Voor het uitvoeren van de werkzaamheden geldt:

- ✓ De constructie met voortplantingsplaatsen blijft behouden of wordt hersteld.

Juridisch beschermde zoogdieren

Watergangen en kerende voorzieningen kunnen onderdeel vormen van het leefgebied van zoogdieren als otter, das en van de bever. Verblijven betreffen bijvoorbeeld burchten van dassen en bevers. Voor met name otter en bever is het water zelf ook belangrijk onderdeel van het leefgebied.

Bever, das en otter

Indien werkzaamheden in de buurt plaatsvinden van een bever-, dassen- of otterburcht of hol, dienen de werkzaamheden bij voorkeur te worden uitgevoerd buiten de kraamperiode. De kraamperiode van de otter is van april tot en met augustus, die van de bever van mei tot en met augustus en van de das van december tot en met juni. In leefgebied van deze soorten dient voldoende dekking aanwezig te blijven. Binnen 20 meter van burcht of hol dient dit 30% te zijn.

Voor recente dassen- en beveractiviteit in wegtaluds waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/hollen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage 8. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Juridisch beschermde amfibieën en reptielen

Amfibieën komen met name tijdens de voorjaars- en najaarsmigratie tussen het winter- en voortplantingshabitat in aanraking met verharding. Het gaat daarbij om het oversteken van wegen, maar ook afwateringssystemen zoals rioolputten en afwateringsgoten waar dieren in terecht komen.

Maatregelen zijn met name gericht op het in stand houden van voorzieningen die verkeersslachtoffers voorkomen en voorzieningen die voorkomen dat dieren in afwateringssystemen verdwijnen. Deze maatregelen zijn ook voor reptielen relevant.

Alle soorten

- ✓ Bij het uitvoeren van werkzaamheden in de migratieperiode mag geen barrièrevorming plaatsvinden van trekkende dieren. Dit betekent dat er niet 's nachts gewerkt wordt en de amfibieëntunnel toegankelijk blijft voor trekkende dieren.

- ✓ Plaatsen waar juridisch beschermde amfibieën voorkomen, worden gemarkeerd en slechts indien noodzakelijk betreden. Op dergelijk plaatsen wordt met zorg voorkomen dat de bodem wordt beschadigd of platgereden.

Amfibieën

- ✓ Op plaatsen waar juridisch beschermde amfibieën voorkomen, wordt de werkomgeving van die dag dagelijks gecontroleerd op aanwezige dieren. Deze worden verplaatst naar een veilig heenkomen zonder de dieren te beschadigen.
- ✓ Houtrillen, boomstronken en bladhopen worden in de winterperiode (oktober t/m maart) ontzien in verband met overwinterende amfibieën (ook als algemene voorzorgsmaatregel).

Reptielen

- ✓ Op plaatsen waar slangen of hagedissen voorkomen, wordt in de periode dat de dieren actief zijn (globaal: 1 maart t/m 15 oktober) de werkomgeving dagelijks gecontroleerd op aanwezige dieren. Deze worden verdreven zonder de dieren te beschadigen.
- ✓ Bij onderhoud aan strandhoofden wordt, in leefgebied (inclusief de eiafzetplaatsen) van de zandhagedis, rekening gehouden met de voortplantingsperiode (eind april – september).

Juridisch beschermde insecten

Bij de werkzaamheid 'onderhoud verhardingen' is de kans op het overtreden van verbodsbepalingen voor insecten klein.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Plaatsen waar juridisch beschermde insecten voorkomen, worden gemarkeerd en slechts indien noodzakelijk betreden. Op dergelijk plaatsen wordt met zorg voorkomen dat de vegetatie wordt beschadigd.
- ✓ Grond en materialen worden elders opgeslagen. Er worden geen voertuigen geparkeerd.
- ✓ Oude houtstapels van eikenhout, waarin mogelijk larven van het vliegend hert voorkomen, worden gespaard.

Juridisch beschermde planten

Voor deze categorie zijn voornamelijk muurflora en planten die groeien op stenige plaatsen relevant. Voorbeelden zijn muurbloem, smalle raai, echte gamander en beschermde varens. Ook straatkolken of rioolputten kunnen een groeiplaats bieden aan muurflora.

Alle soorten

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Groeiplaats van de (muur)planten markeren en sparen bij werkzaamheden.
- ✓ abiotische factoren zoals vocht en schaduw in stand houden.
- ✓ Grond en materialen worden elders opgeslagen. Er worden geen voertuigen geparkeerd
- ✓ Voor een- of tweejarige soorten kan na zaadzetting bestendig beheer en onderhoud worden uitgevoerd waarbij abiotische factoren in stand blijven.
- ✓ In gebieden met beschermde (zoutgevoelige) planten wordt gladheidbestrijding uitgevoerd met niet-schadelijke middelen of door de

strooier zo af te stellen dat er ter plaatse nauwelijks zout in de berm komt. Bij zout-strooien wordt rekening gehouden met abiotische factoren die beschermde soorten nodig hebben zoals saliniteit (ook in de berm of in aanliggende bermsloten). Op deze plaatsen niet of minder strooien.

4.5.7 Begrazen

Handelingen die onder deze werkzaamheid vallen:

- Inzetten van begrazing.

Handelingen die niet onder deze werkzaamheid vallen:

- Onderhoudsactiviteiten, die niet op reguliere schaal, wijze of frequentie plaatsvinden.
- Grootschalig incidenteel of achterstallig onderhoud, waaronder niet regelmatig uitgevoerde (druk)begrazing.

Vorbereiding

Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt volgens richtlijnen van paragraaf 3.4.1 (ecologisch onderzoek) onderzocht of zich op of rond het werkterrein juridisch beschermde soorten bevinden of kunnen worden verwacht.

Eveneens voorafgaand aan de werkzaamheden dient onderstaande werkwijze locatie-specifiek te worden gemaakt in de vorm van een 'ecologisch werkprotocol'. De grootte van een locatie is afhankelijk van de mate van uniformiteit in het voorkomen van soorten en de te nemen maatregelen.

ALGEMENE MAATREGELEN BIJ AANWEZIGHEID BESCHERMDE SOORTEN

Van de hieronder genoemde punten dient elk punt dat van toepassing is bij het uitvoeren van een handeling met mogelijk effect op een juridisch beschermde soort in het ecologisch werkprotocol te zijn opgenomen.

- ✓ Het ecologisch werkprotocol is leidend (zie paragraaf 3.4.3).
- ✓ Bij de locatiekeuze voor het inzetten van begrazing wordt rekening gehouden met juridisch beschermde soorten.
- ✓ Schade aan bermen, slootkanten, houtsingels, bosjes en solitaire bomen, bijvoorbeeld door vertrapping, wordt voorkomen.

SOORTGEBONDEN MAATREGELEN

Vogels

Bij kruidige begroeiingen, rietzones en onbegroeid terrein gaat het om nestgelegenheid van groundbroeders en vogels die laag in de vegetatie broeden: rietzangers en andere zangvogels als veldleeuwerik en duinpieper, weidevogels, watervogels, steltlopers, hoenderachtigen, meeuwen of sterns en velduil. Daarnaast biedt kruidige begroeiing foerageergebied voor een groot aantal soorten door de aanwezigheid van muizen, zaden en insecten.

Alle soorten

- ✓ Als tijdens het broedseizoen op de grond of in het riet broedende vogels aanwezig kunnen zijn, dan is begrazing toegestaan als de dieren al zijn ingeschaard voordat er broedende vogels zijn.
- ✓ Op plaatsen waar broeden van kwartelkoning wordt verwacht, wordt begrazing uitgesteld tot na 15 augustus.

Juridisch beschermde zoogdieren

Kruidige (oever)begroeiingen vormen het leefgebied van kleine zoogdieren als (woel)muizen, (water)spitsmuizen, marterachtigen als hermelijn, wezel, steen- en boommarter, otter en das maar ook van grote zoogdieren als bever, hertachtigen en zwijn. Verblijven betreffen onder meer muizenholen en burchten van dassen en bevers.

Juridisch beschermde amfibieën en reptielen

Voor amfibieën is met name kruidige begroeiingen rondom voortplantingswater van belang. Het biedt beschutting tijdens het zonnen of foerageren. Afhankelijk van de soort, het landschap en beschikbaar habitat kan kruidige begroeiing ook op grotere afstand van het voortplantingswater amfibieën een schuilplaats bieden.

Voor reptielen gaat het om kruidige begroeiingen in de vorm van heide, schraalgraslanden, pitrus en pijpenstro-vegetatie in combinatie met open zonnige terreinen. De kruidige vegetatie biedt een veilig onderkomen tijdens het zonnen op open plekken, is van belang voor de voedselvoorziening en is ook onderdeel van de voortplantings- en overwinteringsplaatsen.

Alle soorten

Begrazing niet toepassen in voedselarme gebieden.

Voor het laten begrazen van een gebied geldt:

- ✓ In structuurrijke delen met veel amfibieën en reptielen, dient een lage begrazingsdruk te worden toegepast.

Juridisch beschermde vlinders

Het gaat hierbij o.a. om kommavlinder, veldparelmoervlinder en teunisbloempijlstaart waarbij waardplanten en voedselplanten aanwezig zijn in kruidige vegetatie. Voor de sleedoorntje, iepenpage, bruine eikenpage en kleine ijsvogelvlinder gaat het enkel om voedselplanten. De waardplanten vallen onder de categorie houtige begroeiing.

- ✓ In leefgebied van beschermde vlindersoorten dient het beheer door een ecologisch deskundige te worden bepaald en te worden vastgelegd in een beheerplan.
- ✓ In het beheerplan, en bij de keuze voor de vorm van begrazing (begrazingsdruk, periode, soort grazer), moeten de effecten op waardplanten, voedselplanten, eitjes en poppen worden meegenomen.

Pimpernelblauwtje en spiegeldikkopje

LET OP: voor deze zeer zeldzame soorten geldt een informatieplicht. Minimaal één week voor het uitvoeren van een onder deze gedragscode vallende maatregel dient het bevoegd gezag (de omgevingsdienst) per mail te worden geïnformeerd. De mail dient minimaal 5 jaar te worden bewaard.

Voor het uitvoeren van werkzaamheden geldt:

- ✓ Advies en coördinatie door een ecologisch deskundige.
- ✓ Drukbegrazing in leefgebied is niet toegestaan.

Juridisch beschermde planten

Beschermde soorten planten zijn vaak gebaat bij voortzetting van het gevoerde beheer. Niet werken op locaties met beschermde vaatplanten is daarom voor deze soorten niet

altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting van de bestaande situatie.

Alle soorten

- ✓ Het beheer is vastgesteld in een beheerplan waarin het beheer voor verschillende soorten is afgestemd. Bij begrazing wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.

4.5.8 Het voorkomen van schade door muskus- en beverratten

De gedragscode geldt niet als een vrijstelling voor het doden of verwonden van schadelijke dieren als muskus- en beverratten. Daarvoor dient een voor dit doel specifieke vergunning te worden aangevraagd ten behoeve van de te gebruiken middelen. Dit laat onverlet dat deze vorm van schadebestrijding ook met een dergelijke vergunning kan leiden tot een overtreding van de wetsartikelen waarop deze gedragscode zich richt. De onderstaande voorgeschreven werkwijze dient om overtredingen van deze wetsartikelen te vermijden.

Handelingen die onder deze werkzaamheid vallen:

- Het betreden van terreinen door bevoegde personen en hun metgezellen ter bestrijding van muskusratten en beverratten (te voet en/of met een quad of ander motorvoer- of vaartuig).
- Het uitzetten, legen, verwijderen, repareren of controleren van vallen.

Vorbereiding

Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt volgens richtlijnen van paragraaf 3.4.1 (ecologisch onderzoek) onderzocht of zich op of rond het werkterrein juridisch beschermde soorten bevinden of kunnen worden verwacht.

ALGEMENE MAATREGELEN BIJ AANWEZIGHEID BESCHERMDE SOORTEN

In het bestrijdingsplan dient rekening te worden gehouden met het in het werkgebied vóórkomen van juridisch beschermde dier- en plantensoorten van de categorieën 'Habitatrichtlijnsoorten' en 'Andere soorten'. Zo nodig worden aanvullende gedragsregels opgesteld voor het betreden van terreinen en het voorkomen van bijvangsten. Deze gedragsregels worden opgenomen in het ecologisch werkprotocol voor de muskus- en beverrattenbestrijding. Het ecologisch werkprotocol is daarna leidend. Onderstaande richtlijnen dienen, waar van toepassing, in het werkprotocol te zijn opgenomen.

Algemeen

- ✓ Het ecologisch werkprotocol is leidend (zie paragraaf 3.4.3).
- ✓ Het natuurvriendelijke materieel wordt ingezet op die plekken waar de ecologische winst het grootste is en en waar mogelijk worden sparende technieken (bijv. inzet banden met lage spanning) toegepast.
- ✓ Schade aan bermen, slootkanten, houtsingels, bosjes en solitaire bomen, bijvoorbeeld door insporing, wordt voorkomen.
- ✓ Met machines en voertuigen wordt stapvoets (< 5 km/u) gereden of gevaren, zodat dieren zo veel mogelijk kunnen wegluchten. Er wordt waar mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- ✓ Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden om waterstaatkundige redenen in het donker dienen te worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en uitstraling naar de omgeving voorkomen.

- ✓ Eventuele bijvangst in levend vangende kooien wordt binnen 24 uur vrijgelaten.

Vogels

Werkzaamheden worden bij voorkeur buiten het broedseizoen van de vogels gepland. Als broedseizoen geldt globaal de periode van 15 maart tot 15 juli, maar in een vroeg of laat voor- of najaar kunnen deze grenzen in overleg met een ecologisch deskundige worden aangepast. Werkzaamheden kunnen ook in de periode 15 maart tot 15 juli worden gepland als zich dan in het terrein geen broedende vogels bevinden.

Aangetroffen broedende vogels, in gebruik zijnde nesten en eieren dienen altijd te worden gespaard, ook buiten het reguliere broedseizoen. Broedende vogels mogen evenmin worden verstoord. Het personeel dient te allen tijde te letten op alarmerende vogels en hun nesten.

Betreden van een terrein met broedende vogels in de periode van 15 maart tot 15 juli is toegestaan als de werkzaamheden binnen een uur kunnen worden uitgevoerd en mits het niet regent of sneeuwt en de temperatuur $> 10^{\circ}$ Celsius is. Dit om het afkoelen van eieren en jonge vogels te voorkomen.

Op plaatsen waar het broeden van kwartelkoning wordt verwacht, wordt de betreding uitgesteld tot na 15 augustus, tenzij dit vanuit de openbare veiligheid niet aanvaardbaar is.

Juridisch beschermde zoogdieren

Ten opzichte van bewoonde burchten van das en bever wordt een afstand van minimaal 20 m aangehouden, zowel buiten als tijdens de kraamperiode (bevers: begin mei t/m eind augustus, dassen: december t/m eind juni). Klemmen binnen 100 m afstand van burchten zijn van een type die verwonding van dassen en bevers voorkomt. Bij kooien wordt gebruik gemaakt van otterringen. Binnen de kwetsbare periode zijn werkzaamheden binnen 20 meter van een beverburcht uitsluitend toegestaan wanneer een ecologisch deskundige onderbouwd heeft aangegeven dat hiervan geen verstorende werking uitgaat. In de burcht mogen geen vangmiddelen worden geplaatst.

Juridisch beschermde amfibieën

Op plaatsen waar zich leefgebieden van juridisch beschermde soorten van de categorieën 'Habitatrichtlijnsoorten' en 'Andere soorten' bevinden, worden uitsluitend vangmethoden gebruikt die bijvangst van deze soorten voorkomen.

Poelen waarvan bekend is dat zij vaste rust- of verblijfplaats zijn van kamsalamander of knoflookpad worden niet betreden.

Juridisch beschermde reptielen

Broedhopen van ringslang worden niet beschadigd.

Juridisch beschermde planten

Uitgangspunt is dat groeiplaatsen van juridisch beschermde plantensoorten bij voorkeur niet worden betreden of bereden, en waar nodig alleen te voet worden betreden. Hetzelfde geldt in Natura 2000-gebieden voor habitattypen die voor betreding kwetsbaar zijn.

Bijlage 1: Begrippenlijst

Andere soorten	In het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten genoemd in bijlage IX, onder A, van het Besluit activiteiten leefomgeving of vaatplanten van de soorten, genoemd in bijlage IX, onder B, van het Besluit activiteiten leefomgeving.	Paragraaf 2.3.6 Bijlage 5
Bermstrook	Een bermstrook is de strook grenzend aan de openbare weg of het fietspad, met een maximale breedte van 3 meter. Een andere woord voor bermstrook is veiligheidsstrook.	Bijlage 7
Bestendig beheer en onderhoud	Bestendig beheer en onderhoud betreft regelmatig terugkerend beheer of onderhoud dat al langere tijd plaatsvindt zonder dat dit beheer of onderhoud in de weg heeft gestaan aan de vestiging en het behoud van individuen van beschermde soorten in de gebieden waar het beheer of onderhoud plaatsvindt. De activiteiten zijn gericht op het handhaven van de bestaande functionaliteit van het leefgebied of de situatie met inbegrip van de aanwezige soorten.	Paragraaf 2.3.4
Droge profiel	Het schuine, boven de waterlijn gelegen, deel langs een watergang. Zie de figuur in 3.5.1.	Paragraaf 3.5.1 en 3.5.3
Droog talud	Een ander woord voor droge profiel.	Paragraaf 3.5.1 en 3.5.3
Ecologisch werkprotocol	Voor het uitvoerend personeel bedoelde instructie, gebaseerd op de voorzorg en de maatregelen die moeten worden genomen vanwege de juridisch beschermde soorten die in het werkgebied voorkomen. Een ecologisch protocol geeft bijvoorbeeld aan wáár het beschermde kruipend moerasscherm is aangetroffen, dat deze met een lint moeten worden gemarkeerd en dat het personeel moet worden geïnstrueerd dit terreindeel niet te betreden. Een ecologisch werkprotocol kan worden opgesteld per project of als een meer generieke paragraaf in een beheer- en onderhoudsplan. Deze mag alleen worden opgesteld door een ecologisch deskundige.	Paragraaf 3.4.3 Bijlage 4
Ecologisch deskundige	Een ecologisch deskundige is iemand die ecologisch advies geeft of werkzaamheden begeleidt op het gebied van habitats en soorten. Hij of zij heeft schriftelijk aantoonbare ervaring en specifieke ecologische kennis. De ecologisch deskundige heeft voldoende kennis en jarenlange ervaring om ecologisch onderzoek te kunnen doen. Hij of zij:	Paragraaf 3.4.2

	• (her)kent de functionaliteit van leefgebieden van beschermde soorten; • heeft kennis van de algemeen erkende onderzoeksmethoden; • kan ecologische werkprotocollen uitwerken; • kan specifieke maatregelen begeleiden.	
Flora- en fauna-activiteit	Activiteit met mogelijke gevolgen voor van nature in het wild levende dieren of planten (bijlage I Omgevingswet)	
Functioneel leefgebied	Het terrein waarvan een beschermde diersoort gebruik maakt bestaande uit onder meer nest- of broedplaatsen, foerageergebieden met voldoende voedsel, rust- en schuilplaatsen.	
Habitatbenadering	De habitatbenadering is een dusdanige werkwijze dat jaarrond een vastgelegde minimum hoeveelheid vegetatie en/of bagger wordt gespaard. De ecologisch meest waardevolle zone (de overgangszone tussen het droge en het natte talud) wordt het meest ontzien tijdens het schonen, baggeren en maaien. De habitatbenadering is voor verschillende werkzaamheden uitgewerkt in paragrafen 4.5.1, 4.5.2 en 4.5.3.	Paragraaf 4.2
Jaarrond beschermde nesten	Nesten die het hele jaar door zijn beschermd zoals volgt uit de lijst jaarrond beschermde vogelnesten van de RVO.	Bijlage 6
Kaartlagenmethode	Een ontwikkelde methode om bij gebruik van de habitatbenadering te bepalen of locatiebezoek kort vóór, dan wel direct na het uitvoeren van werkzaamheden nodig is.	Paragraaf 3.4.1
Locatiebezoek	Het kort van tevoren (enkele dagen – een week) ter plaatse inspecteren van die locaties (binnen het gebied waar werkzaamheden plaats gaan vinden) waar redelijkerwijs broedgevallen van vogels verwacht kunnen worden. Met als doel om deze te markeren en de werkzaamheden dusdanig aan te passen dat het maken van slachtoffers voorkomen wordt.	Paragraaf 3.4.1
Natte profiel	De breedte van een watergang, gemeten van waterlijn tot waterlijn. Zie de figuur in 3.5.1.	Paragraaf 3.5.1 en 3.5.3
Onderhoudspad	Het onderhoudspad of de werkstrook/onderhoudsstrook is het voor beheervoertuigen beschikbare deel langs een watergang, vaak gelegen tussen het begin van het talud en een hek. Zie de figuur in 3.5.1.	Paragraaf 3.5.1 en 3.5.3. Bijlage 7
Ruimtelijke ingrepen	Ruimtelijke ingrepen omvatten activiteiten, die een functieverandering van de werklocatie tot gevolg hebben. Het bevat ook beheer- en onderhoudsactiviteiten, die niet op reguliere schaal, wijze of frequentie plaatsvinden of die niet in een	Paragraaf 2.3.5

	beheerplan zijn vastgelegd. Het zijn daarnaast activiteiten, die tot gevolg hebben dat de functionaliteit van het leefgebied van een beschermde soort significant wordt aangetast of permanent verdwijnt op de betreffende locatie. Deze significante aantasting kan soms tijdelijk zijn wanneer geen sprake is van permanent ruimtebeslag.	
Staat van instandhouding van een natuurlijke habitat	Som van de invloeden die op de betrokken natuurlijke habitat en de daar voorkomende typische soorten inwerken en op lange termijn een verandering kunnen bewerkstelligen in de natuurlijke verspreiding, de structuur en de functies van die habitat of die van invloed kunnen zijn op het voortbestaan op lange termijn van de betrokken typische soorten op het grondgebied, bedoeld in artikel 2 van de habitatrichtlijn (bijlage I Omgevingswet)	
Staat van instandhouding van een soort	Effect van de som van de invloeden die op de betrokken soort inwerken en op lange termijn een verandering kunnen bewerkstelligen in de verspreiding en de grootte van de populaties van die soort op het grondgebied, bedoeld in artikel 2 van de habitatrichtlijn (bijlage I Omgevingswet)	
Schonen	Het verwijderen van vegetatie onder de waterlijn, zonder bodem (slib) mee te nemen. In de meeste gevallen is het mogelijk de bodem niet of nauwelijks te beroeren en de vegetatie op zo'n 10 cm boven de bodem te 'maaien'.	Paragraaf 4.5.1
Snor	De moerasvegetatie (d.w.z. vegetatie die wortelt onder water en doorgroeit tot boven water). Zie de figuur in 3.5.1.	Paragraaf 3.5.1 en 3.5.3
Soorten Habitatrichtlijn	In het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, bijlage II bij het Verdrag van Bern of bijlage I bij het Verdrag van Bonn.	Paragraaf 2.3.6 Bijlage 5
Soorten Vogelrichtlijn	Van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn.	Paragraaf 2.3.6 Bijlage 5
Waterlijn	Het punt waar het droge profiel overgaat in de watergang. Zie de figuur in 3.5.1.	Paragraaf 3.5.1 en 3.5.3

Bijlage 2: Wettelijk kader

De Omgevingswet

Op 1 januari 2024 is de Omgevingswet in werking getreden. In hoofdstuk 11 van het Besluit activiteiten leefomgeving zijn regels opgenomen over activiteiten die de natuur betreffen. Afdeling 11.2 van het Besluit activiteiten leefomgeving regelt activiteiten met betrekking tot dieren of planten in het wild. Deze afdeling bevat specifieke regels voor soorten van de Vogelrichtlijn, regels voor soorten van de Habitatrichtlijn en regels voor andere soorten.

In deze paragraaf worden kort de relevante bepalingen besproken die voor de gedragscode van belang zijn. De volledige wetteksten zijn te raadplegen via <http://wetten.overheid.nl>.

Specifieke zorgplicht

Artikel 11.27 van het Bal (specifieke zorgplicht)

1. Degene die een flora- en fauna-activiteit of een activiteit als bedoeld in artikel 11.22, eerste lid, onder b tot en met g, verricht en weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat die activiteit nadelige gevolgen kan hebben voor de belangen, bedoeld in artikel 11.23, is verplicht:
 - a. alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs van diegene kunnen worden gevraagd om die gevolgen te voorkomen;
 - b. voor zover die gevolgen niet kunnen worden voorkomen: die gevolgen zoveel mogelijk te beperken of ongedaan te maken; en
 - c. als die gevolgen onvoldoende kunnen worden beperkt: die activiteit achterwege te laten voor zover dat redelijkerwijs van diegene kan worden gevraagd.
2. Voor flora- en fauna-activiteiten houdt deze plicht in ieder geval in dat:
 - a. voorafgaand aan het verrichten van de activiteit wordt nagegaan of er aanwijzingen zijn van de aanwezigheid op de locatie waar de activiteit wordt verricht of in de directe nabijheid van die locatie van:
 - 1°. van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten, genoemd in bijlage I bij de Vogelrichtlijn, en niet in die bijlage genoemde, geregeld in Nederland voorkomende trekvogelsoorten als bedoeld in artikel 4, tweede lid, van die richtlijn;
 - 2°. van nature in Nederland in het wild levende dieren of planten van soorten, genoemd in de bijlagen II, IV en V bij de Habitatrichtlijn;
 - 3°. dieren of planten van soorten, genoemd in bijlage IX of in de rode lijsten, bedoeld in artikel 2.19, vijfde lid, onder a, onder 3°, van de wet; en
 - 4°. voor die soorten belangrijke leefgebieden of natuurlijke habitats;
 - b. als deze aanwijzingen er zijn: wordt vastgesteld of op voorhand op grond van objectieve gegevens nadelige gevolgen kunnen worden uitgesloten voor dieren van die soorten, hun nesten, hun foerageerplaatsen, hun voortplantingsplaatsen, hun rustplaatsen en hun eieren, of voor planten van die soorten;
 - c. als die gevolgen niet kunnen worden uitgesloten: wordt nagegaan welke gevolgen de activiteit kan hebben voor dieren van die soorten, hun

- nesten, hun foerageerplaatsen, hun voortplantingsplaatsen, hun rustplaatsen en hun eieren, of voor planten van die soorten;
 - d. alle passende preventieve maatregelen worden getroffen om die nadelige gevolgen te voorkomen;
 - e. tijdens en na het verrichten van de activiteit wordt nagegaan of de getroffen maatregelen de beoogde effecten hebben; en
 - f. het verrichten van de activiteit wordt gestaakt als de nadelige gevolgen toch niet worden voorkomen, of, als staken van de activiteit redelijkerwijs niet meer mogelijk is, passende herstelmaatregelen worden getroffen.
3. Voor de uitoefening van de jacht en activiteiten om populaties van in het wild levende dieren te beheren of om schade door dieren te bestrijden houdt deze plicht in ieder geval in, dat een ieder die een in het wild levend dier doodt of vangt voorkomt dat het dier onnodig lijdt.

Aanwijzing vergunningplichtige gevallen

Artikel 11.37 (aanwijzing vergunningplichtige gevallen soorten vogelrichtlijn: schadelijke handelingen)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt voor:
 - a. het opzettelijk doden of opzettelijk vangen van van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn;
 - b. het opzettelijk vernielen of opzettelijk beschadigen van nesten, rustplaatsen en eieren van vogels als bedoeld onder a, of het opzettelijk wegnemen van nesten van die vogels;
 - c. het rapen en onder zich hebben van eieren van vogels als bedoeld onder a; of
 - d. het opzettelijk storen van vogels als bedoeld onder a.
2. Het verbod geldt niet, als:
 - a. het verrichten van die activiteit op grond van een andere wet is toegestaan en is voldaan aan de artikelen 9, eerste en tweede lid, en 13 van de vogelrichtlijn; of
 - b. de activiteit uitvoering geeft aan:
 - 1°. een instandhoudingsmaatregel als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onder b, c en d, en 4, eerste lid, eerste zin, en tweede lid, van de vogelrichtlijn of artikel 6, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
 - 2°. een passende maatregel als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn.
3. Het verbod op het opzettelijk storen van vogels, bedoeld in het eerste lid, onder d, geldt niet, als het storen niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de vogelsoort.

Artikel 11.46. (aanwijzing vergunningplichtige gevallen soorten habitatrichtlijn: schadelijke handelingen)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt voor:

- a. het in hun natuurlijk verspreidingsgebied opzettelijk doden of opzettelijk vangen van in het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onder a, bij de habitatrichtlijn, bijlage II bij het verdrag van Bern of bijlage I bij het verdrag van Bonn;
 - b. het opzettelijk verstoren van dieren als bedoeld onder a;
 - c. het in de natuur opzettelijk vernielen of rapen van eieren van dieren als bedoeld onder a;
 - d. het beschadigen of vernielen van de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld onder a; en
 - e. het opzettelijk plukken en verzamelen, afsnijden, ontwortelen of vernielen van planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onder b, bij de habitatrichtlijn of bijlage I bij het verdrag van Bern, in hun natuurlijke verspreidingsgebied.
2. Het verbod geldt niet als:
- a. het verrichten van de activiteit op grond van een andere wet is toegestaan en is voldaan aan artikel 16, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
 - b. de activiteit uitvoering geeft aan:
 - 1°. een instandhoudingsmaatregel als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onder b, c en d, en 4, eerste lid, eerste zin, en tweede lid, van de vogelrichtlijn of artikel 6, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
 - 2°. een passende maatregel als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn.
3. Onder de soorten, bedoeld in het eerste lid, onder a, worden niet begrepen de soorten, bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn.

Artikel 11.54. (aanwijzing vergunningplichtige gevallen andere soorten: schadelijke handelingen)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt voor:
- a. het opzettelijk doden of vangen van in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten, genoemd in bijlage IX, onder A;
 - b. het opzettelijk beschadigen of vernielen van de vaste voortplantingsplaatsen, rustplaatsen of eieren van dieren als bedoeld onder a; en
 - c. het opzettelijk in hun natuurlijke verspreidingsgebied plukken en verzamelen, afsnijden, ontwortelen of vernielen van vaatplanten van de soorten, genoemd in bijlage IX, onder B.
2. Het verbod geldt niet als:
- a. het gaat om het doden of vangen van de bosmuis, de huisspitsmuis en de veldmuis, of om het beschadigen of vernielen van hun vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen, voor zover deze dieren zich in of op gebouwen of daarbij behorende erven of roerende zaken bevinden;
 - b. het verrichten van de activiteit op grond van een andere wet is toegestaan en is voldaan aan de eisen die zijn opgenomen artikel 8.74I van het Besluit kwaliteit leefomgeving; of
 - c. de activiteit deel uitmaakt van:

- 1°. een instandhoudingsmaatregel als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onder b, c en d, en 4, eerste lid, eerste zin, en tweede lid, van de vogelrichtlijn of artikel 6, eerste lid, van de habitatrichtlijn; of
- 2°. een passende maatregel als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de habitatrichtlijn.

Vergunningvrije gevallen op basis van een aangewezen gedragscode

Artikel 11.45. (aanwijzing vergunningvrije gevallen soorten vogelrichtlijn op basis van aangewezen gedragscode)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt in bij ministeriële regeling aangewezen gevallen niet voor flora- en fauna-activiteiten als bedoeld in de artikelen 11.37, eerste lid, en 11.39, eerste lid, die in een bij die regeling aangewezen gedragscode worden beschreven en die:
 - a. aantoonbaar worden uitgevoerd in overeenstemming met de gedragscode; en
 - b. plaatsvinden in het kader van:
 - 1°. het bestendig beheren of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
 - 2°. een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of de bosbouw,
 - 3°. een bestendig gebruik; of
 - 4°. ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.
2. Een gedragscode wordt bij ministeriële regeling alleen aangewezen, als:
 - a. de daarin beschreven activiteiten voldoen aan artikel 8.74j, eerste lid, onder b, van het Besluit kwaliteit leefomgeving; en
 - b. daarin een wijze van verrichten van activiteiten is beschreven, waarmee naar het oordeel van Onze Minister voor Natuur en Stikstof afdoende is gewaarborgd dat:
 - 1°. geen benutting of economisch gewin plaatsvindt van van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn; en
 - 2°. de activiteiten met betrekking tot die vogels zorgvuldig worden verricht.
3. Activiteiten worden in ieder geval zorgvuldig verricht als:
 - a. daarvan geen wezenlijke invloed uitgaat op de soorten waartoe de vogels behoren; en
 - b. in redelijkheid alles wordt gedaan of nagelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken dat:
 - 1°. de vogels worden gedood;
 - 2°. nesten van de vogels worden vernield, beschadigd of weggenomen, of rustplaatsen van vogels worden vernield; en
 - 3°. eieren van de vogels worden vernield

Artikel 11.53. (vergunningvrije gevallen soorten habitatrichtlijn op basis van aangewezen gedragscode)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 5.1, tweede lid, aanhef en onder g, van de wet, om zonder omgevingsvergunning een flora- en fauna-activiteit te verrichten, geldt in bij ministeriële regeling aangewezen gevallen niet voor flora- en fauna-activiteiten als bedoeld in de artikelen 11.46, eerste lid, en 11.47, eerste lid,

aanhef en onder b, die in een bij die regeling aangewezen gedragscode worden beschreven en die:

- a. aantoonbaar worden uitgevoerd in overeenstemming met die gedragscode; en
 - b. plaatsvinden in het kader van:
 - 1°. het bestendig beheren of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
 - 2°. een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of de bosbouw;
 - 3°. een bestendig gebruik; of
 - 4°. ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.
2. Een gedragscode wordt bij ministeriële regeling alleen aangewezen, als:
- a. de daarin beschreven activiteiten voldoen aan artikel 8.74k, eerste lid, onder b, van het Besluit kwaliteit leefomgeving; en
 - b. daarin een wijze van verrichten van activiteiten is beschreven, waarmee naar het oordeel van Onze Minister voor Natuur en Stikstof afdoende is gewaarborgd dat:
 - 1°. geen benutting of economisch gewin plaatsvindt van dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onder a, bij de habitatrichtlijn, bijlage II bij het verdrag van Bern of bijlage I bij het verdrag van Bonn, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de vogelrichtlijn, en van planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onder b, bij de habitatrichtlijn of bijlage I bij het verdrag van Bern; en
 - 2°. de activiteiten met betrekking tot die dieren en planten zorgvuldig worden verricht.
3. Activiteiten worden in ieder geval zorgvuldig verricht als:
- a. daarvan geen wezenlijke invloed uitgaat op de soorten waartoe de dieren of de planten behoren; en
 - b. in redelijkheid alles wordt gedaan of nagelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken dat:
 - 1°. de dieren worden gedood;
 - 2°. voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de dieren worden beschadigd of vernield;
 - 3°. eieren van de dieren worden vernield; en
 - 4°. de planten worden geplukt, afgesneden, onworteld of vernield.

Artikel 11.59. (vergunningvrije gevallen andere soorten op basis van aangewezen gedragscode)

1. Het verbod, bedoeld in artikel 11.54, geldt niet voor bij ministeriële regeling aangewezen gevallen van activiteiten die in een bij die regeling aangewezen gedragscode worden beschreven en die:
 - a. aantoonbaar worden uitgevoerd in overeenstemming met die gedragscode; en
 - b. plaatsvinden in het kader van:
 - 1°. het bestendig beheren of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
 - 2°. een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of de bosbouw;
 - 3°. een bestendig gebruik; of
 - 4°. ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.
2. Een gedragscode wordt bij ministeriële regeling alleen aangewezen als:

- a. de daarin beschreven activiteiten voldoen aan artikel 8.74l, eerste lid, onder b, van het Besluit kwaliteit leefomgeving; en
 - b. een wijze van verrichten van activiteiten is beschreven, waarmee naar het oordeel van Onze Minister voor Natuur en Stikstof afdoende is gewaarborgd dat:
 - 1°. geen benutting of economisch gewin van dieren en planten van de soorten, genoemd in bijlage IX, die zich bevinden in hun natuurlijke verspreidingsgebied plaatsvindt; en
 - 2°. de activiteiten met betrekking tot die dieren en planten zorgvuldig worden verricht.
3. Activiteiten worden in ieder geval zorgvuldig verricht als:
- a. daarvan geen wezenlijke invloed uitgaat op de soorten, genoemd in bijlage IX, die zich bevinden in hun natuurlijke verspreidingsgebied, waartoe de dieren of planten behoren; en
 - b. in redelijkheid alles wordt gedaan of gelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken dat:
 - 1°. die dieren worden gedood;
 - 2°. voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van die dieren worden beschadigd of vernield;
 - 3°. eieren van die dieren worden vernield; of
 - 4°. die planten worden geplukt, afgesneden, onworteld of vernield.

Bijlage 3: Format Evaluatie

Format evaluatie van RVO

Wat fijn dat u deze enquête in gaat vullen! Dit is uw kans om uw mening te laten horen over de Gedragscode soortenbescherming van [naam initiatiefnemer], zie ook de naar u gestuurde vooraankondiging. Hoe bevalt de Gedragscode en welke ideeën leven er over een nieuwe Gedragscode die opgesteld moet worden? Om dit te evalueren is een vragenlijst opgesteld, waarin we u, als ervaringsdeskundige, een aantal vragen willen stellen. We vragen u naar zeven thema's:

- *Algemene informatie*
- *Onderzoek, ecologisch werkprotocol en toetsing*
- *Effectiviteit beschermende maatregelen*
- *Werkbaarheid en gebruiksvriendelijkheid van de Gedragscode*
- *Doeltreffendheid Gedragscode*
- *Input nieuwe Gedragscode*
- *Mogelijke toekomstige wijzigingen rond de Gedragscode*

Wij verzoeken u ook de vragenlijst in te vullen indien u niet werkt met de Gedragscode soortenbescherming van [naam initiatiefnemer]. Ook deze informatie is relevant voor de evaluatie. U zult in dat geval slechts enkele vragen hoeven te beantwoorden. Het invullen van de gehele vragenlijst duurt circa 30 minuten. Ieder thema eindigt met een mogelijkheid om extra toelichtingen toe te voegen. De vragen gaan over de periode 20XX tot heden.

De enquête is anoniem, tenzij u zelf aangeeft dat wij u kunnen benaderen voor eventueel aanvullende vragen. Naast de enquête zullen wij ook een aantal focusgroep gesprekken organiseren om meer verdiepend in te gaan op de gedragscode en het werken hiermee, in de laatste vraag in de vragenlijst, kunt u aangeven of u hieraan mee wilt werken. Indien u dat wilt, vult u dan uw e-mailadres in zodat wij contact met u op kunnen nemen.

We vragen u de vragenlijst in te vullen voor [datum]. Wij danken u alvast voor uw medewerking!

*Graag brengen wij deze evaluatie bij zoveel mogelijk mensen onder de aandacht. Kent u opdrachtnemers (aannemers, ingenieur bureaus of ecologische adviesbureaus) die de evaluatie mogelijk ook in willen vullen? Wij vragen u dan om de e-mail met de uitnodiging naar deze link door te sturen, met in de CC: PM
Indien u naar aanleiding van deze enquête vragen of opmerkingen heeft, dan kunt u die richten aan:*

NAAM: MAILADRES

NAAM: MAILADRES

Algemene informatie over u

1. *Bij welk organisatieonderdeel/welke organisatie werkt u?*
Indien niet in functie bij opdrachtgever:
 - *Aannemer*
 - *Ecologisch adviesbureau*
 - *Projectontwikkelaar*
2. *In hoeveel activiteiten/projecten heeft u te maken gehad met de Gedragscode*

Onderzoek, ecologisch werkprotocol en toetsing

3. *Vindt voorafgaand aan de werkzaamheden in de projecten waar u bij betrokken bent nader natuurwaardenonderzoek plaats?*
Indien niet altijd, waarom niet?

4. *Vindt u dat uit de Gedragscode duidelijk blijkt voor welke soorten en activiteiten de gedragscode geldig is?*

5. *Is het ecologisch werkprotocol altijd vindbaar en op locatie van de werkzaamheden aanwezig?*

Maatregelen

6. *Maakt u weleens mee dat er niet volgens de regels van de Gedragscode gewerkt wordt waar dat wel zou moeten? Zo ja, waarom gebeurt dit?*

7. *Zijn de uit te voeren maatregelen bekend gemaakt aan de uitvoerenden? Zo ja, hoe?*

8. *Wat zijn uw ervaringen met het vastleggen en archiveren van de maatregelen?*

Werkbaarheid en gebruiksvriendelijkheid van de Gedragscode

9. *Kunt u toelichten in hoeverre u het eens bent met de volgende stelling? 'Het is voor mij duidelijk waar ik terecht kan met vragen over (het gebruik van) de Gedragscode'*

10. *Kunt u toelichten in hoeverre u het eens bent met de volgende stelling? 'Het is voor mij duidelijk wanneer ik de Gedragscode mag/kan toepassen'*

11. *Kunt u toelichten in hoeverre u het eens bent met de volgende stelling? 'Het is voor mij duidelijk welke beschermende maatregelen ik kan/moet nemen'*

12. *Is binnen de sector helder wie met de gedragscode kan werken en waar de gedragscode te vinden is?*

13. *Zijn de verantwoordelijkheden duidelijk vastgelegd in de gedragscode?*

14. *Is bij u voldoende bekend wie u als deskundige moet inschakelen (indien van toepassing) en waaraan deze moet voldoen?*

15. *Wat zijn de voor- en nadelen van het werken met de gedragscode?*

Doeltreffendheid Gedragscode

16. *Mist u informatie in de gedragscode, of is de gedragscode juist te uitgebreid?*

17. Kunt u toelichten op welke wijze het toepassen van de gedragscode uw werkproces heeft beïnvloed ten opzichte van een vergunningsaanvraag? (bv met betrekking tot administratieve lasten of doorlooptijd van de procedure)

18. Geeft in uw ogen het werken met de Gedragscode voldoende bescherming voor de wettelijk beschermde soorten? Licht dit toe.

Input nieuwe Gedragscode

19. Op welke punten kunnen de Gedragscode en het werkproces volgens u verbeterd worden?

20. Vindt u het belangrijk betrokken te worden bij het opstellen van de nieuwe Gedragscode? Zo ja, welke wijze heeft uw voorkeur?

- Online presentatie van de veranderingen in de nieuwe Gedragscode
- Mogelijkheid tot review van de gedragscode voordat deze ingediend wordt
- Deelname in een meedenk groep
- Geen behoefte aan

U kunt hier uw e-mailadres achterlaten wanneer u een bijdrage wilt leveren aan de nieuwe Gedragscode.

Dank

Hartelijk bedankt voor het invullen van deze enquête. We waarderen de tijd die u hiervoor heeft genomen en nemen uw input mee in de evaluatie en de ontwikkeling van de Gedragscode.

Bijlage 4: Format EWP

Format ecologisch werkprotocol van RVO

In het ecologisch werkprotocol worden de voorzorgmaatregelen uit de gedragscode afgestemd op de (verwachte) soorten, de locatie, het seizoen en de werkzaamheden. Het ecologisch werkprotocol is de vertaling van de gedragscode naar deze specifieke locatie, omstandigheden en werkzaamheden. Het ecologisch werkprotocol beschrijft ook het zorgvuldig handelen en handelen volgens de zorgplicht. Door de uitvoering te laten plaatsvinden volgens het ecologisch werkprotocol worden negatieve gevolgen voor (beschermde) planten en dieren voorkomen dan wel tot een minimum beperkt. Het ecologisch werkprotocol dient altijd op locatie aanwezig te zijn bij de werkzaamheden en een ieder die werkzaam is in het projectgebied dient van de inhoud op de hoogte te zijn.

Het ecologisch werkprotocol wordt opgesteld door een ecologisch deskundige en bevat in ieder geval de volgende onderdelen:

Contactgegevens

Ecologisch deskundige:

Naam:

Telefoonnummer:

Email:

Opdrachtgever/initiatiefnemer:

Naam:

Telefoonnummer:

Email:

aannemer/uitvoerder:

Naam:

Telefoonnummer:

Email:

Geef hierbij ook aan wie als verantwoordelijke kan worden benaderd

Werkbeschrijving

Naam Project:

Startdatum voorbereidende werkzaamheden:

Indien er voorbereidende werkzaamheden genomen moeten worden (zoals bijvoorbeeld het plaatsen van amfibieënscherm of maatregelen die moeten voorkomen dat beschermde soorten zich vestigen in plangebied voor start project.

Startdatum werkzaamheden:

Verwachte einddatum:

Een omschrijving van het project waar dit ecologisch werkprotocol bij hoort en conform welke gedragscode gewerkt wordt.

Projectinformatie

- *Werklocatie en werkgrens inclusief kaart en foto's van de bestaande situatie.*
- *De werkzaamheden.*
Welke werkzaamheden gaat u uitvoeren, op welke wijze en welk materieel wordt daarbij ingezet
- *Wat is de planning van het project?*
Denk hierbij ook aan de planning van de te nemen mitigerende maatregelen (welke maatregelen worden wanneer genomen)

Zorgvuldig handelen:

- *Welke soorten zijn aanwezig in het plangebied*
Geef hier aan welke soorten tijdens het inventarisatie-onderzoek zijn aangetroffen en wat de functie van het gebied is voor die soort(en) en markeer de locatie(s) op een kaart
- *Welke mitigerende maatregelen worden genomen*
Beschrijf hier de concrete en praktisch uitvoerbare (activiteit-, soort-, locatie- en tijdspecifieke) maatregelen die genomen worden om schade aan beschermde soorten te voorkomen dan wel te beperken; denk hierbij ook aan eventueel aan te houden afstand ten opzichte van verblijfplaatsen of groeiplaatsen
- *Verwijzing naar het ecologisch onderzoek*
(titel, brongegevens van het natuuronderzoek/soortenonderzoek, datum onderzoek)

Geef tenslotte aan hoe gehandeld moet worden indien tijdens de werkzaamheden een onverwachte soort wordt aangetroffen.

Let op: bij controle van de werkzaamheden kunnen altijd onderliggende documenten (zoals logboek, natuurwaardenonderzoek, activiteitenplan, belangenonderbouwing, alternatievenonderbouwing, etc.) worden opgevraagd. Deze dienen te allen tijde beschikbaar te zijn.

Bijlage 5: Lijst beschermde soorten

In het kader van de Omgevingswet zijn de volgende soorten beschermd:

Vogelrichtlijnsoorten

Vogels
Alle in Nederland van nature voorkomende vogelsoorten

Habitatrichtlijnsoorten

Zoogdieren	Verdrag/Richtlijn
Vleermuizen	
Bechsteins vleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Bosvleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Brandts vleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Franjestaart	Habitatrichtlijn bijlage IV
Gewone baardvleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Gewone dwergvleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Gewone grootoorvleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Grijze grootoorvleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Grote hoefijzerneus	Habitatrichtlijn bijlage IV
Grote rosse vleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Ingekorven vleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Kleine dwergvleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Kleine hoefijzerneus	Habitatrichtlijn bijlage IV
Laatvlieger	Habitatrichtlijn bijlage IV
Meervleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Mopsvleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Noordse vleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Rosse vleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Ruige dwergvleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Tweekleurige vleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Vale vleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Watervleermuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Overige zoogdieren	
Bever	Habitatrichtlijn bijlage IV
Hamster	Habitatrichtlijn bijlage IV/ Bern bijlage II
Hazelmuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Lynx	Habitatrichtlijn bijlage IV
Noordse woelmuis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Otter	Habitatrichtlijn bijlage IV
Wilde kat	Habitatrichtlijn bijlage IV
Wolf	Habitatrichtlijn bijlage IV

Vissen	Verdrag/Richtlijn
Houting	Habitatrichtlijn bijlage IV
Steur	Habitatrichtlijn bijlage IV

Mossen	Verdrag/Richtlijn
Geel schorpioenmos	Bern bijlage I
Tonghaarmuts	Bern bijlage I

Reptielen en amfibieën	Verdrag/Richtlijn
Amfibieën	
Boomkikker	Habitatrichtlijn bijlage IV
Geelbuikvuurpad	Habitatrichtlijn bijlage IV
Heikikker	Habitatrichtlijn bijlage IV
Kamsalamander	Habitatrichtlijn bijlage IV
Knoflookpad	Habitatrichtlijn bijlage IV
Poelkikker	Habitatrichtlijn bijlage IV
Rugstreeppad	Habitatrichtlijn bijlage IV
Vroedmeesterpad	Habitatrichtlijn bijlage IV
Reptielen	
Gladde slang	Habitatrichtlijn bijlage IV
Muurhagedis	Habitatrichtlijn bijlage IV
Zandhagedis	Habitatrichtlijn bijlage IV

Weekdieren	Verdrag/Richtlijn
Bataafse stroommossel	Habitatrichtlijn bijlage IV
Platte schijfhoren	Habitatrichtlijn bijlage IV

Planten	Verdrag/Richtlijn
Drijvende waterweegbree	Habitatrichtlijn bijlage IV/ Bern bijlage I
Groenknolorchis	Habitatrichtlijn bijlage IV/ Bern bijlage I
Kleine vlotvaren	Bern bijlage I
Kruipend moerasscherm	Habitatrichtlijn bijlage IV/ Bern bijlage I
Liggende raket	Bern bijlage I
Zomerschroeforchis	Habitatrichtlijn bijlage IV Bern bijlage I

Insecten	Verdrag
Brede geelrandwaterroofkever	Habitatrichtlijn bijlage IV
Bronslibel	Habitatrichtlijn bijlage IV
Donker pimperlblauwtje	Bern bijlage II
Gaffellibel	Habitatrichtlijn bijlage IV
Gestreepte waterroofkever	Habitatrichtlijn bijlage IV
Gevlekte witsnuitlibel	Habitatrichtlijn bijlage IV
Groene glazenmaker	Habitatrichtlijn bijlage IV
Heldenbok	Habitatrichtlijn bijlage IV
Juchtleerkever	Habitatrichtlijn bijlage IV
Mercuurwaterjuffer	Bern bijlage II
Moerasparelmoervlinder	Bern bijlage II
Noordse winterjuffer	Habitatrichtlijn bijlage IV

Insecten	Verdrag
Oostelijke witsnuitlibel	Habitatrichtlijn bijlage IV
Pimpernelblauwtje	Bern bijlage II
Rivierrombout	Bern bijlage II
Sierlijke witsnuitlibel	Habitatrichtlijn bijlage IV
Teunisbloempijlstaart	Habitatrichtlijn bijlage IV
Vermiljoenkever	Habitatrichtlijn bijlage IV
Grote vuurvliinder	Bern bijlage II

Andere soorten

Zoogdieren
Aardmuis
Boommarter
Bosmuis
Bunzing
Damhert
Das
Dwergmuis
Dwergspitsmuis
Edelhert
Eekhoorn
Egel
Eikelmuis
Gewone bosspitsmuis
Grote bosmuis
Haas
Hermelijn
Huisspitsmuis
Konijn
Molmuis
Ondergrondse woelmuis
Ree
Rosse woelmuis
Steenmarter
Tweekleurige bosspitsmuis
Veldmuis
Vos
Waterspitsmuis
Wezel
Wild zwijn
Woelrat

Vissen
Beekdonderpad
Beekprik
Elrits
Gestippelde alver
Grote modderkruiper
Kwabaal

Amfibieën en reptielen
Amfibieën
Alpenwatersalamander
Bruine kikker
Gewone pad
Kleine watersalamander
Meerkikker
Middelste groene kikker
Vinpootsalamander
Vuursalamander
Reptielen
Adder
Hazelworm
Levendbarende hagedis
Ringslang

Ongewervelden
(Europese) Rivierkreeft
Aardbeivlinder
Beekrombout
Bosbeekjuffer
Bosparelmoervlinder
Bruin dikkopje
Bruine eikenpage
Donkere waterjuffer
Duinparelmoervlinder
Gentiaanblauwtje
Gevlekte glanslibel
Gewone bronlibel
Grote parelmoervlinder
Grote vos
Grote weerschijnvlinder
Hoogveenglanslibel
Iepenpage
Kempense heidelibel
Kleine heivlinder
Kleine ijsvogelvlinder
Kommavlinder
Sleedoornpage

Speerwaterjuffer
Spiegeldikkopje
Veenbesblauwtje
Veenbesparelmoervlinder
Veenhooibeestje
Veldparelmoervlinder
Vliegend hert
Zilveren maan

Planten
Akkerboterbloem
Akkerdoornzaad
Akkerogentroost
Beklierde ogentroost
Berggamander
Bergnachtorchis
Blaasvaren
Blauw guichelheil
Bokkenorchis
Bosboterbloem
Bosdravik
Brave hendrik
Brede wolfsmelk
Breed wollegras
Bruinrode wespenorchis
Dennenorchis
Dreps
Echte gamander
Franjementiaan
Geelgroene wespenorchis
Geplooid vrouwenmantel
Getande veldsla
Gevlekt zonneroosje
Glad biggenkruid
Gladde zegge
Groene nachtorchis
Groensteel
Groot spiegelklokje
Grote bosaardbei
Grote leeuwenklauw
Honingorchis
Kalkboterbloem
Kalketrip
Karhuizer anjer
Karweiselie
Kleine ereprijs
Kleine schorseneer
Kleine wolfsmelk

Planten
Kluwenklokje
Knollathyrus
Knolspirea
Korensla
Kranskarwei
Kruiptijm
Lange zonnedaauw
Liggende ereprijs
Moerasgamander
Moerasgamander
Muurbloem
Naakte lathyrus
Naaldenkervel
Pijlscheefkelk
Roggelelie
Rood peperboompje
Rozenkransje
Ruw parelzaad
Scherpkruid
Schubvaren
Schubzegge
Smalle raai
Spits havikskruid
Steenbraam
Stijve wolfsmelk
Stofzaad
Tengere distel
Tengere veldmuur
Torosgamander
Veenbloembies
Vliegenorchis
Vroege ereprijs
Wilde averuit
Wilde ridderspoor
Wilde weit
Wolfskers
Zandwolfsmelk
Zinkviooltje
Zweedse kornoelje

Bijlage 6: Jaarrond beschermde vogelnesten

Op de volgende categorieën nesten zijn de verbodsbepalingen van artikel 11.37 van het Besluit activiteiten leefomgeving ook buiten het broedseizoen van toepassing:

1. Nesten die, behalve gedurende het broedseizoen als nest, buiten het broedseizoen in gebruik zijn als vaste rust- en verblijfplaats (voorbeeld: steenuil).
2. Nesten van koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: roek, gierzwaluw en huismus).
3. Nesten van vogels, zijnde geen koloniebroeders, die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: ooievaar, kerkuil en slechtvalk).
4. Vogels die jaar in jaar uit gebruik maken van hetzelfde nest en die zelf niet of nauwelijks in staat zijn een nest te bouwen (voorbeeld: boomvalk, buizerd en ransuil).

Nesten van vogels die weliswaar vaak terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor hebben gebroed of de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om zich elders te vestigen als de broedplaats verloren is gegaan (voorbeelden: oeverzwaluw, kokmeeuw) zijn buiten het broedseizoen niet beschermd. In de lijst hieronder is deze groep aangeduid als 'categorie 5'.

In sommige provincies hebben de lijsten een andere categorisering. De lijsten van de provincies zijn niet opgenomen.

De bescherming betreft niet alleen de nestplaatsen zelf, maar ook de functionaliteit ervan. Leefgebied en foerageergebied dat noodzakelijk is voor de functionaliteit van de nestplaats is daardoor ook beschermd. De bescherming geldt niet als kan worden aangetoond dat het nest al gedurende een aantal jaren niet meer in gebruik is.

De hiernavolgende lijst is te raadplegen op de website van RVO en kan worden gebruikt als hulpmiddel bij het bepalen of een omgevingsvergunning nodig is of dat maatregelen genomen kunnen worden om de functionaliteit van de voortplantings- en vaste rust- en verblijfplaatsen van vogels te behouden. De functionaliteit kan bijvoorbeeld worden gewaarborgd door het nemen van mitigerende maatregelen. Als een jaarrond beschermd nest is aangetroffen en deze door een ingreep zal verdwijnen is minimaal een omgevingscheck nodig. Deze houdt in dat door een ecologisch deskundige moet worden vastgesteld of er voldoende gelegenheid voor de betreffende soort is om zelfstandig in de omgeving een vervangend nest te vinden of te bouwen. Indien dit niet voorhanden is, dan dient, voor zover mogelijk, alternatieve nestgelegenheid te worden aangeboden. Indien dat niet mogelijk is, dient een omgevingsvergunning te worden aangevraagd. Het is de verantwoordelijkheid van de gebruiker van de gedragscode om

gemotiveerd en gedocumenteerd te bepalen onder welke categorieën een voorkomende vogelsoort valt. De soorten die over voldoende flexibiliteit beschikken om zich elders te vestigen, vallen in onderstaande lijst onder categorie 5.

Soort	Categorie
Boomvalk	4
Buizerd	4
Gierzwaluw	2
Grote gele kwikstaart	3
Havik	4
Huismus	2
Kerkuil	3
Oehoe	3
Ooievaar	3
Ransuil	4
Roek	2
Slechtvalk	3
Sperwer	4
Steenuil	1
Wespendief	4
Zwarte wouw	4
Blauwe reiger	5
Boerenzwaluw	5
Bonte vliegenvanger	5
Boomklever	5
Boomkruiper	5
Bosuil	5
Brilduiker	5
Draaihals	5
Eidereend	5
Ekster	5
Gekraagde roodstaart	5
Glanskop	5
Grauwe vliegenvanger	5
Groene specht	5
Grote bonte specht	5
Hop	5
Huiszwaluw	5
Ijsvogel	5
Kleine bonte specht	5
Kleine vliegenvanger	5
Koolmees	5
Kortsnavelboomkruiper	5
Oeverzwaluw	5
Pimpelmees	5
Raaf	5
Ruigpootuil	5
Spreeuw	5
Tapuit	5

Soort	Categorie
Torenavalk	5
Zeearend	5
Zwarte kraai	5
Zwarte mees	5
Zwarte roodstaart	5
Zwarte specht	5

Bijlage 7: Gebruik van de klepelmaaier

Hoofdstuk 4 is de basis voor de manier van werken voor de activiteit maaien. Bijlage 7 gaat om de uitzonderingssituaties voor het gebruik van de klepelmaaier, waarbij geldt “nee tenzij”. De klepelmaaier mag onder deze gedragscode slechts worden toegepast om veiligheidsredenen, in een of meer van de 1 tot en met 4 hieronder en onder de hiernavolgende voorwaarden. Voor deze situaties is met RVO onderbouwd en afgestemd dat kan worden afgeweken van het klepelverbod in de Beleidsregel aanwijzing gedragscodes soortenbescherming en houtopstanden.²⁴

Voor het klepelen gelden de volgende (rand)voorwaarden:

- Maai-zuigcombinaties zijn het uitgangspunt. De vegetatie wordt direct afgevoerd, tenzij maai-zuigcombinaties er niet kunnen komen door te weinig werkruimte, beperkte bereikbaarheid (bv. smalle onderhoudspaden), te grote afstand voor de maai-arm of als de draagkracht van de ondergrond het niet mogelijk maakt.
- Een ecologisch deskundige legt het toegestaan gebruik van de klepelmaaier goed onderbouwd vast in een ecologisch werkprotocol; onderdeel daarvan is de inschatting of er sprake is van het overtreden van een verbodsbepaling en zo ja, de inschatting op de aanwezigheid van beschermde soorten en de daarop aangepaste soortgerichte werkwijze (bijvoorbeeld de aanwezigheid van steenanjer of bokkenorchis).
- De klepelmaaier wordt dusdanig afgesteld dat het bodemoppervlak onaangetast blijft en de vegetatie na de maaiwerkzaamheden nog een resterende lengte heeft van minimaal 10 cm. Dit om rozetten van twee- en meerjarige kruidsoorten en aanwezige insecten, kleine zoogdieren, reptielen en/of amfibieën te sparen. Het bodemoppervlak mag hierbij dus niet worden beschadigd, waarbij het walseffect wordt geminimaliseerd bv mbv een uitsparing van de looprol of zwevende toepassing.
- De klepelmaaier wordt technisch zodanig uitgerust dat negatieve effecten verder worden geminimaliseerd.
- De werksnelheid is max 5 km/u.

1. *Om onveilige situaties op de bermstrook en zichthoeken (kruisingen) langs openbare wegen te voorkomen.*

Het maaien van de bermstrook met de klepelmaaier is – met uitzondering van zichthoeken (kruisingen) – beperkt tot **de eerste 1,5 meter langs de openbare weg of fietspad**. Het betreft de volgende 3 redenen:

- a. Bij risico op wegslingerend puin bij gebruik van een reguliere maaimachines (zoals messenbalk of cyclomaaier), welk puin medewerkers en andere (weg)gebruikers kan verwonden.

²⁴ Staatscourant 2024 nr. 29932 16 oktober 2024

- b. Bij risico op slipgevaar als maaisel op de rijstrook komt te liggen, hetgeen kan worden voorkomen met klepelen (door vegetatie met een maai-zuigcombinatiedirect op te zuigen).
- c. In verband met risico op het ontnemen van zicht op reflectorpaaltjes, varkensruggen en ander laag wegmeubilair met een negatief effect op de veiligheid van weggebruikers en dit risico wordt weggenomen door de vegetatie te klepelen.

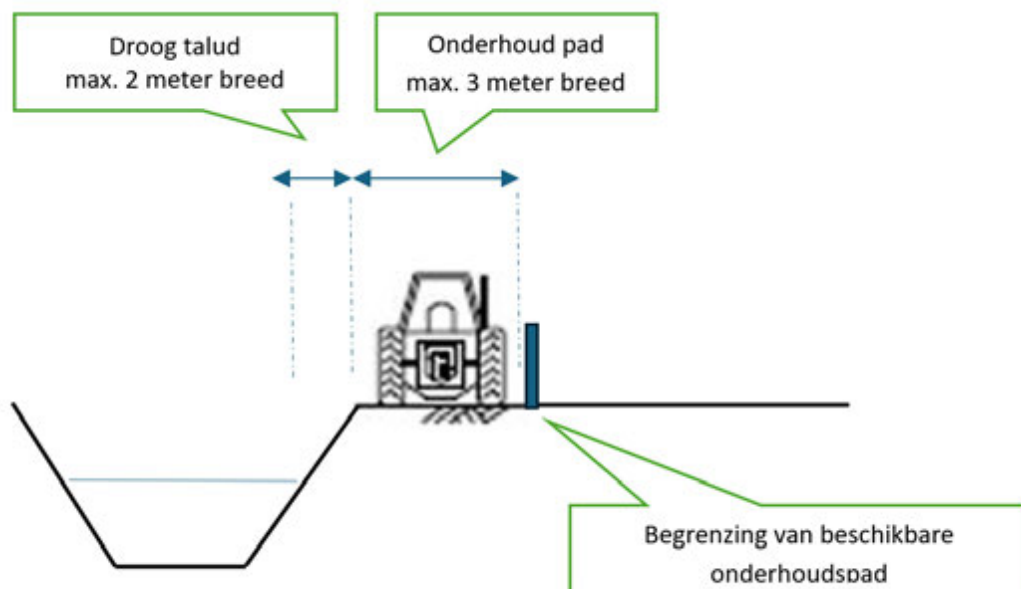
Bij gebruik van de klepelmaaier in deze situatie moet gefaseerd worden gewerkt conform de maatregelen in paragraaf 4.5.2

2. *Om onveilige situaties op ruwe ondergrond te voorkomen*

Van ruwe ondergrond is sprake op **verharde (dijk)taluds en stortsteen en andere steenbekleding** waar niet kan worden gemaaid met reguliere maaimachines (zoals messenbalk of cyclomaaier) omdat deze reguliere maaimachines te kwetsbaar zijn. En waar ook het werken met bosmaaiers niet veilig is door de ongelijke ondergrond. Een bosmaaier geeft dan veiligheidsrisico's voor de uitvoerder en eventuele andere voorbijgangers door terugslag of afketsen van stenen. Ook zal bij een dergelijke ondergrond de bosmaaier snel beschadigd raken. Bij gebruik van de klepelmaaier in deze situatie moet gefaseerd worden gewerkt conform de maatregelen in paragraaf 4.5.2

3. *Om onveilige situaties op onderhoudspaden te voorkomen*

Hiervan is sprake als er **onderhoudspaden en/of aangrenzende droge taluds (boven de waterlijn) gemaaid moeten worden, het onderhoudspad niet breder is dan 3 meter en de uitwijkmogelijkheden fysiek begrensd zijn over grotere lengte vanwege obstakels zoals bebouwing of beplanting / gewassen**. Klepelen van het onderhoudspad en/of de eerste 2 meter van het aangrenzende droge talud is in die situatie noodzakelijk om kantel- en slipgevaar op het onderhoudspad te voorkomen. Bij gebruik van de klepelmaaier in deze situatie moet gefaseerd worden gewerkt conform de maatregelen in paragraaf 4.5.1.

Hiervoor geldt de volgende illustratie, zie de begrippenlijst voor een nadere definiëring van onderhoudspad en droog talud.

Vanuit het oogpunt van veiligheid is maaien met andere maaimethoden dan met de klepelmaaier (bijvoorbeeld messenbalk- of schijvenmaaier) niet mogelijk. Bij een onderhoudspad smaller dan 3 meter rijdt de machine **direct langs de boveninsteek** van de naastgelegen watergang. De machinist moet zicht op de boveninsteek kunnen houden in verband met eventuele schade op en rond de boveninsteek, zoals graafschade en beginnende verzakking van het talud. Hoge en/of zware vegetatie op het talud (met name van de droge taluds komt een grote hoeveelheid maaisel) dient daarom direct te worden en verkleind tot een beperkt volume en goed worden verspreid over het gehele onderhoudspad zodat het snel verteert. Dit is alleen mogelijk met het gebruik van de klepelmaaier, waarmee het maaisel uit het talud met een transportbandje direct buiten de insteek op het onderhoudspad wordt verspreid en er geen maaisel in het talud of de naastgelegen watergang achter blijft.

Alternatieve methodes die veiligheidsrisico's voorkomen zijn er niet. Bij gebruik van een messenbalk of schijvenmaaier wordt het maaisel naar het onderhoudspad immers getransporteerd met een bandhark. Daarbij blijven de gewaslengtes van zowel het talud als de snor dusdanig lang dat als dat maaisel op het smalle onderhoudspad wordt geplaatst er hopen maaisel ontstaan, met veiligheidsrisico's tot gevolg. Ook een maaikorf biedt geen soelaas daar deze wordt ingezet bij korte taludjes die worden meegeknipt met de maaikorf wanneer deze het natte profiel schoont.

Alleen de inzet van de klepelmaaier voorkomt in de geschetste situaties dan ook de volgende veiligheidsrisico's:

- a. Kantelgevaar voor de machine, doordat andere maaimethodes dan klepelen in deze situatie kuilen (door bijvoorbeeld graafschade door konijn, vos, bever, das) of een wegzakkend talud e.d. de machinist het zicht ontnemen;
- b. Slipgevaar, doordat reguliere maaimethodes hopen maaisel op de boveninsteek achterlaten die nat en glad zijn en de machine die erover heen rijdt kan slippen en onbeheersbaar worden;
- c. Achterblijvend (lang) maaisel dat op het talud moet worden voorkomen. Wanneer dit achterblijft verstikt voorts de grasmantel en verwekt het talud, hetgeen op de iets langere termijn leidt tot een nog verder onbeheersbare onveilige situatie.

4. *Om onveilige situaties op steile (dijk)taluds en/of dijken met een beperkte draagkracht te voorkomen*

Hiervan is sprake in de volgende situaties:

- a. Bij specifieke dijken met een smalle kruinbreedte (minder dan 3 meter) én een naastgelegen steil talud (1:2 of steiler) én het ontbreken van een stabiele onderberm én de gehele dijk is onverhard (dus geen weg of verharding bovenop de kruin).
- b. Bij dijktaaluds die dusdanig steil zijn dat deze niet veilig met maaimachines berijdbaar of beloopbaar zijn. Het gaat hierbij om dijktaaluds met een helling van 1:2 of steiler, waarbij het wel mogelijk is om met een maai/zuigcombinatie vanaf een naastgelegen weg of onderhoudspad het

dijktalud te maaien. Hierbij wordt het maaisel dus direct afgevoerd, wat nodig is om de dijk sterk en veilig te houden.

- c. Na verkenning van alternatieven (zoals maaimachines of begrazen of een ander tijdstip van maaien, bijvoorbeeld in de zomer) blijkt alleen maaien mogelijk op (veen)dijken met een beperkte draagkracht waar spoorvorming optreedt in natte situaties, zodat maar één werkgang per maaibeurt mogelijk is, omdat anders de dijk kapotgereden wordt. Een tweede en derde werkgang, die nodig zijn om het maaisel te kunnen verzamelen en op te ruimen, is op dergelijke kwetsbare dijken niet mogelijk zonder dat de ondergrond kapot wordt gereden. Het kapot rijden van de dijken brengt de veiligheid van de dijk in gevaar. Waar mogelijk wordt in deze gevallen gewerkt met een maai/zuigcombinatie vanaf een naastgelegen verharde weg. Maar als deze verharde weg ontbreekt zal er op de dijk zelf gereden moeten worden en zal de maaibeurt dus beperkt moeten worden tot één werkgang. Om hierbij te voorkomen dat het maaisel wat achterblijft de ondergrond verstikt (wat de veiligheid van een dijk eveneens negatief kan beïnvloeden) is het nodig dat het maaisel wordt verkleind en verspreid over het terrein. Hierdoor zal het maaisel snel verteren en door de bodem als organische stof worden opgenomen. Op deze manier wordt verstikking van de dijkvegetatie voorkomen.

Bij gebruik van de klepelmaaier in deze situatie moet gefaseerd worden gewerkt conform de maatregelen in paragraaf 4.5.2. Op dijken die voor het stormseizoen moeten worden geïnspecteerd hoeft vanwege de veiligheid niet gefaseerd te worden gewerkt.

5. *Klepelmaaizuigen plasdrasoevers langs (water-)wegen en onderhoudspaden*

Inkadering, situatie en toepassing

- Het betreft het gefaseerd maaien en afvoeren van rietkragen (= vegetaties gedomineerd door riet, lisdodde of liesgras) langs bredere watergangen (> 4 meter), zoals kanalen en boezemwateren om rietkragen te behouden en zo verlanding en verbossing te voorkomen.
- De te maaien oever is breder dan 2 meter. De vegetatiehoogte is > 1 meter boven het maaiveld en/of wateroppervlak.
- Het maaiveld is dusdanig drassig en weinig draagkrachtig dat dit niet met maaimachines of te voet betreden kan worden ten behoeve van handmatig beheer. Het maaiwerk moet daarom vanaf naastliggend terrein (rijdend materieel) of water (drijvend ponton, met daarop het werkmaterieel) uitgevoerd worden. Het naastliggend terrein moet hiervoor voldoende draagkrachtig zijn.
- Het maaiwerk wordt uitgevoerd met een klepelmaaizuigcombinatie vanaf naastliggend terrein. Het naastliggend terrein is voldoende draagkrachtig (half verhard, verhard, puin of bevroren).
- Om het lange en vele maaisel te kunnen afzuigen, zodat het niet achterblijft in de oever of het water, moet dit tijdens het klepelmaaieren verkleind worden. Dit gebeurt met de klepels in de maaimachine.

- De uitvoering van dit maaiwerk is van 15 oktober tot 1 maart. De exacte datumgrens binnen deze periode wordt bepaald door een ecologisch deskundige.
- De maaifrequentie is één keer per 1 tot 4 jaar.
- Het maaiwerk wordt per oever gefaseerd en bloksgewijs uitgevoerd (dus aan elke oever overstaande delen). Per maaiseizoen blijft minimaal 50% van het oppervlakte gespaard, zodat elk deel van de vegetatie niet vaker wordt gemaaid dan één keer per twee jaar.
- De te klepelmaaïen delen zijn niet langer dan 500 meter (per oever). Bij elementen korter dan 500m blijft minimaal 50% van het oppervlak van dit element gespaard per maaibeurt.
- De klepelmaaizuigmachine wordt 'zwevend' toegepast. De vegetatie wordt ten minste 10 cm boven de waterlijn of het maaiveld gemaaid.
- De werksnelheid is maximaal 5 km/uur.
- De werkzaamheden vinden plaats bij daglicht.
- Op dit maaiwerk zijn tevens van toepassing de algemene maatregelen voor 'Schonen en maaien wateren, incl. oevers en onderhoudspaden'²⁵ en de bijbehorende soortgebonden maatregelen bij toepassing van de habitatbenadering.

Alternatieven afweging

Er is geen andere of betere maaitechniek mogelijk om alle volgende redenen:

- Het handmatig uitvoeren is vanuit veiligheid (onvoldoende draagkracht van de bodem) niet mogelijk, ongeacht de periode in het jaar.
- Met reguliere maaimachines het maaiveld betreden is vanuit veiligheid (onvoldoende draagkracht van de bodem) niet mogelijk, ongeacht de periode in het jaar.
- Door de specifieke, weinig draagkrachtige plas/dras situatie zal een amfibisch of varend maaivoertuig met het door de rietvegetatie varen grote schade veroorzaken aan de oever.
- Het uitvoeren met een maaikorf vanaf naastliggend perceel is technisch wel mogelijk, maar door het vele en lange gewas en de breedte van de oever zal het vrijkomende gewas niet met de maaikorf uit de oever gehaald kunnen worden. Er zal dus een aparte werkgang nodig zijn om het achterblijvende maaisel uit de oever en het water te harken. De praktijk laat echter zien dat door de slappe bodem de hark grote schade veroorzaakt aan de oever.
- Het vrijgekomen maaisel op de oever of in het water laten liggen is vanuit ecologie en waterkwaliteit ongewenst. Ook is het vanuit de Waterschapsverordening verboden om maaisel wat vanaf het 'droge' komt in het water achter te laten.
- Om maaisel toch af te kunnen voeren wordt dit direct afgezogen. Om het lange maaisel te kunnen afzuigen moet dit verkleind worden. Dit verkleinen gebeurt met de klepels van de maaier.

Ecologische onderbouwing ten behoeve van de hierboven beschreven inzet van de klepelmaaizuigcombinatie:

- Vogels:

²⁵ Zie hoofdstuk 4.5.1. onder het kopje "Algemene maatregelen bij aanwezigheid beschermde soorten".

- in de periode 15 oktober – 1 maart zijn er veelal geen broedende vogels meer aanwezig in deze vegetatie.
 - in de hierboven genoemde periode kunnen soorten van rietkragen wel aanwezig zijn. Door het gefaseerd maaien blijft voor deze soorten het habitat in stand. Niet maaien is geen alternatief, omdat genoemde soorten afhankelijk zijn van rietvegetaties (en deze zonder maaien verlanden en verbossen).
- Zoogdieren:
 - Otter: de soort heeft grote leefgebieden en dagrustplekken verschillen per dag. Deze zijn nauwelijks te vinden. Door het gefaseerd maaien blijven altijd voldoende geschikte dagrustplekken gespaard.
 - Noordse woelmuis: bij voorkeur maaien in de periode half oktober – 1 november.
 - Waterspitsmuis: bij voorkeur maaien in de periode half oktober – 1 december, te maaien stroken in essentieel leefgebied mogen maximaal 250 meter zijn.
- Ringslang: in de periode 15 oktober – 1 maart is ringslang veelal niet actief in rietkragen. Op drogere delen zouden broeihopen kunnen liggen. Deze worden gespaard.
- Amfibieën: in de periode 15 oktober – 1 maart zijn veelal geen amfibieën actief in rietkragen. Overwinteringsplekken bevinden zich elders (op droge delen) of voor sommige soorten onder water en deze worden niet geraakt door de werkzaamheden.
- Libellen: in de periode 15 oktober – 1 maart is de Noordse winterjuffer de enige beschermde libel die als adult overwintert. Dat gebeurt niet in rietkragen. De overige beschermde soorten overwinteren onder water als larve. Ook deze worden niet geraakt door de werkzaamheden.
- Grote vuurvlied: deze sterk bedreigde soort overwintert als rups aan de voet van waterzuring. De soort komt alleen voor op plekken met speciaal beheer en verspreidt zich niet tot nauwelijks en wordt dus niet geraakt door deze werkzaamheden.
- Beschermde planten: bij de aanwezigheid van beschermde planten (bijv. drijvende waterweegbree en kruipend moerasscherm) wordt een ecologisch deskundige ingeschakeld.

Bijlage 8: Bever- en dassenprotocol

Onderstaande tekst is afkomstig uit bijlage B bij de Maatregelencatalogus van RVO. De Maatregelcatalogus is bijlage 2 bij het Reikwijdtedocument van RVO.

Werkwijze bever- en dassenactiviteit in/ nabij spoor- en wegtaluds en waterkeringen, waarbij veiligheid in het geding kan komen

Versie: oktober 2022

Trefwoorden: gedragscodes, reikwijdtedocument, maatregelencatalogus

Inleiding

Door graafactiviteit van bevers en dassen kunnen taluds verzakken wat kan leiden tot onveilige situaties op het spoor en op de weg, alsook, in geval van waterkeringen, kan graafactiviteit leiden tot verzwakking van de werking van de kering waarmee het niet meer kan voldoen aan de gestelde veiligheidsnormen. Indien niet tijdig wordt ingrepen, kan dit op termijn tot acute veiligheidssituaties leiden. Dit geldt ook in relatie tot de aanwezigheid van beverdammen. Deze kunnen onder meer leiden tot opstuwing en verminderde afvoer van water, hetgeen ook de stabiliteit van voorgenoemde kunstwerken in het geding kan brengen.

Vanwege het feit dat de omgang met bever- en dassenactiviteit als geheel gezien vrij complex is waarbij vooralsnog ook allerlei (deels ook experimentele)

(maatwerk)oplossingen worden toegepast, maakt dat er vooralsnog de nodige restricties blijven gelden voor toepassing onder de werking van gedragscodes. Naarmate op dit punt meer positieve ervaringen worden opgedaan met soortspecifieke maatregelen, kan dit te zijner tijd aanleiding zijn het handelsbereik onder de werking van een gedragscode te vergroten en kan naar aanleiding daarvan ook onderliggend (werk)document worden aangevuld. Er wordt hierbij thans in onderliggend document vooralsnog van het standpunt uitgegaan dat ter plaatse de algehele functionaliteit van voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de bever en de das niet in het geding mag komen²⁶. Kan dit alles niet worden gewaarborgd, dan dient een reguliere ontheffing te gelden.

Onderstaande werkwijze bij aanwezige bever- en dassenactiviteit in/ nabij spoor- en wegtaluds en waterkeringen betreft een manier om te komen tot een generieke handelwijze die onder de werking van een gedragscode kan worden uitgevoerd. Het is van toepassing bij niet-acute situaties (niet zijnde calamiteiten), waarbij op termijn i.r.t.

²⁶ Dit doordat spoor- en wegtaluds en waterkeringen zelf (nog) geen wezenlijk onderdeel van het (toekomstig) leefgebied van de bever en das uitmaken. Het gaat hier enerzijds om beginnende (graaf)activiteit van dieren die zich op een geheel nieuwe locatie willen vestigen. Tijdig actie ondernemen is in dit soort gevallen ook zorgvuldig omdat de soort nog niet permanent op de plek gevestigd is, nog geen jongen heeft gekregen en met beperkte inspanning kan uitwijken naar de omgeving. Anderzijds gaat het ook om reeds in de (directe) nabijheid van spoor- en wegtaluds en waterkeringen gevestigde dieren van wiens (nieuwe) activiteiten een bepaalde dreiging uitgaat. Ingrijpen wordt hierbij zeer beperkt toegestaan. Dit geldt ook ten aanzien van herstelwerkzaamheden (incl. damwanden plaatsen of gaas ingraven).

voorgenoemde elementen de volksgezondheid of veiligheid in het geding kan komen en tijdig actie noodzakelijk is²⁷.

Bronnen:

- Beverprotocol voor de waterbeheerders in de provincies Gelderland en ZuidHolland. Waterschap Vallei en Veluwe, 2020.
- Apperloo, R & M. van der Sluis, 2022. Gedragscode Wet natuurbescherming Beheer en Onderhoud ProRail. Onderdeel Soortbescherming, Bestendig beheer en onderhoud. Rapport 20-004. Ecogroen bv Zwolle.
- BIJ12, 2017. Kennisdocument Bever 1.0.
- Voorgestelde werkwijze R. Apperloo in opdracht van Pro rail Friesland en Groningen 7 juni 2021
- Protocol Flora en Faunawet Waterschap Peel en Maasvallei: Verdrijven van dassen uit een waterkering
- Dassenprotocol Beheer en Onderhoud. Waterschap Aa en Maas 2016

Werkwijze

Op basis van het bovenstaande, volgt hierna een werkwijze verdeeld over twee scenario's: 1) een uitgangssituatie waarbij op een geheel nieuwe locatie/traject bever- en dassenactiviteit wordt waargenomen bestaande uit beginnend graafwerk dan wel (aanzetten tot) beverdammen (betreffende niet gevestigde dieren), en 2) een uitgangssituatie waar zich reeds dieren gevestigd hebben en eveneens ingrijpen noodzakelijk wordt geacht.

Scenario 1. Bever-/dassenactiviteit van nog niet gevestigde dieren

Vooraf

- Er worden door een (ecologisch) deskundige in een beheerplan locaties/trajecten geduid waar activiteiten van bevers/dassen tot veiligheidsrisico's kunnen leiden. Omschrijf de risico's op deze locaties.
- Voor deze locaties/trajecten wordt door een ecologisch deskundige inzichtelijk gemaakt hoe het is gesteld met de lokale bever- of dassenpopulatie in de omgeving en waar de vluchtpijpen en/of burchtlocaties zijn gelegen.
Randvoorwaarde is dat de onderhavige trajecten reeds geen primair leefgebied zijn van de soort.
- Er worden binnen de omschreven veiligheidstrajecten door (een) ecologisch deskundige(n) regelmatig controles uitgevoerd op activiteit van bevers/dassen.

²⁷ Let wel, bever- en dassenactiviteit in de vorm van graafwerk en/of opgeworpen beverdammen is per definitie niet overal een probleem waarvoor ingrijpen noodzakelijk is en dient van geval van geval te worden bekeken. Het is aan een deskundige om een inschatting te maken van/ onderzoek te doen naar de (mogelijke) gevaarzetting ter plaatse en het is ook belangrijk dit goed te documenteren (en indien nodig te monitoren) en fungeert als basis voor eventueel verder ingrijpen.

De beschreven werkwijze in onderliggend document is enkel van toepassing op die situaties en locaties waarbij op voorhand voorzienbaar is dat aanwezige (aanvullende) bever- en dassen activiteit tot veiligheidsrisico's zal kunnen leiden waarbij ingrijpen noodzakelijk geacht wordt.

Er wordt uitgegaan van minimaal 1 keer per maand. De hieronder beschreven bever/dassenactiviteit met bijbehorende handelingen is daarmee dus maximaal een maand oud.

Aangetroffen beveractiviteit/ dassenpijpen

- Een ecologisch deskundige voert ook de hieronder geduide onderzoeken en maatregelen uit en analyseert deze, alsook adviseert bij de hieronder geduide herstelmaatregelen en werende voorzieningen.
- Duidt en beschrijft hierbij de locatie(s) van de waargenomen bever/dassenactiviteit.
- Wat is de status: gaat het hier om recente bever/dassenactiviteit (beginnend graafwerk, (aanzetten tot) beverdammen) van nog niet gevestigde dieren?
- Indien ja, zie hierna. Indien nee, zie onder scenario 2 'Activiteit van zich reeds gevestigde dieren'.
- In geval van graafwerk van **bevers** kunnen dieren worden ontmoedigd door de volgende werkwijze:
 - o Versper de ingang van de hollen met de hand voor $\frac{3}{4}$ met respectievelijk grond of boomstammetjes. Stamp of verdicht de grond niet; er moet nog lucht het hol in kunnen komen. Als een hol voor $\frac{3}{4}$ is dichtgezet, wordt de graaf- of vraataktiviteit vervolgens gemonitord. Herhaal deze handeling totdat uit controle blijkt dat de ingang naar het hol niet meer geopend wordt.
 - o Als uit controle van het hol (middels wildcamera's) blijkt dat de bever het hol heeft verlaten of als na minimaal 3 aaneengesloten dagen geen graaf- of vraatsporen meer worden waargenomen, dan kunnen de hollen (al dan niet met behulp van een minikraan) zorgvuldig worden nagegraven, aangevuld, eventueel (met uithardend materiaal) verdicht en kan, indien gewenst, de betreffende locatie ook opnieuw worden ingezaaid.
 - o Het is hierna vervolgens toegestaan aanvullende maatregelen te treffen om de dieren blijvend te weren. Te denken valt hierbij onder meer aan het plaatsen van damwanden, het ingraven van gaas en het verwijderen van de aanwezige vegetatie waarmee dekking, voedselaanbod alsook de mogelijkheid voor het maken van beverdammen wordt weggenomen (houd hierbij echter ook rekening met andere natuurwaarden!). De schaalgrootte van betreffende voorzieningen is daarbij onder dit scenario, in geval van afwezigheid van primair leefgebied, in beginsel geen limiterende factor. Wel wordt verwacht dat de betrokken ecologisch deskundige e.e.a. op basis van de veiligheidsrisico's en actuele stand van zaken rondom de beverpopulatie in de omgeving nader onderbouwd/documenteert.
 - o (Aanzetten tot) Beverdammen kunnen gelijktijdig met het definitief ontmantelen van aangetroffen beverhollen worden weggenomen met rijdend materiaal (bijv. een kraan). Indien dit eerder gebeurt op het

moment dat nog onderzoek plaatsvindt naar de bewoningsstatus van hollen zoals hiervoor vermeld, gebeurt zulks in handkracht voor zover daarbij potentieel risico aanwezig is op fysieke aantasting van hollen (en dieren). Het vrijkomende hout wordt afgevoerd. o De ecologisch deskundige legt de uitgevoerde werkwijze conform dit protocol vast in een logboek.

- In het geval van graafwerk van **dassen** geldt een soortgelijke werkwijze als dat ten aanzien van de bever zoals hierboven beschreven (hetgeen dan ook dient te worden opgevolgd), zij het dat (aanvullend):
 - o De voor $\frac{3}{4}$ dichtgezette ingang van de vluchtpijp uiterlijk om de dag te worden gecontroleerd en de handeling van het dichtzetten dient telkens te worden herhaald totdat de das het hol uit eigen beweging heeft verlaten.
 - o Pas als de voor $\frac{3}{4}$ dichtgezette ingang 14 dagen achtereen niet meer door de dieren open is gegraven, mag worden verondersteld dat het hol verlaten is en kan ontmanteling plaatsvinden.
 - o Het aanbrengen van 'geurvlaggen' bij de ingangen van de vluchtpijpen (zoals lappen met daarop petroleum aangebracht) is optioneel en kán de dieren bewegen de hollen sneller te verlaten.
 - o Als alternatief voor het handmatig (deels) dichtzetten van vluchtpijpen, kan gekozen worden voor het aanbrengen van een 'dassenpoortje' op de ingang van de hollen. Eventueel aanwezige dieren kunnen daarmee wel het hol verlaten, maar niet meer terugkeren. Ook hierbij dient de activiteit gemonitord te blijven worden (wildcamera-onderzoek) om vast te kunnen stellen of het hol verlaten is. Dit bepaalt ook het beslismoment waarop het hol ontmanteld kan worden.

Scenario 2. Activiteit van zich reeds gevestigde dieren

Vooraf

- Laat álle bekende bever- en dassenhollen/burchten/beverdammen minimaal 2 keer per jaar door (een) ecologisch deskundige(n) schouwen, waarbij de activiteit wordt gemonitord. Evalueer/documenteer eveneens minimaal 2 keer per jaar - aansluitend op de schouw - of de aangetroffen situatie een indicatie is voor een mogelijk toekomstige bedreiging/risico voor de stabiliteit/berijdbaarheid wat de noodzaak voor ingrijpen legitimeert.
- Voor op voorhand voorziene risicovolle locaties is extra alertheid gewenst en is aldus frequenter schouwen/evalueren nodig. Ook hierbij dient te worden aangesloten bij een frequentie van minimaal 1 keer per maand.
- Naast bekende locaties van bever-/dassenactiviteit waar zich reeds dieren hebben gevestigd (I), kan het zijn dat tijdens onderzoek locaties aan het licht komen waar dieren zich reeds gevestigd hebben die voorheen nog niet bekend waren (II). Ook in dit geval geldt dat geëvalueerd/gedocumenteerd wordt of de aangetroffen situatie een indicatie is voor een mogelijk toekomstige

bedreiging/risico voor de stabiliteit/berijdbaarheid wat de noodzaak voor ingrijpen legitimeert.

- In beide gevallen (I/II) kunnen bepaalde handelingen op risicovolle locaties worden uitgevoerd met dien verstande dat daarmee de algehele functionaliteit van bestaande (actuele) voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de bever/dassen ter plaatse NIET in het geding komt. Dit is pertinent niet toegestaan. De betreffende dieren dienen ter plaatse stand te kunnen houden. De betrokken ecologisch deskundige dient daarop toe te zien.
- De onder dit scenario beschreven handelingen zijn alleen van toepassing in relatie tot 1). in aanbouw/recent gegraven hollen en hoogwatervluchtplaatsen (bever) en in aanbouw/recent gegraven vluchtpijpen (das); 2). oude hollen (bever) of vluchtpijpen (das) en hoogwatervluchtplaatsen (bever) (allen met geen of slechts incidenteel gebruik) en 3). recent gebouwde beverdammen/ aanzetten daartoe op risicovolle locaties. Het gaat hierbij om één of slechts enkele verblijfplaatsen (bever) of vluchtpijpen (das) waarvoor aantoonbaar een alternatief beschikbaar is in de omgeving op (een) niet risicovolle locatie(s) (omgevingscheck). Dit wordt eveneens goed gedocumenteerd. Indien dit alles niet aan de orde is en wel een noodzaak tot ingrijpen aanwezig is, dan wel de algehele functionaliteit niet kan worden gewaarborgd, dient een ontheffing te gelden.
- In geval van aantreffen van voorheen onbekende locaties met reeds gevestigde dieren (II), dient de locatie (ook) te worden vastgelegd en goed gedocumenteerd en wordt vervolgens meegenomen in de periodieke schouw zoals hiervoor gesteld.

Aangetroffen (aanvullende) bever-/dassenactiviteit

- Een ecologisch deskundige, voert de hieronder geduide onderzoeken en maatregelen uit, alsook adviseert bij de hieronder geduide herstelmaatregelen en werende voorzieningen.
- Duidt en beschrijft hierbij de locatie(s) van de bever-/dassenactiviteit.
- Wat is de status: gaat het hier om reeds gevestigde dieren (al dan niet op een voorheen onbekende locatie)?
- Indien ja, zie hierna. Indien nee, zie scenario 1 'Bever-/dassenactiviteit van nog niet gevestigde dieren'.
- Wat is de bewoningsstatus van het hol, hollen of vluchtpijpen? Zo nodig wordt nader veldonderzoek gedaan volgens daartoe geëigende onderzoeksprotocollen.
- In geval van een functie als kraamverblijf/-burcht, dient de functionaliteit daarvan te allen tijde te worden gewaarborgd. Aantasting daarvan is alleen met ontheffing toegestaan.
- In geval van oude, incidenteel gebruikte dan wel in aanbouw zijnde/recent gegraven hollen en hoogwatervluchtplaatsen van de bever op risicovolle locaties, geldt de volgende werkwijze in zoverre er voor de dieren in kwestie daarvoor

aantoonbaar alternatieven aanwezig zijn in de omgeving op (een) niet risicovolle locatie(s) (omgevingscheck):

- Verwijder hoogwatervluchtplaatsen in een periode van hoogwater na het zakken van het waterpeil. Na het zakken van het water is het hol ongeschikt omdat er niet meer een vanuit het water toegankelijke ingang is. De bever keert dan weer terug naar zijn oorspronkelijke burcht.
- Controleer hoogwatervluchtplaatsen ook altijd met een endoscoop/rioolcamera en/ of wildcamera. Als uit controle blijkt dat de hoogwatervluchtplaats onbewoond is, kan het hol (al dan niet met behulp van een minikraan) zorgvuldig worden nagegraven, aangevuld, eventueel (met uithardend materiaal) verdicht en kan, indien gewenst, de betreffende locatie ook opnieuw worden ingezaaid.
- Bij de overige (oude, incidenteel belopen en/of in aanbouw/recent gegraven) hollen wordt op eenzelfde wijze gehandeld, waarbij alvorens tot ontmanteling over te gaan ter zorgvuldig handelen ook een ontmoedigingsbeleid gevoerd wordt zoals hiervoor onder scenario 1 beschreven. De betrokken ecologisch deskundige bepaald in dit geval of ter plaatse in handkracht of met rijdend materiaal (kraan) gewerkt moet/kan worden.
- Ook in relatie tot het verwijderen van (aanzetten tot) beverdammen, wordt door de betrokken ecologisch deskundige bepaald of ter plaatse in handkracht of met rijdend materiaal gewerkt moet/kan worden. Het vrijkomende hout wordt afgevoerd.
- In geval van oude, incidenteel gebruikte dan wel in aanbouw zijnde/ recent gegraven vluchtpijpen van de **das** op risicovolle locaties, geldt de volgende werkwijze in zoverre er voor de dieren in kwestie daarvoor aantoonbaar alternatieven aanwezig zijn in de omgeving op (een) niet risicovolle locatie(s) (omgevingscheck):
 - Controleer vluchtpijpen ook altijd met een wildcamera-onderzoek (minimaal 2 weken). Als uit controle blijkt dat er sprake is van vluchtpijpen in aanbouw, recent gegraven vluchtpijpen of oude vluchtpijpen met geen en slechts incidenteel gebruik, kan de gedragscode toegepast worden.
 - Alvorens tot ontmanteling over te gaan wordt ter zorgvuldig handelen ook een ontmoedigingsbeleid gevoerd zoals hiervoor onder scenario 1 beschreven. De betrokken ecologisch deskundige bepaald in dit geval of ter plaatse in handkracht of met rijdend materiaal (kraan) gewerkt moet/kan worden.
- Het is hierna vervolgens toegestaan aanvullende maatregelen te treffen om de dieren blijvend uit spoor- en wegtaluds en waterkeringen te weren zoals ook onder scenario 1 vermeld, zij het dat de schaalgrootte van betreffende voorzieningen in geval van reeds gevestigde dieren wél een limiterende factor is. Ook hierbij geldt immers dat de algehele functionaliteit van bestaande (actuele) voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de bever/das in de omgeving, welke

behouden blijven, niet in het geding mag komen. De betrokken ecologisch deskundige dient de mogelijkheden hiertoe, op basis van de veiligheidsrisico's en actuele stand van zaken rondom de aanwezige (te behouden) verblijfplaatsen in de omgeving, nader te onderbouwen/documenteren.

- Afhankelijk van de (nabije) ligging van de kraamverblijf/-burcht en andere actief in gebruik zijnde holen/vluchtpijpen welke worden ontzien, kan het bij voorgenoemde handelingen nodig zijn dat buiten de kwetsbare voortplantingsperiode (voor de bever mei-aug., voor de das dec. – juni) wordt gewerkt en zonodig – waar mogelijk - ook in handkracht om verstoring en fysieke aantasting van deze locaties te voorkomen. Ook vorstperioden kunnen aanleiding zijn om voorgenoemde handelingen niet uit te voeren. De ecologisch deskundige dient hierin te adviseren en zorgt zo nodig ook voor markeringen in het veld ter zonering.
- De ecologisch deskundige legt de uitgevoerde werkwijze conform dit protocol vast in een logboek.

Bijlage 9: Toelichting

onderzoeksverplichting

A. Hoe wordt voldaan aan de “onderzoeksverplichting”?

Binnen de gedragscode voor de waterschappen is de ‘onderzoeksverplichting’ als volgt uitgewerkt. Ten behoeve van het ecologisch werkprotocol wordt voorafgaand een inventarisatie uitgevoerd naar aanwezige beschermde soorten. Dit wordt gedaan op een van de volgende twee manieren:

1. Door het uitvoeren van een bureauonderzoek in combinatie met een veldbezoek; of
2. Handelen alsof de soort aanwezig is.

Ter informatie, de uitgangspunten die aan deze werkwijze ten grondslag liggen zijn:

- De beoordelingscriteria van RVO, die binnen de context van een gedragscode gelden:
 - Een inventarisatie naar soorten om te kunnen bepalen welke soortspecifieke maatregelen uit de gedragscode toegepast moeten worden.
 - Een inventarisatie die ten minste bestaat uit een literatuuronderzoek en een locatiebezoek.
 - Moet worden uitgevoerd door een ecologisch deskundige als onderdeel van het op te stellen ecologisch werkprotocol.
- De soort specifieke maatregelen, hoe te handelen bij aanwezigheid van een bepaalde soort, zijn al bepaald en opgenomen in de gedragscode. Deze komen voor het grootste deel voort uit de maatregelencatalogus van RVO. Deze voorgeschreven maatregelen worden (juridisch en ecologisch) gezien als voldoende zorgvuldig.
- Het handelingsperspectief, hoe te handelen bij aanwezigheid van een bepaalde soort, ligt dus al vast. Het gaat er alleen om dat de inventarisatie duidelijk moet maken welke maatregelen uit de gedragscode wel of niet van toepassing zijn en daarmee opgenomen moeten worden in het ecologisch werkprotocol.
- Binnen de context van bestendig beheer en onderhoud is het ook toegestaan om – in plaats van de aanwezigheid van een soort aan te tonen – er vanuit te gaan dat de soort er zit en dus te handelen alsof de soort aanwezig is (overeenkomstig de werkwijze zoals ook in de goedgekeurde gedragscode van VEWIN is opgenomen). Met name voor moeilijk te inventariseren en/of dynamische soorten zoals platte schijfhoren, grote modderkruiper en vogelnesten is het handelen alsof de soort er zit een pragmatische en ecologisch zinvolle werkwijze.

B. Nadere uitleg van kaartlagenmethode en ‘hotspots’

De term ‘hotspot’ is onderdeel van de kaartlagenmethode.

De kaartlagenmethode geldt alleen bij toepassing van de habitatbenadering. De habitatbenadering is een te kiezen strategie bij de werkzaamheden schonen, baggeren en maaien.

De kaartlagenmethode moet gezien worden als nadere uitwerking en concretisering van de soortspecifieke maatregel 'nesten ontzien' en 'terugplaatsen grote modderkruiper', zoals deze is opgenomen in de maatregelencatalogus van RVO.

Nadere uitleg aan de hand van het voorbeeld 'nesten ontzien':

Hoe nesten te ontzien en wat dit concreet inhoudt wordt vanuit de criteria van de maatregelencatalogus RVO niet voorgeschreven. Uitgangspunt binnen de context van een gedragscode is artikel 11.45 Bal, waarin staat dat werkzaamheden dusdanig zorgvuldig uitgevoerd moeten worden dat:

- *er geen wezenlijke invloed uitgaat naar de soort waartoe de vogels behoren (SVI mag niet verslechteren); en*
- *in redelijkheid alles wordt gedaan of nagelaten om te voorkomen of zoveel mogelijk te beperken dat soorten worden gedood of eieren/nesten/rustplaatsen/e.d. worden vernield (individueel).*

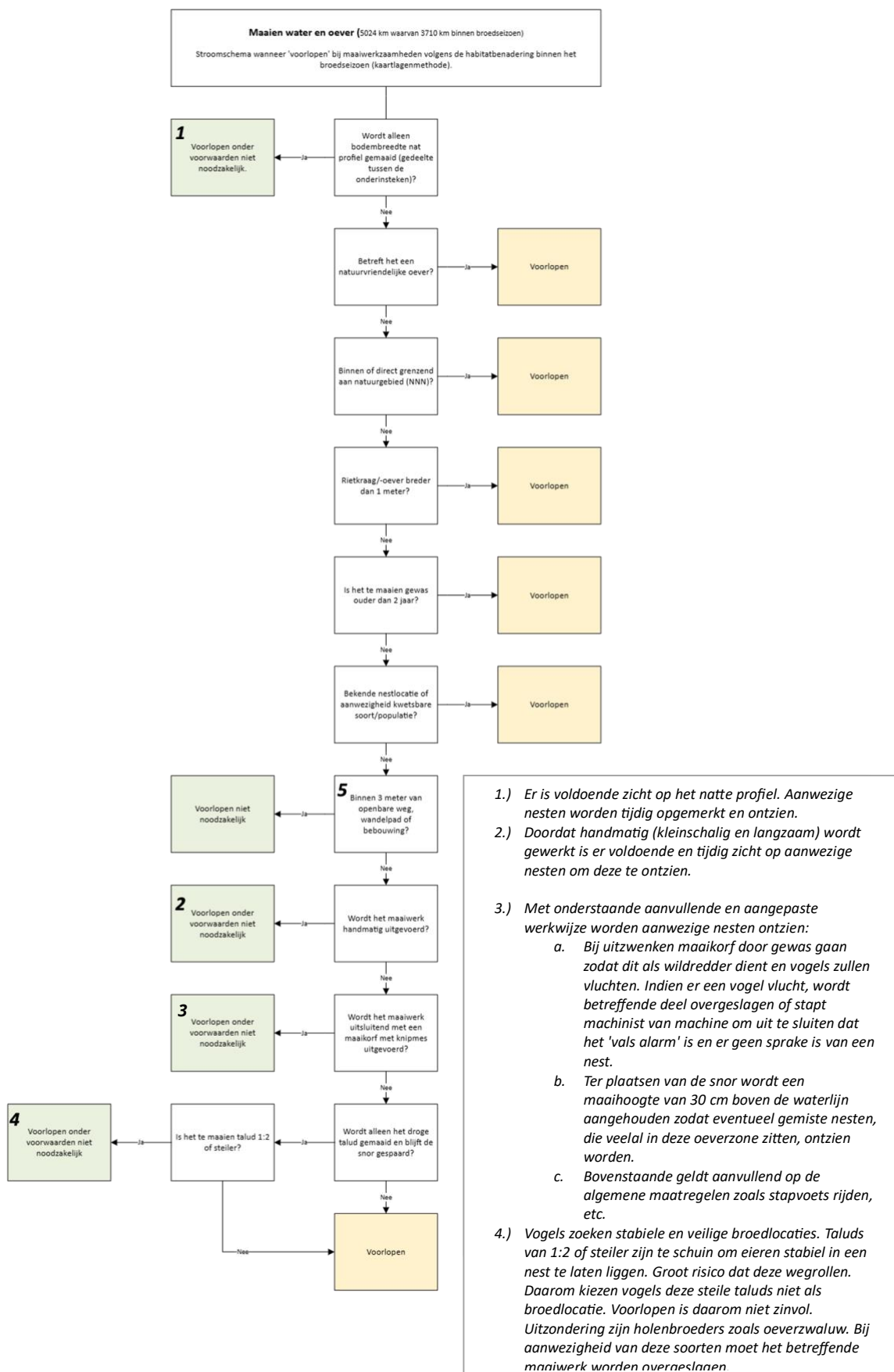
De waterschappen hebben deze voorgeschreven maatregel van RVO concreter gemaakt in de gedragscode zodat het voor uitvoerende partijen duidelijker wordt hoe ze moeten handelen en de maatregel daarmee beter handhaafbaar wordt.

Onderzoek en expert judgement laten zien dat de habitatbenadering minstens zo effectief is als voorlopen. Nu we hier de kaartlagenmethode ook nog aan toevoegen is een maatregel ontstaan die in potentie gunstiger is voor vogelnesten dan alleen voorlopen.

Bijkomend voordeel is dat met de habitatbenadering ook voldoende habitat aanwezig blijft waar andere soorten van profiteren. Dit in tegenstelling tot alleen voorlopen en vervolgens alles kaal maaien.

Wanneer wel of niet wordt voorgelopen is afhankelijk van de situatie en kan per waterschap verschillen. De criteria, wanneer wel/niet voorlopen, zoals deze in de gedragscode zijn opgenomen zijn daarom richtinggevend en informatief. Het is aan de ecologisch deskundige om de juiste vertaling te maken en dit onderbouwd op te nemen in het ecologisch werkprotocol.

Op de volgende pagina's staat een voorbeeld van een specifieke uitwerking van de kaartlagenmethode welke opgenomen wordt in een ecologisch werkprotocol.

Uitwerking op kaart, visualisatie van kaartlagenmethode (voorbeeld WS Rivierenland).
(Rood en oranje lijnen is voorlopen, blauwe lijnen is niet voorlopen)

